

ՄԻՆ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 10 - 11 - 12

1998

ՄԻՈՂ

ԱՄԱԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԽՈՒԹԵԱՆ

ՀԲ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1998	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ	ԹԻՆ	10 - 11 - 12
1998	October - November - December	No.	10 - 11 - 12

S I O N

VOL. 72

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՏՈՒՆԸ ՊԱՐԱՊ

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆՆԻ ՔԱՐՈԶԸ՝
ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՄԱՅՐ
ՏԱՀԱՐԻՆ ՄԷՋ Դեկտեմբեր 5, 1982

Աւետարանին մէջ շատ փոքրիկ քանակ
մը տողնոց առակ մը կայ, որ Յիսուս
յիշած է, որուն սակայն շատ քիչ
կ'անդրադառնանք: Այդ առակը պարզապէս
կ'ըսէ. – Հիւանդի մը մէջէն երբ դեւ մը կը
հանես աղօթքով, այդ դեւը կ'երթայ:
Կ'երթայ, կը թափառի եւ ուրիշ տեղ մը կը
փնտռէ: Եւ երբ տեղ մը չի գտներ, միտքը
կ'իյնայ որ ինքը կը գտնուէր ուրիշ մէկու
մը մէջ, տունի մը մէջ: «Երթամ տեսնեմ
ի՞նչ պատահեցաւ այդ տունին» կ'ըսէ: Կու
գայ եւ կը տեսնէ որ մահուր է, եւ սակայն՝
պարապ: Եւ կ'ըսէ. «ճիշդ այդ է ուզածս»: Եւ
կ'երթայ իրեն նման եօթը ուրիշ դեւեր
եւս կը գտնէ, «չար քան զինքն» կ'ըսէ
Աւետարանը, եւ կու գայ եւ կը բնակի նոյն
այդ տունին մէջ որ պարապ է: Եւ Յիսուս
կ'եզրակացնէ. «Այդ մարդուն վերջը,
վախեանք, աւելի գէշ եղաւ, քան ինչ որ
առաջ էր»:

Այս փոքրիկ պատմութիւնը կիրարկելի
է ամէն մէկ քրիստոնեայի անձին: Կիրարկելի
է ամէն մէկ ընտանիքի,
կազմակերպութիւններու եւ հաստատու-
թիւններու, եւ մնիչեւ անգամ ազգերու
կեանքին եւ պատմութեան:

Եւ արդարեւ, գիտեմք որ մենք
անհատապէս երբեմն այս վիճակին մէջ կը
գտնուինք: Աստուած մեզի կ'օգնէ, կ'օրհնէ:
Մենք իբրեւ քրիստոնեաներ, մկրտութեամբ
արդէն ստացած ենք մեր շնորհքը: Այսպէս
կոչուած դեւը, Սատանան, դուրս է մեզմէ:
Եւ սակայն, այնտեղ է՝ դուրսն է, կը
սպասէ: Եթէ մենք մեր տունը, մեր հոգիին
տունը, մեր մտքին տունը, այսպէս պարապ
ծգենք, եւ չընենք այն բոլոր գործերը՝
որոնք պէտք է կատարենք, որոնք պիտի

գարդարենք, պիտի նոխացնենք, հարստացնենք
մեր մտքին ու հոգիին տունը, եւ միայն
իբրեւ «պարապ մարդ» ապրինք, այդ դեւը
եւ պիտի գայ եւ մեր մէջը պիտի մտնէ եւ
մեզ աւելի պիտի կործանէ:

Այսպէս կը պատահի երբ անհատներ
կեանքին մէջ յանկարծ կի յուսահատին
զանազան պատճառներով: Գործի մարդիկ
կը սնանկանան եւ իրենց խելքը, եւ գոր-
ծը կը կորսնցնեն, անձնասպան կ'ըլլան:
Ուրիշներ՝ հոգեկան տառապանքներու մէջ
կ'իյնան, եւ ինչպէս կ'ըսենք, այլեւս
«ինքզինքնին կը կորսնցնեն»: Եւ կ'ընեն
այնպիսի խօսքեր, այնպիսի գործեր, որոնք
բնական շնորհքով մարդ մը չ'ընեն:
«Հոգեկան հիւանդներ» կը կոչենք
այդպիսիները: Որպէս զի անոնք իրենք
զիրենք գտնեն, պէտք է անդրադառնան
իրենց կացութեան եւ տեսնեն այդ պարապ
տունը, որ իրենց հոգին է: Պէտք է զար-
դարենք, նոխացնենք զայն՝ գործով, մարդոց
բարիք ընելով, ծառայելով, Աստուծոյ
իրենց տրուած շնորհքը գործածելով, ինչ
տեսակի շնորհք որ Աստուած տուած է:
Այն ատեն Սատանան (դեւը) դուրս կը
մնայ: Եւ անոր փոխարէն Աստուած կը
բնակի անոնց մէջ: Աստուծոյ շնորհքները
զանոնք կը կենսաւորեն:

Նոյն խնդիրը՝ ընտանիքներու մէջ:
Քանի՛, քանի՛ ընտանիքներ քայքայուած
են:

Ու կը զարմանան. «Ինչո՞ւ իմ տու-
նիս եղաւ ասիկա»: Զաւակներ՝ ծնողներու
հետ չեն հասկցուիր: Ծնողներ՝ թերեւս
պատճառ կ'ըլլան որ իրենց զաւակները
զգուիւն տունէն եւ հեռանան: Զաւակներ՝
կ'իյնան այնպիսի ընկերներու ձեռքը, որ

գիրենք սխալ համբաներու կը տանին: Եւ օր մըն ալ կը տեսնենք որ այդ ընտանիքին տունը քայքայուիլ սկսած է: Դեւը ներս մտած է: Եւ այդ ընտանիքին վախճանը հետզհետէ կը վատթարանայ:

Այսօր մանաւանդ, մարդկային ընկերութեան մէջ այս վտանգը բացայայտ է եւ շատ տարածուած սպառնալիք մըն է, մանաւանդ այնպիսի երկիրներու մէջ՝ ուր սխալ հասկցուած ազատութիւն մը կայ, ուր երիտասարդը կը կարծէ թէ ինք ինչ որ ուզէ՝ ատիկա կրնայ ընել: Եւ երբեմն հայրեր ու մայրեր, որոնք այնքա՛ն գուրգուրացած են իրենց զաւակներուն վրայ, կ'ըսեն. «Ես ամէն բան տուի իրեն, ուսում տուի իրեն, խնամք տուի իրեն, մեր տունը իր առջեւը բաց էր. ի՞նչ պատահեցաւ...»: Ճիշդ այդ պարապը պատահեցաւ: Թերեւս այդ հայրը եւ մայրը, եւ այդ զաւակները երբեք իրարու հետ չէին խօսեր, չէին ուրախանար միասին, չէին տխրեր միասին: Ընտանիքի կեանք չկար: Քայքայուող տուն մը կար: Պարապութիւն մը կար: Քրիստոս կը զգուշացնէ ընտանիքները այդ սատանային վերադարձէն, որպէս զի տուն մը պարապ չմնայ, ուրախութեան տուն դառնայ: Ամէն մէկ զաւակ իրեն ունեցած շնորհիւ բոխացնէ:

Հաստատութիւններն ալ այդ նոյն վտանգին առջեւ կը գտնուին, երբ չեն ծառայեր իրենց նպատակներուն: Երբ հաստատութեան մէջ գործող պաշտօնեաները չեն ծառայեր այն նպատակներուն՝ որոնց համար այդ հաստատութիւնը գոյութեան եկած է, այդ տունը պարապ մնացած կ'ըլլայ: Այսօր, Սրբոց Յակոբեանց մեր հրաշալի վանքին, պատմական վանքին զաւակները, որոնք գացած են ուրիշ երկիրներ եւ կը ծառայեն Հայց. Եկեղեցւոյ ուրիշ թեմերու մէջ, եկած են այստեղ, ո՛չ բացառիկ ուրախութեամբ մը, դժբախտաբար: Եկած են պարտականութեան գիտակցութեամբ, որովհետեւ այս

հաստատութիւնը եւս կ'ուզէ ծառայել իր նպատակին: Աստուծոյ մէկ կարգադրութիւնն է, եւ կը մտածեմ, որ այս օրերուն կը պատահի ինչ որ պատահած է: Մեզմէ շատերուն համար անհաւատալի պատահմունք մը: Եւ ճիշդ այդ պատճառով Աստուած ինքը իր նախախնամութեանը մէջ բան մը կ'ըսէ մեզի: Սրբազան Պատրիարքին առած քայլը, ունեցած կեցուածքը եւ այս միաբանութեան մտահոգութիւնները, սարսուղեցիկ ցնցումներ են, որոնք կու գան անյայտ եւ մեզի համար անիմանալի ակերէ: Մենք կը հաւատանք որ Աստուած մեզի միշտ կը խօսի, եթէ մենք մտիկ ընենք իրեն:

Եւ այս միաբանութեան անդամները, ամէն մէկը ինքն իրեն համար պէտք է անդրադառնայ թէ ինչ է կացութիւնը իր մտքի ու հոգիի տունին: Պարա՞պ: Եթէ պարապ, այն ատեն վախճանը Քրիստոս ինքը նախատեսած է եւ ըսած է մեզի թէ ինչ պիտի ըլլայ: Զգուշացուցած է մեզի այդ վտանգէն: Ամբողջ հաստատութիւնը, Սրբազան Պատրիարքէն սկսեալ մինչեւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի աշակերտները, մինչեւ ուսուցիչները, մինչեւ այն ժողովուրդը որ կ'ապրի Երուսաղէմի մէջ, Աստուծմէ շնորհուած մեր ազգին փառաւոր հաստատութեան շուրջին ներքեւ, ամէն մէկը իր բաժինը ունի կատարելիք: Որպէս զի մեր հաւատքի տունը չըլլայ պարապ տուն մը: Այո՛, այսպէս ըսենք, դեւը դուրս հանուած: Եւ սակայն ներսը՝ կայուն, անգործ, ապարդիւն: Մեր պարտքն է որ այս հաստատութիւնը տեսնենք ոչ միայն իր փառքին մէջ, այլ իր աշխուժութեան, ծառայութեան գործին մէջ:

Ամբողջ ազգը կը նայի Երուսաղէմին: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն դուրս, նուիրական հաստատութիւն մը եթէ ունինք աշխարհի մէջ, Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքն է: Տառապանքներ շատ տեսած, հալածանքներ շատ տեսած՝ արտաքին թշնամիներէն, եւ ներքին

խոռովութիւններ շատ տեսած: Եւ սակայն, ամէն անգամուն որ Սատանան այսպէս կը փորձէ ներս մտնել, յուսալով տունը պարապ գտնել, որ իր ուզածն է, Աստուծոյ մէկ կարգադրութեամբ, մեր գաւակներուն ունեցած շնորհներուն յայտնագործութեամբը, այդ տունը կը պաշտպանուի, կը զարդարուի, կը վերադառնայ իրեն բուն նպատակին, եւ կը վերահաստատուի իրրեւ ծառայ մեր ժողովուրդին, ծառայ Աստուծոյ: Եւ կ'օրհնուի: Այդ յոյսը, այդ աղօթքը, ունինք այսօր եւս:

Աստուած մեզի կու տայ պատեհութիւններ: Ինձի այնպէս կու գայ որ աստուածային մէկ անիմանալի եւ աներեւոյթ շարժումը կը ցնցէ այսօր մեր Սուրբ Աթոռը: Եթէ կը ցնցէ՝ Անիկա մեզի կը խօսի: Աստուած մեզի կ'ըսէ բան մը, եւ մենք պէտք է գիտնանք լսել Անոր: Եւ այս անգամ, մեզմէ ամէն մէկը իր կարողութեան չափով, Աստուծմէն իրեն տրուած շնորհներուն, տաղանդներուն գործածութեամբ, պէտք է զարդարէ նախ ինքզինքը, եւ ապա այն տունը որուն գաւակն է ինքը: Այսպէսով փրկած կ'ըլլանք չարիքէն մեր անձերը՝ անհատապէս: Այսպէս մեզմէ ամէն մէկը ենթակայ է իր խելքը, իր հոգիին հաւասարակշռութիւնը կորսնցնելու, փայլալուելու: Մեր ընտանիքները ենթակայ են իրրեւ ընտանիք գոյութիւն չունենալու վտանգին, եւ դառնալու միայն չորս պատերու մէջ իրարու հետ գոյակցող էակներու հաւաք մը, որուն մէջ կեանք չկայ: Այդ վտանգէն ազատելու ազդարար ձայնը պէտք է լսենք: Երբ Աստուած պահանջ մը ունի մեզմէ, Ան՝ նոյն ատեն ոյժը կու տայ մեզի: Աստուած երբեք մեզմէ անկարելի բան մը չի պահանջեր: Այսօր մենք բռնուած ենք չար ոյժէն, եւ մենք է որ մեր հաւատքին ուժովը դուրս կը վճռենք չարը մեր մէջէն: Եւ եթէ ընենք, Աստուած անպայման կ'օգնէ: Աստուծոյ օգնութիւնը եւ օրհնութիւնը կը տարածուի, կը բաշխուի: Աստուած կու տայ Իր շնորհքը: Մեզի կը մնայ այդ

շնորհքը վերածել գործի, խօսքի, արդիւնքի:

Սրբոց Յակոբեանց այս հաստատութիւնը դարեւրու ընթացքին տուած է մոփի արդիւնքներ, գործի արդիւնքներ, նուիրեալ ծառայութեան արդիւնքներ: Այսօր եւս ազգը կը սպասէ որ Սուրբ Երուսաղէմը, Հայ Երուսաղէմը, դառնայ նոյնչափ պատուական, կատարելով իր պատմական դերը մեր ազգին մէջ: Տրուած մեր հայութիւնը կը սպասէ որ ծնին, պատրաստուին հոգեւորականներ՝ որոնք կարող լինին դպելու հոգիներուն, կարող լինին հովուելու հոգիները, առաջնորդելու, դաստիարակելու մեր գաւակները, որոնք այնքան կարիք ունին հոգիի ներուժ գործութեան՝ աշխարհի հոսանքներուն դէմ կռուելու համար: Այս բոլորը կ'ակնկալուին մեր այս փառաւոր ու պատմական հաստատութենէն: Աստուած Իր նախախնամութեամբը, մեր Սրբազան Պատրիարքը դրած է դերի մը մէջ եւ մեր միաբանութիւնը կը կանչէ կատարելու իրեն բաժին ինկած պարտականութիւնը:

Աղօթենք որ Աստուած երես չդարձնէ: Աղօթենք որ մեզմէ ամէն մէկը չտկարանայ իր համոզումին մէջ, հաւատալով թէ ինչ որ Աւետարանը կ'ըսէ՝ ճիշդ է, չի կրնար սխալիլ: Մեզի կը մնայ մեր գլուխը խոնարհեցնել եւ աղօթել որ Աստուած օրհնէ մեզ, տայ մեզի շնորհքը, եւ մենք այդ ստանալով՝ դառնանք Իր սպասաւորները, Իր պատգամաւորները, Իր կամքը կատարողները, մեր անհատական կեանքին մէջ, ընտանեկան կեանքին մէջ, ազգային կեանքին մէջ, համամարդկային մեր պարտականութիւններուն մէջ: Եւ այսպէսով ըլլանք օրհնուած հաստատութիւն մը, օրհնուած անձեր, օրհնուած ընտանիքներ, օրհնուած հայ ազգ մը, որպէս զի միշտ կարենանք ըսել. «Փառք քեզ Աստուած, այս անգամ եւս Դուն մեզի հետ եղար, այս անգամ եւս Դուն մեզ առաջնորդեցիր: Եւ մենք փառք կու տանք Դու անունիդ, Դու Որդւոյդ եւ Սուրբ Հոգւոյդ հետ, յաւիտեանս յաւիտենից»:

Թ.Ա.Մ.

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ

ԳԼՈՒԽ ԺԱ

Անդամ մը, Յիսուս տեղ մը, աղօթքի կեցած էր:

Բոլոր առաքինութիւններուն Համար իր անձը օրինակ ցոյց տուաւ. նոյնպէս աղօթքի Համար, ինք որ անկարօտ էր աղօթելու:

Աշակերտները մօտեցան և ըսին – Տէ՛ր, մեզի աղօթք ընել սորվեցուր, ինչպէս ՅովՀաննէս ուսուցանեց իր աշակերտներուն: Թէ ի՞նչպէս պէտք է աղօթք ընել: Առիթով մը, լեռան վրայ ժողովրդեան բացատրած էր: Հեթանոսական անկարգ շատախօսութենէն Հրաժարեցնելէ ետք, Հարկ եղածը կը սորվեցնէ ըսելով – Հայր մեր որ յերկինս ես. սուրբ եղիցի անուն քո: Անդամ մը ըսուածը միտքերնին չէին պահած, վերստին սորվիլ ուզելով, ՅովՀաննէսը յառաջ կը բերեն: Թէ ի՞նչ սորվեցուց ՅովՀաննէս, յայտնի չէ, որովհետեւ գրուած չէ. ամէն ինչ չգրուեցաւ, այլ ամբողջէն մասեր միայն: Աղօթքին խօսքերով Հեռացեալները՝ մերձաւոր կը դարձնէ. բնութեամբ օտարացեալները, շնորհի որդիներ կ'ընէ, միտքերը վեր կը բարձրացնէ, որպէսի Աստուծոյ անունը փառաւոր ըլլայ մեր վրայ: Անոր Տէրութիւնը ամէնտեղ Հաստատուած ըլլայ: Ինչպէս իմանալին, զգալիներուն վրայ ալ անխափան կատարուի իր կամքը: Մեր տկարութեան Համաձայն լնու մեր կարօտութիւնը: Մեր պարտքերուն կամ մեղքերութիւն թողութիւն շնորհէ, մենք ալ մեր ընկեր մարդոց թողունք պարտքերը: Մեր կարողութենէն աւելի չարին փորձութիւնը չմօտենայ մեզի: Արդ՝ արդիւնց շատախօս ըլլալ և սորվեցուց աղօթել: Որպէսզի ծոյլերը չկարծեն թէ շատ մաղթանքներ ընելը կ'արհամարհէ, ըսաւ – “ Արթուն կեցէք և ամէն ատեն աղօթք ըրէք:” Ինքն ալ գիշերն ի բուն Աստուծոյ աղօթք կը մատուցանէր: Ըսածները աւելի ևս Հաստատուու Համար առակ մը կը պատմէ:

5.- Ենթադրենք որ ձեզմէ մէկը բարեկամ մը ունի. գիշերը ուշ ատեն կ'ընթաց անոր ըսելու, բարեկամ ինծի երեք նկանակ Հաց տուր, զի ճամբորդ բարեկամս եկաւ և տունը բան մը չունիմ կերցնելու: Ան ալ ներսէն պատասխան կուտայ, մի խանդարեր գիտ. դուռը փակուած է, զաւակներս և ես անկողին գացած ենք, չեմ կրնար ելլել և ուզածդ տալ: Կ'ըսեմ ձեզի, ոչ թէ բարեկամութեան այլ թախանձագիւն խնդրելուն Համար, ելլելով պիտի տայ ամէն ինչի որ կարօտ է: Դատաւորի առակով ալ կը սորվինք թէ շատ պաղատանքով պէտք է փնտռել զԱստուած: Արդ՝ որովհետեւ ինքն է Տէր և բաշխող պարգևաց, ինք կարեւոր Համարեցաւ սորվեցնել իր սեփական բնութեան կամքը, որովհետեւ տարբեր է մերը և տարբեր իրը: Մենք շատ թախանձողներուն Հանդէպ կը նեղուինք, կը բարկանանք, իսկ նա կը զայրանայ երբոր շատ թախանձելով յաճախ դուռը չբախենք:

Առատ է պարզևարաշխութեամբ և կը կամի որ ամէնքը յափշտակեն ընծան, կը բարկանայ անոնց որոնք յօժարութեամբ չեն փափաքիր առնել իրմէ պարզեաները, Հապա անշարժ կը մնան աստուածայիններուն դէմ և թափուր երկնային բարիքներէն: Թէև կը կամի տալ, սակայն կը փակէ ողորմութիւնը ամբարիշտներուն առջև: Երբ թախանձեն, կ'ստանան: Այս օրինակով ցոյց տալ ուզեց թէ, մենք կամօք և բնութեամբ կը չարանանք և կը Հրաժարինք տալու, բայց երբոր ազադակելով կ'ուզեն, կը թախանձեն, կը Հաւանինք ուզուածը տալու: Իսկ նա որ ըստ ամենայնի փնտռել և գտնել կը կամի, որքան աւելի շատ խնամակալութեամբ կուտայ: Այս բոլորէն ի՞նչ կ'եզրակացնենք: Այն թէ՝ Աստուած մեր առաջին բարեկամն է, այն որ ոչինչէն ստեղծեց և պարզեաներով լեցուց արարչագործուածը: Թէև մենք ապերախտ ենք իբրև շնորհընկալ, սակայն նա տակաւին կը պահէ բարեկամութեան սէրը և բազմապատիկ խնամակալութեամբ կը դաստիարակէ մեզ: Այս մասին եթէ պատմել ուզենք, զարմանալի և շատ բաներ կան գրելիք:

Դարձեալ խօսքերէն կը Հասկցուի որ Աստուծոյ այսքան բարեգործելէն ետքը, մեզմէ շատեր նոյն վատթարութեան մէջ կը մնան. այլ նա անյոյս չի ձգեր, կուզէ որ որքան Հնար է, աշխարհէն մեկնելէ առաջ իսկ, զղջմամբ փրկութիւն ստանանք, որպէսզի անհաւատներուն կարգին չզատուինք: Ծամբորդութենէ եկող բարեկամը պահանջող Հրեշտակն է. անոնք ալ մեր բարեկամներն են, սակայն մեղաւորէն կը զարչին, կը Հեռանան, սրբութիւնը կը սիրեն: Ապաշխարողներուն Համար անոնց ուրախութիւնը մեծ է. որովհետեւ ըստ Աստուծոյ, մեր փրկութիւնը և ոչ թէ կորուստը կ'ուզեն: Հոգին պահանջող այս ուղևորը ուրեմն, կը խնդրէ որ բարի գործերու ընդունելութեան սեղան սարքուի: Հաց չունեցողը, թափուր է ամէն ինչէ որովհետեւ չար է, գիշերն ալ յառաջացած: Այս պատկերը թերեւ կը յիշեցնէ ցաւերու տագնապն ու մահամերձի վիճակը: Գիշերը տարակոյսներով լեցուն է, այսինքն տրտմալից, բազդատմամբ ցերեկի, այսինքն յաւիտենական կեանքի պայծառութեան: Մարդը չքաւորեալ է, ճիշտ Հինգ կոյսերուն նման որոնց իւրը պակսեցաւ և լապտերները մարեցան: Թէև իմաստուն կոյսերէն իւր խնդրեցին, բայց չկրցան ստանալ, Հակառակ որ ողորմած էին: Արդ՝ ի՞նչ Հնար կայ փրկութեան: Կը դառնայ իր առաջին բարեկամին, Աստուծոյ, անկէ թախանձագին կը խնդրէ այն որ յանցաւորութեամբ կորսնցուց, որովհետեւ չարերը Հաւատքէն վրիպած են և պատժուելու արժանի: Որպէսզի անհաւատներուն Հետ չպատժուի, կ'աղաչէ Աստուծոյ որ իրեն երեք նկանակ տայ որ Հարկաւ խոստովանութիւնն է երեք Անձերու և մէկ Տէրութեան, մէկ բնութիւն են, երրորդութեամբ նաև կը խորհրդանշէ Քրիստոսի մարմինը որը կ'ստանանք իբրև Հաղորդ որմէ կը մաղթէ որ զրկուած չըլլայ: Իսկ նա որ պատրաստ է ամենուրեք իր պարզեաները բաշխելու, նախ կը Հրաժարի տալու, խնդրողին անարժանութեան քով, շնորհին մեծութիւնը ցուցնելով: Միայն պաղատելով, թախանձագին խնդրանքներով, շնորհին կ'արժանանայ որովհետեւ ողորմութեամբ և իրաւամբ են իր պարզեաները:

Ըստ այնմ՝ « յողորմութիւնս և յիրաւունս օրհնեցից զքեզ Տէր »: Անշուշտ եթէ տալ չուզեր, աղաչանքներէն ետքն ալ չէր տար, այսպիսի առակ չէր պատմեր: Դուռս փակ է ըսելով կը հասկցնէ թէ ապաշխարութեան ժամանակ չկայ: Երեխաները անկողին գացած են, այսինքն անոնք որոնք մեղքերէն ազատած են: Ինչ որ բարեկամաբար չտրուեցան, թախանձագին առնուեցան: Ուրեմն ելլելով ոչ միայն նկանակները կուտայ, այլ ինչ որ պիտոյ է: Այս մեծ երանութիւն է:

24.-Դիւաճար մը բերին իր մօտ որուն սատանան համրացուցած էր որպէսզի հաւատքը խոստովանելով չկարենայ փրկուիլ: Իսկ Յիսուս որուն ամէն ինչ յայտնի է, հաւատքի մասին չի խօսիր, քանզի դիւաճարը չունեցածը բնականաբար չէր կրնար տալ, ուրեմն կը բժշկէ և անոր հաւատք կ'ընծայէ:

15.-Համբէն դեւը հանելէն ետք, զարմացած այնտեղ կեցողներէն ոմանք ըսին թէ, սատանաներու իշխան բեհեզգերուդի միջոցաւ դեւը հանեց: Իսկ մեր Տէրը ըսաւ – սատանան ինքզինքին դէմ չի կռուիր, իւրայինները չի ցրուեր, այլ կը ժողուէ որպէսզի աւելի ևս զօրանայ: Եթէ ես սատանայի գործակցութեամբ կը յաղթեմ սատանային, ապա ի՞նչ ունիք ըսելիք աշակերտներուս մասին, զի իմ անունովս անոնք նոյնը կ'ընեն: Անոնք պիտի դատեն ձեզ: Հրաշքը Աստուծոյ մատով է: Սուրբ Հոգին մատ կ'անուանէ, նոյն էութիւնը ըլլալուն համար: Ըստ Մատթէոս աւետարանչի, եթէ Աստուծոյ Հոգւով կը հանեմ դեւերը, ապա հասած է Աստուծոյ թագաւորութիւնը, ջնջելու, վերցնելու համար մահուան թագաւորութիւնը: Այստեղ եմ հաւատքով ձեզ ազատելու և ժողուելու, կամ անհաւատութեան համար, դեւերուն հետ պատժելու և ցրուելու: Դարձեալ կը հաստատէ թէ վերցուեցաւ սատանայի թագաւորութիւնը:

21.-Երբոր հզօր մէկը սպառազինուած, կը պահպանէ իր ինչքերն ու դղեակը, ապահով է: Բայց երբ հզօրագոյն մէկը յարձակի և յաղթէ, զէնքն ու զրաճը աւար կ'առնէ որուն ապաւինած էր:

Դեւերու զօրագլուխը սպառազինուած էր, անոր իշխանութեան ներքեւ ապստամբ զօրութիւններ սպառազէն էին, մէկը չկար որ հալածէր զինք: Իսկ արդ, ուրկէ՞ ուր ձկնորսներն ու մաքսաւորները կ'իշխեն դեւերուն և կը հալածեն զանոնք: Իսկ դեւերը զարհուրած կը սարսին և զէնքերը կը յափշտակուին: Ան որ ամէն ինչ իր ձեռքին մէջ ունի, վերին իշխանութեամբ կը գործէ: Իսկ անոնք որոնք կը գործեն հակառակ Աստուածային իշխանութեան, ցրուելով կը կործանին:

24.-Դարձեալ կը վախցնէ զանոնք և կը նմանցնէ աշահարի, զի դեւերը զանոնք չարութեամբ լեցուցած էին. ինք գալով Հալածեց դեւերը անոնցմէ, անոնք ալ փախչելով զացին անապատ տեղ, Հեթանոսներուն ուր սուրբ Հոգւոյն շնորհներուն ջուրը չէր հոսէր: Անապատին մէջ ալ Հանգիստ չգտան, զի աւետարանի շնորհներուն կենդանի ջուրը, Հեթանոսներու վրայ ալ բղխեցաւ, անջրդի տեղերու մէջ գետեր հոսեցան, անապատը ծաղկեցաւ, ծարաւուտ երկիրը վտակներու ջուրեր ունեցաւ, ուստի սատանան Հանգչելու տեղ չգտաւ: Հրեաները թափուր մնալով Աստուածային շնորհներէն, դեւերու ծառայեցին և եօթը դեւեր անոնց մէջ մտան, ուստի այս վերջինը աւելի վատ եղաւ քան առաջինը:

27. Երբ այսպէս կը խօսէր, կին մը բաղմութեան մէջէն, հիանալով անոր և չկարենալով լուռ մնալ, աղաղակեց և ըսաւ – երանի որովայնին որ քեզ կրեց և ստինքներուն որոնք քեզ դիպցուցին:

Այս կինը տեսաւ որ Տէրը գեղեցկատեսիլ էր ըստ ամենայնի, չափաւոր մարմին ունէր. ոչ երկար որ անհեթեթ է ոչ ալ փոքր որ արհամարհելի է, այլ չափաւոր ընտրութեամբ որոշուած, դէմքն ալ զուարթ: Դաւիթ Սաղմոսերգուն Հոգւով կը մարգարէանայ երբ կը յայտնէ թէ մարդոց բոլոր որդիներէն աւելի գեղեցիկ կը տեսնէ զայն: Մի բաղդատէք Եսայեայ մարգարէութեան հետ որ կ'ըսէ – “Հարուածուած մարդ մը. երեւոյթը անարգ. բայց զիտէ ցաւերուն համբերել”: Եսայի 43.3: Այս ըսուած է իր չարչարանքներուն և մահուան համար: Սակայն ան զարմանալի էր նայողներուն համար և ինչո՞ւ ոչ. Աստուածային բնութիւնը խառնուած և միաւորուած էր: Ինք է բոլոր արարածներուն արարիչն ու զարդարիչը: Կինը այս բոլորը տեսնելով, քաղցր խօսքերն ալ լսելով բացազանչեց – երանի որովայնին որ քեզ կրեց: Մարիամ ինք ևս Ս. Հոգւով լեցուած, ծնունդէն առաջ ըսաւ – “ահա այսուհետեւ ինծի պիտի երանեն բոլոր ազգերը”: Սակայն Տէրը երանի կուտայ անոնց որոնք զինք կը տեսնեն և ականջներուն որոնք զինք կը լսեն, զի շատ արդարեւ ցանկացան տեսնել և լսել. ոչ տեսան և ոչ ալ լսեցին: Կնոջ այդպիսի երանութիւն տալուն վրայ, որպէսզի ոչ ոք օտարացեալ չմնայ շնորհէ, Յիսուս կ'ըսէ

28.-Երանի բոլոր անոնց որոնք կը լսեն Աստուծոյ խօսքը և կը գործադրեն. զիտէր թէ շատեր պիտի փափաքին այսպիսի շնորհի հասնիլ. եթէ կամազուրկ է, Հոգւոյ պարգևներէ նուազեալ, չի կրնար հասնիլ մեծին: Այս պատճառաւ ալ բոլոր Հոգիներուն առջև դուռը բացաւ որպէսզի չարգիլուի կամ չխափանուի երանութեան դուռը անոնց առջև որոնք կուզեն մտնել:

29. Երբ կը խօսէր, ժողովուրդը աւելի ևս կը խոնուէր իր շուրջ, իսկ Տէրը շարունակելով իր խօսքը ըսաւ – Այս սերունդը չար է. Հրաշքներ կուզէ տեսնել, բայց ատոնցմէ կը զրկէ. իբրև թէ բնաւ բան մը չտեսան, տակաւին Հրաշքներ կուզեն տեսնել: Իսկ Յիսուս կը սորվեցնէ թէ երբոր խորհուրդը կատարուի, Յովնանի նման որ կէտ ձուկի փորին մէջ մնաց երեք օրեր, այնտեղէն դուրս գալով նինուէացւոց քարոզեց. ինք ևս յարութենէն երեք օրեր ետք ելլելով, քարոզ պիտի ըլլայ անոնց. կամ զինք լսելով, նինուէացիներուն նման կը փրկուին, կամ անհաւատութեան մէջ կը յամառին ու կը կորսուին:

31.-Դատաստանի օրը երբ այս ազգին կամ սերունդին անդամները դատուին, Հարաւի դժխոն պիտի երևի և պիտի դատապարտէ. որովհետև Հեռաւոր երկրէ եկած էր Սողոմոնին իմաստութիւնը լսելու: Անոնք իրենց մօտ ունէին Սողոմոնի Տէրը, անկէ անսահման իմաստութեամբ առաւելեալ, ոչ ցանկացան, ոչ ալ կամեցան լսել անոր իմաստութիւնը: Նինուէացիք Հրաշք չտեսան այլ կորստեան խօսքեր լսեցին և զղջացին: Իսկ ասոնք տեսան ան որ Յովնանը զրկեց, Հրաշքներով, երանութեան խօսքերով ու սպառնալիքով և տակաւին չհաւատացին: Հոս ցոյց տրուեցաւ թէ յարութենէն ետք, աւետարանը պիտի քարոզուի Հեթանոսներուն:

33.- Ոչ ոք վառուած ճրագը կը պահէ կարասիի ներքև այլ աշտանակի վրայ կը դնէ, որպէսզի մտնողները լոյս տեսնեն:

Իր անձը իբրև ջաշ կը ներկայացնէ որը չի կրնար պահուիլ կամ ծածկուիլ, այլ աշտանակի վրայ կը դրուի որպէսզի իր լոյսը սփռելով, տարածէ: Կը սորվեցնէ լուսատու մտքին մէջ ողորմութեան իւղը դնել որպէսզի ազահուածութեամբ խաւարեալ չըլլայ:

37. Երբ աւարտեց իր խօսքը, փարիսեցի մը զինքը իր տունը ճաշի Հրաւիրեց: Եկաւ և բազմեցաւ: Ձեռքերը մարմնական աղտէ ստէպ լուալու ձերերուն պատուէրը չպահեց: Փարիսեցին կը զարմանայ, վասնզի Հին այս սովորութիւնը Հաստատուած օրէնքի ոյժ ունէր: Առ այս, Տէրը կը յանդիմանէ զայն ըսելով – Ի՞նչ օգուտ ունի բաժակին արտաքին կողմը մաքուր ու պայծառ ըլլալը երբ ներսը աղտոտ կամ աղբով, անօրէնութեամբ կամ ազահութեամբ լեցուած է: Սորվեցէք ստոյգ արդարութիւնը. կարօտեալներուն ողորմութիւն տուէք, լուացէք ձեր ներսիդին մեղքերու կեղտէն և այնպէս սրբուեցէք. ձեր գործերը Հեռութիւն ըլլան չարութենէ: Ապա կը պախարակէ անոնց աղտեղութիւնը որմէ կը վնասուին Հոգիներն ու մարմինները: Յետոյ վայ կուտայ անոնց:

42.- Վայ ձեզ փարիսեցիք, կ'ըսէ, ձեր տասանորդները կը վճարէք բայց մեծն ու կարևորը, սէրն ու ողորմութիւնը և արդարութիւն անտես կ'ընէք: Եթէ այդ օրէնքները կը պահէք զգուշութեամբ, Հապա ասոնք՝ աւելի մեծ և օգտակար, չէք նախընտրէր: Հեշտալիները որոնք ցանկութեան ախտով կը լեցնեն ձեզ, կը պահպանէք. որովհետև փառասիրութեամբ չըջիլ, նախաթող տեղ նստիլ, Հնարքներով կը գտնէք: Իսկ այն որ ըսաւ – “ես որու”ն վրայ Հանգչիմ եթէ ոչ Հեղերու և խոնարհներու որոնք կը դողան իմ խօսքերէս”, այդ կ'անարգէք: Աւաղ, անյայտ գերեզմաններու կը նմանիք որոնց վրայ մարդիկ կը քալեն առանց գիտնալու: ԺահաՀոտ նեխածութիւնը կեղծաւորաբար ծածկելն ու մերձաւորը խաբելը նոյն բանը կը նշանակեն:

45. Օրինականներէն մին պատասխանեց, – վարդապետ, այդ խօսքերը ըսելով մեզ կ'անարգես: Յիսուս կ'ըսէ – վայ ձեզ օրէնքներ գիտցողներդ, զի օրէնքին խօսքերով ծանր բեռներ կը դնէք մարդոց վրայ, իսկ դուք մատով անգամ Հպիլ չէք ուզեր այդ ծանրութեան: Մարգարէներուն շիրիմներ կը շինէք, ոչ թէ սիրոյ այլ ազաՀութեան պատճառաւ: Հայրերու անօրէնութեան մասին կը վկայէք թէ պատիւի արժանիները, անարգանօք սպաննեցին: Եթէ անոնց գերեզմանները յարգանքի արժանի են, որք"ան առաւել ևս անոնք: Դուք անոնցմէ աւելի չար էք, որովհետև մարգարէներուն տէրը պիտի սպանէք: Այսինքն զանոնք մարգարէներու սպանման կամակից կ'որակէ: Ոչ թէ շիրիմ կառուցելու այլ վկայութեան Համար որով Աստուածային իմաստութեամբ Յիսուս կ'ըսէ – “Ձեզի առաքեալներ պիտի զրկեմ, անոնք ևս մարգարէներ և իմաստուններ են: Դուք, մարգարէներ սպաննող ձեր Հայրերէն աւելի ասոնց Հալածողներ պիտի ըլլաք”:

50. Կը զարՀուրեցնէ զիրենք. – Թափուած արդար արիւնը, Արեւէն մինչև Զաքարիա, ձեզմէ պիտի պահանջեմ, կ'ըսէ: Արդարադատ իրաւամբ: Վայ կուտայ անոնց, որովհետև մարգարէներուն գիրքերը փակեցին տգէտներուն առջև, որպէսզի չՀաւատան թէ ինքն է Քրիստոսը: Յիսուս աւարտեց իր խօսքերը իսկ անոնք ամօթապարտ էին յանդիմանուած ըլլալով ամբարշտութեան գործերու Համար: Սկսան Հնարք մտածել, զինք զրպարտելու Համար:

Նոյն ատեն Հազարաւոր մարդոց բազմութիւն խոնուեցաւ իրենց չուրջ, իրար կոխկռտելու աստիճան:

(Շարունակելի)

ԶԱԽԷՆ ԱՐՔ. ԶԻՆԶԻՆԵԱՆ

«ԵՀՈՎԱՅԻ ՎԿԱՆԵՐԸ ՄԵԾ ՎՏԱՆԳԻ ԵՆ ՄԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԵՒ ՀԱՒԱՏԻ ՀԱՄԱՐ»

Հայ Առաքելական եկեղեցու Արցախի Թեմի Առաջնորդ Պարգեւ Եպիսկոպոս Մարտիրոսեանը խօսք է լողել հայ ժողովրդին՝ Եհովայի վկաների՝ Արցախ թափանցելու կապակցութեամբ:

Նրանում մասնաւորապէս ասուած է.

Եկեղեցու, քրիստոնէական քարոյա-կանութեան տեսակէտից այսօր կարող ենք փաստել, որ յետխորհրդային տարած-ում, մասնաւորապէս, Հայաստանում, արշաւանք է սկսել մամոյշատիրական աղանդի կամ էլ նման աղանդներից մէկի՝ «Եհովայի վկաներ» ահաւոր կազմակերպու-թեան կողմից: Կազմակերպութիւնը ներթափանցել է Արցախ եւ արմատաւորուել մեզ մօտ:

Ովքե՞ր են «Եհովայի վկաներ»ը, եւ ի՞նչ է իրենից ներկայացնում այդ աղանդը: Այն ծագել է Միացեալ Նահանգներում, 19րդ դարի վերջին: Հիմնադիրը հանրայայտ սկանդալիստ Զարլզ Ռասելն է: Կազմակերպութեան կենտրոնը գտնուում է Պրուիլինում (Նիւ Եորքի թաղամասերից մէկը): Աղանդի տպագիր մարմինը՝ «Դիտաշտարակը», բազմամիլիոն տպաքանակ ունի, ինչը վկայում է աղանդի հսկայական գումարների մասին: Աղանդը հիմնականում տարածւում է քրիստոնէական երկրներում:

Ինչո՞վ են զբաղւում «Եհովայի վկաները»: Առաջին հերթին ակտիվօրէն հաւաքագրում են նոր աշակերտներ՝ հետեւորդներ: Փորձում են աղաւաղել Աստուածաշունչը, աշակերտներին Սուրբ Գիրքը մատուցել իրենց համար շահեկան ձեւով: Նրանք ենթատեքստից հանում են

արտայայտութիւններ եւ սեփական մեկնաբանութիւններ տալիս դրանց: Նման պարագայում մարդկանց համար, ի հարկէ, դժուար է որոշել այդ մեկնաբանութիւնների նշմարտացիութիւնը, յատկապէս նրանց համար, ովքեր ծանօթ չեն Աստուա-ծաշնչին:

Եհովայի վկաները ձգտում են նրանց տրամադրել եկեղեցու, կրօնական ծեսերի եւ խորհուրդների, եկեղեցու սպասաւորների, մեր հայրերի հաւատին ընդդէմ: Եհովայի վկաները իւրովի թարգմանել են Աստուածաշունչը անգլիերէն եւ այնտեղ «Աստուած», «Տէր», «Միածին որդի» բառերը փոխարինել են «Եհովա» բառով: Դա Աստուածաշնչեան պատուիրաններից մէկի անմիջական խախտումն է (Եթէ որեւէ մէկը փոխի ինչ-որ բառ, աւելացնի, պակասեցնի կամ աղանդի, ապա կ'անիծուի Աստուծոյ կողմից):

«Եհովայի վկաների» գաղափարախօ-սութեան տարածումը ահաւոր վտանգ է մեր ժողովրդի, պետութեան ու հաւատի համար: Նախ՝ նրանք իրենց հետեւորդներին արգելում են գէնֆի դիմել եւ գէնֆը ձեռքին պաշտպանել հայրենիքը, պետութիւնը, կեանքը, ազատութիւնն ու հաւատը: Նրանք մեր ժողովրդին գրկում են սեփական կեանքն ու Հայրենիքը պաշտպանելու իրաւունքից: Նրանք ֆայա-յում են մեր պետութեան հիմքը: Երկրորդ՝ կան այդ աղանդի անդամների ինֆնասպա-նութեան նախադէպեր: Բոլորովին վերջերս Սիւնիֆի մարզում կախուել են այդ աղանդի անդամ 12 ամեայ երկու աշակերտներ: Կան նաեւ այնպիսի դէպքեր, երբ կանայք,

մայրերը հրաժարում են կատարել իրենց ընտանեկան պարտականությունները: Նրանք պարզապես դադարում են աշխատել տանը, հրաժարում են մաշ պատրաստել, մաքրություն անել, խնամել երեխաներին եւ ամուսնուն: Դա հանգեցնում է ամուսնուն կնոջ լրիւ անհնազանդութեան կամ էլ հրաժարման այն երդումից, որ կինը տուել է քաղաքացիական կացութեան ակտերի գրանցման կամ եկեղեցում պսակադրութեան ժամանակ: Դա հանգեցնում է ընտանիքի, հետեւաբար՝ ազգի եւ պետութեան քայքայման:

Շեռվայի վկաների դէմ պայքարը ըստ իս համազգային, համապետական գործ է եւ բոլորիս խնդիրն է, որը պիտի լուծենք համատեղ: «Շեռվայի վկաներ» կազմակերպությունը մեծ արագութեամբ տարածում է Հայաստանում եւ փորձում է արմատակալել նաեւ արցախեան հողում:

Տեղի է ունենում ազգային արժէքների ակնյայտ նենգափոխում: Կայ խղի եւ կրօնի ազատութեան հասկացություն: Զինուելով այդ օրէնքով, ոմանք կարծում են, որ իրաւունք չունենք որեւէ աղանդաւորական շարժում արգիլել կամ էլ պաշտօնապէս չգրանցել: Իսկ ինչպէ՞ս անուանել, եթէ ոչ մեր ազատութեան խախտում, բռնի ներխուժում մեր կեանքը, երբ մեթոդի կայարաններում մեզ են կպչում, կանգնեցնում փողոցում, մտնում մեր տները, մեր երեխաների տանում վտանգաւոր ճանապարհով: Եւ մի՞թէ խղի ազատութեան խախտում չէ ընտանիքի, պետականութեան հիմքերի քայքայումը: Մի՞թէ դա բռնութիւն չէ մարդու կամքի վրայ:

Ես՝ որպէս հայ, որպէս քրիստոնեայ, որպէս եկեղեցական, գտնում եմ, որ մեր ժողովրդի, մեր հայրենիքի եւ մեր հաւատի համար եկեր է ժամը փորձութեան: Կարծում եմ, մենք պիտի լաւագոյնս դուրս գանք այդ փորձութիւնից: Մենք պիտի

գիտակցենք եւ իմաստաւորենք մեր հայրերի պատմական փորձը, որոնց մի անգամ չէ բաժին ընկել նման փորձութիւնը: Յիշենք Աւարայրը, հետագայ դարերը: Մեր ժողովուրդը միշտ էլ պատրաստ է եղել ինքնագոհաբերման, պատրաստ է եղել կեանքը գոհել, մարմինը տալ, բայց ոչ հաւատը, ոչ իր հոգին: Հոգեւոր մահառումների հարցերում մեր ժողովուրդը միշտ էլ անընկճելի է եղել, եւ, յոյսով եմ, որ այսօրուայ ահեղ մարտում եւս մենք չենք սխալուի:

Ես դիմում եմ իմ սիրելի, իմաստուն, բարի եւ համբերատար ժողովրդին, մեր պետական այրերին, մտաւորականութեանը, մեր փառապանծ ռազմիկներին՝ այս հարցում պիտի միաւորենք բոլորիս ուժերը: Մենք պիտի գիտենք երկու հազարամեակի ընթացքում ժողովրդի կուտակած իմաստնութեամբ ու փորձով, պետական այրերի վնասակարութեամբ, մեր ռազմիկների արիւթեամբ, մտաւորականութեան փայլուն ունակութիւններով եւ մեր Մայր Եկեղեցու հետ միասին փրկենք եւ մեր ժողովրդին, եւ մեր պետութիւնը, որպէս գիշընդունենք նեղի այս առաջին կնիքներից մէկը: Յոյսս դնում եմ մեր ժողովրդի իմաստնութեան եւ Աստուծոյ օրհնութեան վրայ: Ես վստահ եմ, որ այս անգամ եւս պատիւով դուրս կը գանք փորձութիւնից:

Աստուած մեզ բոլորիս օգնական:

Ամէն:

ՊԱՐԳԵՒ ԵՊՍ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

ՄԱՐԴԸ ԵՒ ՄԱՐԴԿԱՅՆՈՒԹԻՒՆԸ

Այս դժուար ու տագնապալի ժամանակներուն, որեւէ նիւթ աւելի՝ շատ կը խօսուի մարդուն բարոյագութիւն կեանքին մասին:

Ամէն դէպք անոր անձին շուրջ կը դառնայ եւ ամէն խնդրի մէջ, մարդը կ'երեւայ իր ժխտական ու դրական յատկանշներով:

Մարդ էական կը զբաղի ընտանիքը, ընկերութիւնը, պետութիւնը եւ համայն աշխարհը: Եւ առանց մէկ քացառութեան, ամէնքն ալ՝ կը դատեն, կը դատապարտեն ու կը պախարակեն անոր վարքն ու բարքը:

Կը խոստանան անոր ազատութիւն մը, որ անկաշկանդ շարժի ու երազային հեռանկարներու փարած արծուային թռիչքներ կատարէ: Բայց՝ հազիւ ոտքերը երկրէն կտրած՝ ձեռնակապեր կ'անցնեն ձեռքերուն, որ չկարենայ իր նպատակին ուղղութեամբ փայլ մը առնել:

Օրէնքով կ'արգիլեն կաշառակերութիւնը, չարաշահութիւնը, գեղծարարութիւնը, բայց՝ անիրաւութեան ախոյեանները միջոցներ կը գտնեն, որ մարդը կեղեքեն ու քեկանեն անոր բարոյական վարքը:

Ձեռ կրնար յօգուտ մարդուն պայքարիլ եւ հոգեւոր վերելք տալ իր մշուշապատ կեանքին:

Ձեռ կրնար անոր մէջ տեսնել շնորհագարդ մարդը, որքան ատեն չես յարգեր գայն որպէս անձնաւորութիւն:

Ձեռ կրնար մարդու մը մետաղացած գգայարանքներուն բարոյական շողարձակում տալ, իր կուրծքին շփանշաններ գետնելով:

Բանաւոր մարդը, ինկած է իր գահէն ու կը գտնուի սողունի գետնամած դիրքին մէջ:

Անիրաւ մամոնային երկրպագուները

մարդուն կերպարին վրայ կը սիրեն տեսնել, ոչ թէ քարեպաշտութեան նառագայթներ, այլ ցոփակեաց ապրելակերպի մը տգեղութիւնը:

Կը յարգեն ու կը պատուեն մարդուն մէջ ո՛չ թէ հոգեւոր արժանիքները, այլ անոր գիրուկ դրամապանակը:

Եւ ցաւը, որ կը խորանայ եւ յուսաբեկում կու տայ մեր սրտին, այն է, որ հասարակութեան մէջ փառաւորում կը տրուի բոլոր անոնց, որոնք Կրեստսեան դիրքերու վրայ, իրենց սնապարծութիւնը կը ցուցադրեն:

Դժբախտաբար, ժամանակակից գնահատողները եւ հիացողները պատուանշանի արժանի կը համարեն դրամատէրը եւ ո՛չ թէ վաստակաշատ մտաւորականը, բազմաշնորհ արուեստագէտը, կամ համբաւի հասած գրագէտը ու քանաստեղծը:

Երբ ոսկիով ծանրաբեռնուած չես, մի սպասեր որ վերին իշխանութիւններէն իմացական արժանիքներդ փողահարուին եւ երջանիկ օր մը՝ պատեհութիւնը բեգի ալ ժպտի ու դասուիս մերօրեայ շփանշանակիրներու կարգին:

Այսօր՝ որոշ է, որ անիրաւ շահն է, որ կը մեծարուի եւ մարդկային փառասիրութիւնն է, որ կը շողոքորթուի ու կը շահագործուի:

Նիւթապաշտ ու մարմնապաշտ մարդը, այնքան հեռացած է Աստուծոյ լոյսէն եւ այն աստիճան մթագնած է միտքը, որ իր ծագումը կը փնտռէ դժոխքի ընդերքներուն մէջ եւ ոչ թէ ամենագոր եւ ամենաբարի Աստուծոյ հայրախնամ ստեղծագործութեան մէջ:

Երբ մարդուն կու տանք սահմանաւոր գոյութիւն մը եւ իր վախճանը կը կապենք անգոյութեան հետ, ատով՝ կը հաստատենք,

թէ մարդը տարբեր չէ կենդանական աշխարհի շորփոտանիներէն:

Ի՞նչ է մարդը մարմնեղէն եւ հոգեղէն կառոյցով:

Հարցումը որքան պարզ է, նոյնքան դժուար է պատասխանը:

Աշխարհի ո՞ր իմաստունը, ո՞ր գիտունը, ո՞ր հզօր իմացականութիւնը եւ ո՞ր մէկը Հին Կտակարանի մարգարէներէն կրցաւ ճշգրիտ սահմանում մը տալ մարդկային նակատագրին:

Մարդուն աղֆատ ու սահմանափակ մտածողութեան մէջ աղօտ նշոյլ մը անգամ չկայ, ուր ան՝ իր գոյութեան բացատրութիւնը գտնէ:

Մարդ էակը՝ ըստ ինքեան՝ խորհրդաւորութիւն մըն է, անմեկնելի ու անհասկնալի նակատագրով: Մէկ բան որոշ է, որ աշխարհ եկած չէ, գրաստի պէս ուտէ, խմէ ու շնչէ եւ օր մըն ալ աչքերը փակելով, հողին հետ տարրալուծուի եւ անհետանայ:

Մարդուն օրկանիզմը իր հիւսուածքով եւ գործունէութեամբ ապշեցուցիչ հրաշալիք մըն է, որ բախտով չի կերտուիլ եւ ոչ ալ կոյր ուժ մը կրնայ հեղինակը ըլլալ այն անվրիպելի ներդաշնակութիւններուն:

Տիեզերքի անպարագրելի Հոգին եւ իմաստութիւնը, շնորհագարդ կարողութիւններով օժտեց ու պատուեց բանաւոր արարածը, որ նուաճէ երկրին ու երկնքին անսպառ բարիքները, յօգուտ մարդկային կեանքին ազնուացման ու բարձրացման:

Ուստի մարդ շռայլօրէն պատուուած է պարգեւատու Աստուծմէ, պէտք չէ մեր արհամարհանքին թիրախ դարձնենք Իր Տիեզերական Հեղինակութիւնը: Գիտութիւնը իր զարմանահրաշ գիտելով, կը փորձէ Աստուծոյ ձեռքէն առնել Ամենկարողութիւնը եւ համաձայն իր նախասիրութեան ստեղծել իւրայատուկ աշխարհ մը:

Մարդիկ՝ սորված պէտք է ըլլան սա մեծ ճշմարտութիւնը, որ եթէ գիտութիւնը քաժնուի առաքինութենէն, այն ատեն ստուգապէս կը վտանգուի աշխարհը եւ մարդկութիւնը:

Այս պարագային գիտարուեստը չի ծառայեր մարդուն, այլ կը փութացնէ անոր կործանումը եւ վախճանը:

Որքան ատեն գիտութիւնը ոգեղինացած չի գործեր, իր բոլոր յառաջդիմութիւնները պիտի չծառայեն ու մարդկայնացնեն մարդը:

Գիտութիւնը գիտութեան համար աղետալի կարգախօսը, պէտք է բարոյապէս բարեշրջուի եւ ըստի, գիտութիւնը մարդուն հոգիին ազնուացման համար:

Գիտարուեստ նւթական նուաճումներուն նպատակը պէտք է քիւրեղացնէ մարդկային բարոյականը եւ ոչ թէ ցեխաջուրերու մէջ սուզէ գայն:

Օր մը, երեսելի գիտուն մը մեծ ու գեղեցիկ աշխարհագունտ մը կը գետեղէ աշխատանոցին կեդրոնը եւ միջօրէի ճաշի կը հրաւիրէ իր անհաւատ բարեկամը:

Հիշտ ժամուն հրաւիրեալը սրահէն ներս մտնելով՝ հիասթափ կը նկատէ հսկայ եւ հոյակերտ աշխարհագունտը: Հիացումէն մղուած կը բացականչէ.

– Ինչ հրաշալի գործ, ո՞վ շինեց այս աշխարհագունտը, կ'ուզեմ գիտնալ արուեստագէտին անունը:

Բարեպաշտ գիտունը ցուրտ անտարբերութեամբ կը պատասխանէ:

– Ոչ մէկը, մարդ չշինեց, մինակը եղաւ:

– Ի՞նչպէս մինակը եղաւ, չեմ հասկնար ի՞նչ ըսել կ'ուզես, կ'ուզեմ հիմա անունը տաս շինողին:

– Սիրելիս, կը զարմանամ թէ ինչու չես հասկնար. քեզի կ'ըսես, որ մարդ չշինեց:

– Կ'աղաչեմ կատակը ձգէ եւ հիմա անունը ըսէ ինձի հեղինակին:

– Կը ցաւիմ սիրելիս, որ այս անշունչ եւ անհոգի աշխարհագունտին հեղինակը կը փնտռես եւ այս շնչող մոլորակին Արարիչը կ'անգիտանաս:

Արեւը չի խաւարիր բուերուն եւ չղջիկներուն թեւաբախումներով: Բայց անհաւատը կը մեռնի, հողին կը շաղախուի եւ իրեն հետ կը թաղէ իր ԱՆՄԱՐԿԱՅՆՈՒԹԻՒՆԸ սաստկօրէն մտրակուած Տիեզերական Հոգիէն:

ՅԻՍՈՒՍԻ ՈԳԵԿԱՆ ՆԵՐՉԱՅԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ԼԵՐԱՆ ՔԱՐՈՋԻ ՊԱՅՈՒՆ

Երկինքները ճեղքելով ու ծիր կաթինի լուսաճաճանչ հորիզոնները թողելով եկած է Որդին Մարդոյ, խոնարհեցուցած ինքզինք, ու նստած ծառի մը կոտրած ճիւղին վրայ ու կը պատգամէ տասնեակ հարիւրաւորներու՝ աստուածային սէրն ու Անոր խնամատար յայտնութիւնները: Յիսուս ոչ միայն կը պատմէ, այլ իր լուսեղէն ձեռքերը կը նկարեն ու կ'առարկայացնեն իր երկնային պատմութիւնները: Ան՝ մարդկային հասկացողութեան մէջ, զԱստուած կը մարդկայնացնէ, այսինքն, Ջայն բարեգութ և կարեկից կը պատկերէ:

Նախաֆրիստոնէական դարերուն, մարդիկ իրենց աստուածները փայտի և մետաղի վերածած էին, անբան և անշարժ, անզգայ և անհոգի առարկաներու:

Այգալոյսող Գալիլեացին՝ հարուստներու և զօրաւորներու լիազօրութենէն խլեց զԱստուած, ու շնորհեց Ջայն նաեւ աղքատին ու տկարին, մեղաւորին ու հոգեւոր արկածեալին, վտիտին ու հիւանդին:

Յիսուս թողուց երկնային հրեշտակներու երգեհոն երաժշտութիւնը ու հաճեցաւ գալ լսելու ժխորն ու աղմուկը աշխարհի: Իմանալ լացն ու ցաւը և աստուածը նղդէմ պոթկումները տառապող մարդկութեան: Անոր գթաբան Աչքերը դիտեցին սգաւորները, աղքատները և խղճահար մեղաւորները, որոնք բեռնաւորուած ու կեղեքուած էին հարուստ չակերտուած բարեպաշտներէ: Անոր անստուեր Աչքերը տեսան կեղծաւոր եկեղեցապաշտները և աստուածապաշտ ամբարիշտները:

Մագնիսական ձգողականութեամբ՝ սիրոյ մէկ սլացքին մէջ, Ան յայտարարեց.

«Երանի հոգւով աղքատներուն վասնզի անոնցն է երկինքի Թագաւորութիւնը», «Երանի սգաւորներուն, որովհետեւ անոնք պիտի մխիթարուին: Երանի հեզբուն, որովհետեւ անոնք երկիրը պիտի ժառանգեն»:

Յիսուս իր ապրումէն՝ նոր հորիզոն մը բացաւ այն սրտերուն մէջ որ միշտ անարգուած ու նուաստացուած կը կարծէին ըլլալ:

Մովսիսական Օրենքն ու Հելլենական իմաստասիրությունը չէր կըրցած ըմբռնել հոգիով աղփատութեան, հեգուծեան և ողորմածութեան վսեմ ու սրբազան բարձունքը: Յիսուս Իր Անձին և ապրումին միջոցաւ ցոյց տուաւ Աստուծոյ Դիմագիծը, ոչ որպէս նախանձոտ ու վրէժխնդիր Արարիչ, այլ սիրող և անյիշաչար Երկնային Հայր:

Իր կարեկցութեան խօսքերը, Իր լուսեղէն Աջին հպումը, Իր արցունքախօս նայուածքին ազդուութիւնը և մանաւանդ արդարութիւն և իրաւունք պահանջող ջատագովութիւնները, յոյսի և լոյսի կանթեղներ բռնկեցուցին անիրաւուած ու կեղեքուած, անտուն և ախորական հոգիներէն ներս, երբ իմացան հոգեպարար,

«Երանի՜ անոնց, որ կը հալածուին արդարութեան համար, ու երանի՜ անոնց որ փաղցն ու ծարաւ ունին արդարութեան, որովհետեւ անոնք պիտի յազենան», Երկնագեղ խօսքերը:

Բարութիւնը մարմնացնող Նազարէթի Մարգարէն, Իր սեւեռումին առարկայ ըրած էր Հռոմի հարուստ Կայսրութեան դաժան գերեզմանութիւնը: Ականատես եղած էր ընտանիքներու բռնի բաժանումին և անոնց զաւակներու առուծախին: Անմոռուչ հեծութեամբ խորհուրդներու ընդերքէն ոգեկոչեց Ան, ու յաւերժական դատաստանագիրքին մէջ արձանագրեց.

«Երանի՜ սգաւորներուն, որովհետեւ անո՛նք պիտի մխիթարուին»:

Իր բոցավառ հայեացքի հորիզոնէն նշմարած էր նաեւ անձնասէր, ինքնակոչ ու ցուցամուլ Փարիսեցիները և Օրինականները, որոնք կը ներկայացնէին ժամանակակից հոգեւոր ու բարեպաշտ հաւատացեալները: Իր փնտրատական նետահարումները ուղղեց այս կեղծաւոր հոգեւորական կարծեցեալ խումբին ու որոտաց, ըսելով.

«Վայ՜ ձեզի՜ դպիրներուդ և կեղծաւոր փարիսեցիներուդ, որ երկինքի արքայութիւնը կը փակէք մարդոց առջեւ, դուք չէք մտնել և մտնողներուն ալ թոյլ չէք տար որ մտնեն: Վայ ձեզի կոյր առաջնորդներ, որ մժղուկները կը փամէք, բայց ուղտերը կը կլլէք: ... Վայ ձեզի ... որ գաւաթին ու պնակին դուրսի կողմը կը մաքրէք, մինչ անոնք ներսէն լեցուն են գողութեամբ և անժուժկալութեամբ: Օձե՛ր, իժերու՛ ծնունդներ, ինչպէ՞ս պիտի փախչիք գեհենի դատապարտութենէն»:

Յիսուսի ազգասիրական հոգին ու Հրեական բարձրաթուիչ մարգարեաշունչ մշակույթը իր անձնամատույց հոգիին թելերը շարժեցին, և Յիսուս արցունքախօս աչքերով ըսաւ.

«Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, որ կը կոտորէիր մարգարէները և կը քարկոծէիր Բեզի զրկուածները. Բանի՛ Բանի անգամ ուզեցի հաւաքել Բու գաւակներդ, ինչպէս հաւր կը հաւաքէիր ձագերը թւերու տակ, բայց չուզեցիր Այսուհետեւ զիս այլեւս պիտի չտեսնէ՛ք, մինչև որ ըսէ՛ք՝ օրհնեալ է ան, որ կու գայ Տիրոջ անունով»:

Գաղափարի և ազատութեան Ձահակիր Յիսուս՝ ինչո՞ւ որոտագոչ ձաղկեց կրօնական և հոգեւորական կեղծ վարմունքի դպիրներու և փարիսեցիներու որոնք պաշտպանն էին Եկեղեցիին ու դպրութեան, ու սակայն արշալոյսի պէս Բնիւշ վարուեցաւ անհատարիմ ու հանրակին էակներու հետ: Հարցում մը որ երեւոյթներու խորքը թափանցող ոգեկան ներհայեցողութիւն կը պահանջէ:

Ազատութիւն արդարութիւն վճռող Յիսուսի բերուեցաւ պոռնիկ մը դպիրներու և փարիսեցիներու կողմէ, որպէսզի դատաստան տեսնէ: Չակերտուած բարեպաշտներ հարցուցին Յիսուսի. «Վարդապետ, այս կինը շնութեան մէջ այս մեղքը գործած ատենը բռնուեցաւ...: Մովսէս մեզի պատուիրեց այսպիսիները քարկոծել արդդ որուն ի՞նչ կ'ըսես»: Յիսուս՝ իր ապրումէն հորիզոն մը բացաւ այս քարսիրտ հոգեւորներու սրտին ու խղճին դիմաց: Երբ ամբոխը խղճահար, տազնապած և ամօթահար թողուց կինը Տաճարի սալայատակին վրայ ու անյայտացաւ, Յիսուս վեր նայելով և շուրջը կնոջմէ զատ մէկը չտեսնելով, ըսաւ կառելէն դժբախտ բնութեան.

*«Ես ա՛լ չեմ դատապարտեր Բեզ,
զնա՛ն ու ասկէ ետեւ մեղք մի՛ գործեր»:*

Ինչո՞ւ համար այսպիսի՝ կարեկցութեան խօսքեր և ճառագայթող յաւերժաբոյր յոյս, սէր և խրախոյս մեղաւորի մը, որ իսկապէս և իրաւամբ մեղքի արարին մէջ բռնուած ու Մովսէսի Օրէնքով մահապարտ էր:

Մարդ-արարածին մարմնակից և պատկերակից Աստուած Որդին, մեր բնութեան բովանդակ էութեան երբ մասնակից ըրաւ Ինքզինք, այն ատեն լման ըմբռնեց մարդ-արարածին ակամայ մեղանչումները, որոնց անյազ և անդիմադրելի մղումները, աւելի

զօրաւոր էին քան իր զգացումներն ու բանականութիւնը:

Հողակառոյց սեռային մղումները խորհրդաւոր և զարմանահրաշ նմանութիւններ են գոյատեւումի և յաւիտենականութեան: Ոգեկան խորհրդագրաց վերացումի սերնդագործող և ստեղծագործող արարին է որ այս աշխարհը մշտնջենաւորած է մարդկային, կենդանական ու բուսական տարածութեան գոյութեամբ: Սեռային անյագ բնագոյն ու բոցանման մղումները՝ այնքան դատապարտելի չեն, կեանքի բոլոր ոլորտները թափանցող աստուածայայտնիչ՝ Վարդապետէն, որքան կեղծարարութիւնը, ընչափաղցութիւնը և փառասիրութիւնը:

Մարդկային յօրինուածքը աւելի դիւրա՛ւ կրնայ զսպել իր անարդարութիւնն ու ընչափաղցութիւնը, քան թէ իր սեռային մղումները: Որովհետեւ, աշխարհ, իր ստեղծագործող անյագ ու բոցակէզ բնագոյն կը ջանայ յաւերժացնել արեգակնային դրութեան միակ կենդանական երկիր մոլորակը:

Հնարաւոր է ապրիլ առանց կեղծաւորելու և առանց ընչափաղցութեան, սակայն առանց սեռային յարաբերութեան, կեանքը թէ՛ տաժանելի է, թէ՛ փորձիչ է և աշխարհ մոլորակի կեանքը կրնայ անյայտանալ:

Որպէս բարձունքի և վսեմութեան մարմնացում՝ Նազովրեցի Յիսուս, իր բոցավառ աչքերը կը սեւեռէ կեղծաւոր, ընչափաղց և փառասէր կրօնավաճառներու, և իր ծանր հրետանիով "վայ"եր կը կրակէ անոնց:

Թշուառ և եղկելի մարդը՝ որ կաշկանդուած է մեղքի պարաններով և կամաշարժ բնութեամբ, աւելի ողորմութիւն և գութ կը գտնէ աստուածառաք Յիսուս Քրիստոսի կողմէ:

Յիսուսի վերոյիշեալ ոգեկան ներհայեցողութիւնը, երբեք չ'արդարացներ "ազատ սէրն" ու աննկարագիր և բարոյագուրկ մարդկային կենցաղավարութիւնը: Ինչո՞ւ, որովհետեւ չենք գիտեր թէ այդ հէ՛կ կիներ ինչո՞ւ սոյն արարի մէջ գտնուած էր: Մոռնալու չէ՛, որ երկու հազար տարի առաջ որբեվայրի կամ լճուած կիս մը ներկայ աշխատավարձի դիւրութիւնները չունէր: Իր զաւակներուն հաց ծարելը չափազանց դժուար էր: Կամ պիտի մուրար, և կամ... :

ԱԼՊԷՌ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՄԵՌՆՈՂ ՔԱՂԱՔՆԵՐ

Ծուխով, մուխով փաղափմեր: Բուխերիկին ժա՛յթֆը սեւ,
Եւ հոգետանջ մարդերու լուռ՝ այլ խօսում անէծֆներ,
Պար եմ բռնած երկնֆի աչֆերուն դէմ անտարբեր:
Եկեղեցեաց պատե՛րն իսկ՝ փոխան խունկի աղօթֆի,

Հառաչներու լալակոծ եւ ալեւոր վիշտերու
Տարիֆին տակ սեւնալու, այս մուխերէ՛ն եմ սեւցած:
Մարդոց բարի աչֆերէն, ու կարծրացած սիրտերէն,
Գութի վըտիտ առունե՛րն իսկ չեմ բըխիր ու հոսիր:

Մեֆեմային վիթխարի աղմուկն անդուլ, փայփայող,
Ուղեղէդ ներս կը խուծէ. եւ հիւանդկախ ջիղերուդ
Զիլ սարսուռներ կը բերէ: Դուն կ'ունենաս գլխացաւ:

Կը թափառիս տունէ տուն, ու կ'որոնես տունըդ հին:
Կը ցաւի սիրտըդ հիմա յոյսի մահուան դէմ անգոր.
Եւ բարութեանդ խորերէն, կիսակործան՝ կ'ողբա՛ս դուն:

ԱՆԵԼ

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Իջար դուն սրտիս, հեթանո՛ւս սրտիս,
Գեղարդը ինչպէս եռող Միւռոնին...
Եւ քանդակեցիր սիրտըս ու հոգիս
Խաչածել խաչքար խաչեալ Քրիստոսին:

Իջար դուն սրտիս ու ձեռքերըս արդ
Տարածած եմ ես նման Քրիստոսին...
Գլուխըս՝ գմբէթ, հոգիս՝ աստղագարդ
Սեղանն է Իջման Միածին Բանին:

Իջար դուն սրտիս ու մուրնովն ոսկէ
Սանդարամետը սրտիս բաղխեցիր...
Նդար հիմնաքարն հաւատքիս լուսէ
Նդար Բեթղեհէմն կեանքիս նորածին:

Արդ Յաղթանակի Կամարդ եմ կանգուն...
Արդ Տրդատն եմ Մեծ երէկ հեթանոս,
Որ այսօր ուսին խաչքարն հաստատուն
Դրաւ Բագինիդ սրտին քարքարոս:

ԲԱԳԻՆՍՈՒՆԻ

ԽԱՐՏԵԱՇ ՈՐԱՆ ՕՐԵՐՈՒՄ

Ցա՛ւ՝ օրերէն ցուրտ, տժգոյն, ե՞րբ քեզ նանչցայ, չեմ յիշեր,
 Ոչ իսկ՝ թէ քեզ փրկեցե՞ցի՞... բայց քեզ այնքա՛ն, այս գիշեր,
 Երակներուս, ջիղերուս մէջէն կը զգամ ընտանի,
 Որ քեզի՛ հետ մանկութիւնն իմ հասունցած կը թրլի...:

Դուն կի՛րք, հեշտա՛նք, դալկութի՛ւն, մարդուն մէջէն, մարդէն ներս,
 Ու քեզ դժուար թէ հերքել մարդը ուզէ՛ր, կարեմա՛ր:
 Ցա՛ւ, անունիդ ես չե՛ի դեռ կերպարանք տեսեր.
 Հոգիս՝ տրտում երբ ձայնեց, շատ ուշ էր ալ... դուն անցա՛ր:

Ցա՛ւ, ինձմէ ներս դուն փչ-փչ կը փողցրանաս, կ'ամբանաս.
 Բայց մինչեւ ո՞ւր քեզի հետ պիտի տանիլ գիս ուզես.
 Քեզմով հասուն, զօրացած, իմաստնացած ալ այնպէս,
 Ես երգելով կը կապեմ խարտեաշ որան օրերուս...:

Այլեւս չե՛մ հերքեր քեզ, հոգիին ցո՛ւնց կու տաս դուն.
 Ու կըրելով հանդերձ քեզ, երիտասարդ իմ հոգին
 Բարձրացընէ պիտի վեր, շէնքը տրտում օրերուն,
 Սեւեռո՛ւն՝ մեծ-մարդերու յանժութեա՛ն, հըրաշփի՛ն...:

Շէ՛ն-ՄԱՀ

THE GOLD SHEAF OF MY DAYS

Pale and ghostly pain, when did we first meet?
I never looked for you. That much I know.
Yet my nerves and arteries recognize
my childhood itself ripened in your company.

You, a fever for some, intoxicant for others, although
no one who breathes wishes to acknowledge your stay.
Pain, I had not even heard your name, when my soul
reluctantly introduced us. Then it was too late.

Pain, held silently inside, you sweeten, even solidify.
And it seems you do the carrying now, not I.
Matured by you, strengthened, made wise,
with you I tie the gold sheaf of my days.

No longer can I ignore your hold. Your weight
was the ballast to make a youthful spirit grow.
And bearing you, the architecture of sad days piled high
toward the eternity that visionaries seek.

Translated by
DIANA DER HOVANESSIAN
and
MARZBED MARGOSSIAN

SHEN-MAH

ԳԻՏԷ՞Ք ԵՍ ԵՐԲ ԵՄ ԿԵԱՆՔԸ ՀԱՍԿԱՆՈՒՄ...

Գիտե՞ք ես երբ եմ կեանքը հասկանում,
Երբ արգելքներն են ճամբիս շատանում,
Երբ փորձությունն է ինձ հեռու տանում,
Երբ ինձ մարդիկ են իրենցից վանում,
Հենց այդ պահին եմ կեանքը հասկանում...

Գիտե՞ք էլ երբ եմ կեանքը հասկանում.
Երբ հեռանում է ճամբաս ընդարձակ,
Ու երբ կապում են ձեռքերս արձակ,
Երբ որ բերանս է փակում անտեղի,
Երբ քաղցրի տեղակ տալիս են լեղի ...

Գիտե՞ք էլ երբ եմ կեանքը հասկանում.
Երբ հակառակ են գնում գործերըս,
Երբ ձախողում են բոլոր փորձերըս,
Երբ կոտրում է սանդուղքն իմ սարքած,
Երբ փուշ է հագնում արտը իմ հերկած...

Գիտե՞ք էլ երբ եմ կեանքը հասկանում.
Երբ որ ըզգում եմ ոչնչությունըս.
Երբ որ գիշերը կտրում եմ քունըս.
Երբ դատարկում է իմ լեցուն տունըս.
Ու երբ տեսնում եմ փոփոխուած հունըս...

Գիտե՞ք էլ երբ եմ կեանքը հասկանում.
Երբ ինձ տեսնում եմ խիստ դատապարտուած,
Մանկան դէմ անգամ, անգոր ու պարտուած,
Երբ որ քանդում են պարիսպներս ամէն,
Որ եսիս տանեն ու խաչին գամեն...

Գիտե՞ք էլ երբ եմ կեանքը հասկանում.
Երբ որ ըզգում եմ խաչը շալակիս,
Շընորհքի ճերմակ եփուտը հագիս,
Տիրոջ քաղցրութեան համը բերանիս,
Եւ լուծուած տեսնում հարցերը եսիս...

ՄԻՇԱ ՍՎԱՐԵԱՆ

ՔԷՐԷՔ

Մովաքի լեռներուն մօտակայ,
Կը կանգնիս բլրորի մը վըրայ
Հողաշէն եւ համեստ տուներով:

Մի քանի փողոցներ ամայի,
Անաղմուկ, կարծես թէ կը ննջեն
Թեւերուն վըրայ մեղմ՝ զեփիւռի...

Սակայն երբ ժամը գայ աղօթքի,
Հասարակ օրերուն՝ Կիրակի,
Ամէն ոք կը դիմէ Աստուծոյ...

Ծոցիդ մէջ բերդ մը կայ անառիկ,
Լռելեայն կը պատմէ անցեալի
Փառքը մեծ՝ մահիկի եւ խաչի...

Ու ծառի մը հսկայ՝ շուքին տակ,
Կայ մատուռ մ'անցեալէն՝ փլատակ,
Կառուցուած քաջ հայու ձեռքերով...

Հովիտիդ մէջ «սելի», առատ ջուր,
Պարտէզներ պտղատու ծառերով,
Կ'ուռճանան հայերու խնամքով...:

ԶԱԻԷՆ ԵԿԷՆԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐՐՈՐԻ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԻ

ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՏԿԵՐԱԿՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Բան ոչ է քարքառ լեզուոյն, այլ՝ իտկումն մտացն:
ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ

Բ. Պատկերը՝ Նարեկացու Ստեղծագործութեան մէջ

Անմահութեան քաղճանքը յատուկ է մարդուն: Բանաստեղծներին՝ առաւել եւս: Նարեկացին սթափ գիտակցել է ոչ միայն իր ստեղծագործութեան համամարդկային արժէքը, այլ եւս իր անմահութիւնը տեսել է նրա յարատեւութեան մէջ: Նա կանխատեսել է, որ իր Մատեանը պատմուելու է ազգերին, քաղաքներու է ժողովուրդներին, դրոշմուելու է մարդկային իմացութեան դռների վրայ եւ տպաւորուելու է գգայութեան սեմերին՝ մարդուն ցոյց տալու համար քարոյական վերափոխման եւ ինքնակատարելագործման ուղին, իսկ ինքը թէեւ որպէս մահկանացու պիտի վախճանուի, սակայն իր մատեանի յարակայութեամբ պիտի մնայ յաւերժ անմահ: Համամարդկային այս գաղափարը արտայայտել են տարբեր դարաշրջանների բանաստեղծներ: Հետաքրքիր է նոյն գաղափարի գեղարուեստական մարմնաւորման պատկերների իւրայատկութիւնը դարերի հոլովոյթում: Բնահիւսական շրջանի եւ գրաւոր դպրութեան սահմանագծի արտայայտութիւն է Յոբ երանելու իղձը. «Ո՛ր տայր ինձ գրել գրանս իմ, եւ հանել զնոսա ի մատեան յաւիտեան, գրչաւ երկաթեաւ ի կապարի կամ ի վէմս քանդակեալ (Յոբ, ԺԹ, 23-24): Յոբին

մտահոգում է քանաւոր խօսքի կարճատեւ կեանքը: Գիրը յաւերժացնում է խօսքը: Նա ցանկանում է, որ իմաստուն խօսքը հասնի սերունդներին՝ իրրեպ մատեան, իրրեւ փորագրուած յուշարձան:

Հորացիոսը, սակայն, արդէն գիտակցում է, որ բանաստեղծի ստեղծագործութիւնը նրա յիշատակի կոթողն է: (3) Բանաստեղծն ինքն է կանգնեցնում իր անձեռակերտ յուշարձանը: Նա վստահ է, որ իր յուշարձանն աւելի երկար է կանգուն մնալու մարդկային յուշաշխարհում, քան պղնձակերտ կոթողները պատուանդանների վրայ: Հորացիոսի այս բանաստեղծական պատկերը համահնչիւն է անտիկ գեղարուեստական մտածողութեանը:

Շեյֆսպիրը մի շարք սոնետներ է նուիրել մահուան ու անմահութեան թեմային (55րդ, 65րդ, 74րդ եւ այլն): Մահուանը կարելի է յաղթահարել ոչ միայն սերունդ թողնելով՝ անմահանալով ժառանգների մէջ, այլեւ ստեղծագործութեամբ: Ըստ Շեյֆսպիրի՝ արուեստը ոչ միայն ժամանակի յուշարձանն է, այլեւ հեղինակի անմահութեան: Բանաստեղծը յարատեւում է իր թողած տողերի մէջ: Եւ ոչ միայն բանաստեղծը՝ այլեւ քարեկամը,

որին ձօնուած են իր երգերը: Այս միտքն արտայայտուած է մասնաւորապէս նրա 55րդ սոնետում: (4)

Նոր ժամանակների բանաստեղծներից նոյն նիւթին են նուիրուած Ալեքսանդր Պուշկինի «Յուշարձան» բանաստեղծութիւնը: Զեւական տեսակէտից Պուշկինն արձագանգում է Հորացիոսին: Մինչդեռ գաղափարական տեսակէտից նրանք գեղարուեստական մտածողութեան տարբեր դարաշրջանների ներկայացուցիչներ են: Հորացիոսի բանաստեղծութեան ծանրութեան կենտրոնը կազմում է այն միտքը, որ մահկանացու էակը ստեղծագործման իր աշխատանքով ներմարմնաւորում է իր վաստակի մէջ եւ անմահութիւն ու փառք է նուաճում դարերում: Պուշկինի մօտ գաղափարական ծանրութեան կենտրոնը փոխանցւում է բանաստեղծի դերին, ժողովրդի, մարդկութեան համար նրա ստեղծագործութեան ունեցած նշանակութեան ընդգծմանը: Իբրեւ բանաստեղծ՝ նա հաւատարիմ է մնացել ազատութեան, հումանիզմի, գեղեցիկի իդեալներին, ուստի ինքը եւս պիտի յիշուի դարերում՝ իր անձեռակերտ յուշարձանով: (5)

Նարեկացին եւս իր ստեղծագործութիւնը պատկերացնում է որպէս յուշարձան: Բայց Նարեկացու գեղարուեստական պատկերն էապէս տարբերում է մի կողմից բիբլիական Յոբի եւ անտիկ Հորացիոսի, միւս կողմից՝ Վերածնութեան դարաշրջանի եւ նոր ժամանակների բանաստեղծների գեղարուեստական պատկերներից: Նարեկացին իր Մատեանը կտակում է մարդկութեանը եւ Աստծուն: Նա պաղատում է Աստծուն, որ սրտի ողբերից հիւսուած իր Մատեանը մշտապէս լինի նրա առջեւ, յարստեւ հնչի նրա ականջին՝ արդարների բերանով, սրբութեան սրահում ընծայուի նրան, խնկարկուի նրա անուան տաճարում,

բուրմունք տարածի նրա փառքի սեղանին, պահուի նրա գանձարանի մէջ՝ ամբարուած նրա ունեցուածքի հետ.

*Կացցէ՛ առաջի բո մշտնջենաւոր,
Եւ յիշատակեսցի՛ ի լսելիսդ բո
հաւնապագ,*

*Բարբառեսցի՛ շրթամբք ընտրելոց
բոց*

*Եւ խաւսեսցի՛ բերանովք
հրեշտակաց բոց,*

*Տարածեսցի՛ հանդէպ արոտոյ բոյ,
Եւ ընծայեսցի՛ ի սրահ սրբութեան
բոյ.*

*Խնկեսցի՛ ի տանար անուան բոյ,
Եւ բուրեսցի՛ ի սեղան փառաց
բոց.*

*Պահեսցի՛ ի գանձարանի բում,
Եւ համբարեսցի՛ ի ստացուածս
բո:*

(Բան ԶԸ, ք)

Իր անմահութեան ժամկետը Նարեկացին չի գծում մարդկային մոտին հասանելի դարերի տեւողութեամբ եւ սերունդների յիշողութեամբ: Նրա համար կայ աստուածային անիմանալի յաւիտենութիւնը: Այդ յաւիտենութիւնն է նրա հոգու յաւերժութեան չափանիշը.

*Իսկ ինձ եղիցի պատգամս այս
բանի*

*Արձան փորագրեալ ամենեւին
անեղծանելի,*

*Որ փոխանակ իմոյ եղկելոյս անձին
մահացուի՛*

*Անդադար հնչմամբ հեծութեան
լալոյ*

Առանց լոկոյ միշտ աղաղակէ:

*Լիցի՛ եւ ոսկերացս քակտեցելոց
ի հողապատեան շիրիմ վերարկուին*

*Անմոռուչ ձայնիւ զայս խոստո-
վանել,*

Հասցէ՛ եւ մարմնոյս ի հող լուծելոյ

*Բարբառով իմն անագդելեալ
ծածկատեսիլդ զսոյն պաղատիլ:*

(Բան ԿԶ, ա)

Այսպիսով, Գրիգոր Նարեկացու գեղարուեստական պատկերների համակարգը օրինաչափօրէն ներդաշնակում է նրա դարաշրջանի գեղարուեստական մտածողութեանը, քրիստոնէական հումանիզմի նրա իդեալին եւ գրականութեան աշխարհականացման միտումներին: Տրոհելի պատկերների իր անտրոհելի միասնութեան մէջ գեղարուեստական հոյակերտ պատկեր է Մատեանը՝ ամբողջութեամբ վերցրած: Առանձին պատկերների մասնակի վերլուծութիւնը երբեմն խաթարում է երկի ամբողջական ընկալմանը: Ես փորձեցի ընդհանուր գծերով ցոյց տալ Մատեանի պատկերային համակարգի իւրայատկութիւնը: Մատեանի իւրաքանչիւր գլուխ կարելի է դիտել իրրեւ առանձին պատկեր՝ իր մասերի եւ ամբողջութեան փակ շրջագծի մէջ: Եւ այդուհանդերձ, նրանք սերտօրէն շաղկապուած են իրար թէ՛ ընդհանուր գաղափարով եւ թէ՛ քնարական հերոսի զգացմունքների միասնութեամբ: Ահա թէ ինչու տեղին է թւում վկայակոչել ռուս մեծ գրող Լեւ Տոլստոյի ուսանելի մի դիտողութիւնը, որ լոյս է սփռում նաեւ Մատեանի պատկերային հիւստեածի առանձնայատկութեան վրայ: «Արուեստի երկի համար ամենից կարեւորն է, որպէս զի նա կիզակէտի նման ինչ-որ մի բան

ունենայ, այսինքն՝ այնպիսի մի բան, որի մէջ միաւորուեն կամ որից ելնեն բոլոր հառազայթները: Եւ այդ կիզակէտն էլ անմատչելի պէտք է լինի բառերով լիովին բացատրելու համար: Արուեստի լաւ երկը հենց նրանով է կարեւոր, որ նրա հիմնական բովանդակութիւնը, իր ողջ լրիւութեամբ, կարող է արտայայտուած լինել միայն իրենով»: (6)

ԱՆՐԻԿՆԵՐ ԵՒ ՄԱՆՈՒԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝

Բ. Պատկերը Նարեկացու Անդապոյրծութեան մէջ

3. Гораций, Оды, эподы, сатюры, послания, М., 1970, с.176.

4. Ահա Շեյնսպիրի այդ սողորը.

Արեանքի հոյակերտ դամբանները մարմարեայ
Իմ այս եզօր երգերից աւելի շատ չեն ապրի,
Քո պատկերը նրանց մէջ աւելի վառ կը շողայ,
Քան դարերի փոշու մէջ՝ շիրմաբալի գրերի:
(55րդ սոնետից: Վ. Շեյնսպիր, Աոնետներ, Բարգմ. Դ.Գալսեան, Յովհ. Քելիշեան, Երևան, 1961, էջ 71:)

5. Ահա եւ Պուշկինի սողորը.

Օ ոչ- ես չեմ մեռնի - հոգիս նուիրական երգով
Իմ անիւնից երկար կ'ապրի եւ կը մնայ անկողծ,
Եւ կը լինեմ ես փառապանծ, որքան լուսնի նկրճ
Կ'ապրի թեկուզ մի քանաստեղծ:
(Ա. Ս. Պուշկին, Երկեր, հ. 1, Երևան, 1956, էջ 402, Բարգմ. Ն. Զարինի):

6. А. О. Гольденвёзер. Вблзу Толстого, М., 1959, с.68.

(Շարունակելի)

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՍՓԻԻՌԻԱԶԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
ՈՒՐՈՒԱԳԾԵՐ

Հատոր Երկրորդ, 1946–1985

Հեղինակ՝ Գեղամ Սեւան

Հովանավոր՝ Յարութիւն Սիմոնեան

Նիւթական միջոցների սղութեան պատճառով անտիպ մնացած եւ հրատարակչութիւնների գորոցներում լոյս եւ ընթերցող երագող գրքերի արհեստավարժ հետախոյզ եւ սրտացաւ բարեկամ Յարութիւն Սիմոնեանի ամբողջական հոգաբարձութեամբ, աւարտուող 1997 տարում լոյս աշխարհ եկաւ գրող եւ բանասիրական գիտութիւնների Դոկտ. Գեղամ Սեւանի «Սփիւռֆահայ գրականութեան պատմութեան ուրուագծեր» աշխատութեան վաղուց սպասուող երկրորդ հատորը:

Աշխատութեան առաջին հատորը, որն ընդգրկում էր սփիւռֆահայ գրականութեան 1920–1945 տարիների առաջին շրջանը, լոյս էր տեսել հեղինակի կենդանութեան օրով, 1980ին, եւ գրասէր հասարակութեան կողմից, Հայաստանում եւ Սփիւռքում, գտել չեւր ընդունելութիւն, արժանացել բարձր գնահատականի: Սակայն, հակառակ նպաստաւոր այդ իրողութեան եւ սփիւռֆահայ գրականութեան նկատմամբ ստեղծուած համընդհանուր կենդանի հետաքրքրութեան, որի պաշտօնական արտայայտութիւնը եղաւ 1985ին Մ. Արեղեանի անուան գրականութեան ինստիտուտի Սփիւռֆահայ գրականութեան հարցերին նուիրուած երկօրեայ նիստում ակադեմիկոս Է. Զրբաշեանի բանաձեւած հետեւեալ ծանրակշիռ հաւաստիացումը. «Այժմ ոչ

ո՛ր չի տարակուսում, որ յետ հոկտեմբերեան հայ գրականութեան պատմութիւնը լրիւ ու ամբողջական չի կարող համարուել առանց Իրանից, Մերձաւոր Արեւելից մինչեւ Ֆրանսիա եւ Ամերիկա ձգուող տարածութեան վրայ ստեղծուած, այժմ էլ շարունակուող գրականութիւնը»: Կրկնում եմ, հակառակ նպաստաւոր այս իրողութեան, գրասէրներին անհրաժեշտ եղաւ սպասել 17 տարի, մինչեւ լոյս կը տեսնէր «Ուրուագծեր» աշխատութեան եզրափակիչ երկրորդ հատորը, որի ֆննութեան էլ նուիրուած է սոյն յօդուածը:

Սոյն երկրորդ հատորի հրատարակութեամբ առաջին հատորի 7 գլուխներ եւ 360 էջ ծաւալը, ինչպէս նաեւ 30 էջ մանրատառ ծանօթագրութիւններ, որոնք զգալի ներդրում են 15 գլուխներից եւ 700 էջերից բաղկացած պատկանելի այս աշխատութեան գիտական ու մատենագիտական ընդհանուր արժէքի վրայ:

Աշխատութեան երկրորդ հատորը տպագրուել է ՀՀ ԳԱԱ Մանուկ Արեղեանի անուան Գրականութեան Ինստիտուտի Գիտական Խորհրդի որոշմամբ, երաշխաւորութեամբ՝ Բանասիրական Գիտութիւնների Դոկտոր Լ. Ասմարեանի եւ Բանասիրական Գիտութիւնների թեկնածու Մ. Վ. Մաքսապետեանի եւ պատասխանատու խմբագրութեամբ Բանասիրական Գիտութիւնների թեկնածու

վարդան Փարթամյանի: Այն ընդգրկում է սփիւռփախյա գրականութեան երկրորդ 1946–1985 տարիների շրջանը, հետեւեալ թեմաների յաջորդականութեամբ.

ա. շարունակուող կարօտի գրականութիւն.

բ. Նոր Կարօտի գրականութիւն.

գ. Յանուն հայրենիքի... պատուանդանուած

Հայրենիքով.

դ. Յանուն Հաւատի եւ սեփական

արժանապատուութեան.

ե. Ընդդէմ եւ յանուն հայապահպանման.

ը. Մարդեղութիւն, գրական նոր որակ.

Հատորի քաղաքականակութիւնը ամբողջացնելու համար յիշենք հովանաւոր Յարութիւն Սիմոնեանի խօսքը, գրականագէտ Ազատ Նդիագարեանի խօսքը Գեղամ Սեւանի մասին, հանգամանալից ներածութիւնը, վերջաբանը, ընդարձակ ծանօթագրութիւնն ու անուանացանկը:

Երկհատոր 700 էջ ծաւալով այս պատկանելի աշխատութիւնը հեղինակը ինչո՞ւ է անուանել «Սփիւռփախյա գրականութեան պատմութեան ուրուագծեր» եւ ոչ թէ «Պատմութիւն»: Տարբերութիւնը, ինձ թուում է, պայմանաւորուած է երկու հիմնական գործօններով. նիւթի շատ մեծ ծաւալով, քաղաքականութեամբ, եւ հեղինակի վերաբերմունքով, զոր այսպէս է ձեւակերպել հեղինակը. «Այս գրքերը, ոչ քիչ դժուարութեամբ, տարիների ընթացքում գրուել են սփիւռփախյա գրականութեան նկատմամբ տաժած խորին սիրով ու նուիրումով, անքանաձեւելի պաշտամունքով դէպի նրա անցած, ներկայ, գալիք մշակները... իսկ միւս կողմից իսկական համեստութեամբ եւ գիտութեան ու գրականութեան նկատմամբ ունեցած քարեխղճութեամբ եւ ակնածանքով:»

Եւ իրօք, աշխատութիւնը «Սփիւռփախյա գրականութեան պատմութիւն» վերնագրելու համար հարկ էր, որ այն ընդգրկէր Սփիւռփի տարածքում 65 տարիների ընթացքում ստեղծուած

գրականութիւնը իր բոլոր ժանրերով: Այն ինչ հեղինակը, կանխելով քննադատներին եւ տեղիք չտալու համար հաւանական թիւրիմացութիւնների ք. հատորի վերջաբանում գրում է. «Մեր ուսումնասիրութեան ծիրից դուրս են մնացել գրական կարեւոր այլ ժանրեր՝ թատերգութիւնը, երգիծանքը եւ գրականագիտութիւնը»: Ուրեմն, չուսումնասիրուած է մնացել սփիւռփախյա գրական վաստակի կարեւոր մեծ մի բաժին, որի համար էլ աշխատութիւնը վերանագրուել է «Ուրուագծեր»: Գեղամ Սեւանը վարուել է այնպէս, ինչպէս կը վարուէր ինքն իրեն եւ իր կոչումը յարգող իւրաքանչիւր քարեխղճ գիտնական:

«Ուրուագծեր» աշխատութեան ստեղծման ժամանակներում գրուած այս եւ նման աշխատութիւններ ճիշտ գնահատելու, նրանց «սխալներին», «թերիներին ու «պակասութիւններին» ըմբռնումով մօտենալու համար, մեր օրերի ընթերցողը պէտք է իմանայ, որ այդ «սխալներն» ու «թերիները» յաճախ ժամանակաշրջանի գաղափարախօսութեան պարտադիր անխուսափելի նստուածքներ կամ հետքեր են: Պէտք է իմանան, որ այդ աշխատութիւնները մինչեւ գրուեն՝ աւարտուեն ու լոյսին գան, անցել են երկա՛ր, դարձդարձիկ, խոչ ու խութերով լի բամբայ, շատ յաճախ վտանգաւոր շրջանցումներ կատարելով գաղափարական փշալարերի շուրջ: «Զեւով ազգային, բովանդակութեամբ սոցիալիստական» լոգունգը միայն մէկն է «գաղափարական այդ փշալարերից»: Ու եթէ յիշեալ շրջանցումների ժամանակ հեղինակները իրենց «Ոսկեգեղմ»ից ծուէններ են թողել այդ փշալարի վրայ, չպէտք է զարմանալի եւ գայթակղեցուցիչ թուան մեր օրերի ընթերցողներին: Այս տեսակետից քացառութիւն չէր կարող կազմել, ու չկազմեց սովետական ո՛չ մի

գրող, այդ թւում նաեւ Գեղամ Սեւանը:

Սփիւռփախյալ ցրուած–տարտղնուած գրականութեան ուսումնասիրութիւնն ու ըստ ամենայնի արժեւորումը Գ. Սեւանի սրտաձոտ, վաղեմի երազն էր, որի իրականացման գործնական սկիզբը պէտք է համարել 1962ին ԳԱԱ Մանուկ Աբեղեանի անուան Գրականութեան Ինստիտուտում նրա աւագ գիտաշխատող նշանակումը: Նա իր թափառ կեանքում առաջին անգամ լինելով հանապազօրեայ նստակեաց աշխատանքի պետականօրէն երաշխաւորուած հնարաւորութիւն ստացաւ: Եւ յամառ ու անձանձիր աշխատեց, պրպտեց, լայնածաւալ նիւթ կուտակեց: Այսպէս՝ համարեայ 27 տարիներ: Այդ ընթացքում նա գրեց ու հրատարակեց սփիւռփախյալ գրականութեան ու գրողների մասին բազում յօդուածներ, գրախօսութիւններ, գրքերի առաջարկներ, ուսումնասիրութիւններ, «Սփիւռփախյալ գրականութիւն» խորագրով ծաւալուն Դոկտորական թեզ եւ երկու ուշագրաւ մենագրութիւններ՝ «Վազգէն Շուշանեան» եւ «Յակոբ Մնձուրի» (1981): Երկար տարիների լարուած աշխատանքի եւ այս մեծ կուտակումների հիմքի վրայ Գ. Սեւանն ստեղծեց «Սփիւռփախյալ Գրականութեան Պատմութեան Ուրուագծեր» հիմնարար, երկհատոր աշխատութիւնը: Լծուելով տարիների տփնաջան աշխատանք պահանջող, յաճախ ինքն իր մէջ հակասական, երբեմն ինքն իրեն ժպտող, մերթ վսեմ ու մեծարժէք,

մերթ հասարակ ու թերարժէք, «խայտաբղէտ եւ ուսումնասիրման համար այնքան դժուարին» (Գ. Սեւան) «Սփիւռփախյալ Գրականութեան Ուրուագծեր» ստեղծելու դժուարից էլ դժուար գործին, ի՞նչ է նպատակադրել, ինչի՞ է ձգտել Գ. Սեւանը եւ ի՞նչ է ձեռք բերել, ինչի՞ է հասել:

Մէկ անհատի ուժերից վեր, իսկաւ աշխատատար եւ մեծապէս պատասխանատու այս աշխատութեան յանձնարման հիմնական դրդապատճառը Գ. Սեւանի համար եղել է «պաշտամունքի» չափ սիրած սփիւռփախյալ գրականութեան ընդհանուրի ուշադրութիւնից դուրս մնացած, իր քախտին թողնուած եւ համարեայ թէ թողլեալ վիճակը, որի հետեւանքով նա մինչ օրս չունի արժանի քննաչում ու գնահատական:

«Ուրուագծեր» աշխատութեան առաջին հատորի նախաբանում Գ. Սեւանը այսպէս է ներկայացրել վիճակը.

«Սփիւռփախյալ գրականութեան առաջին տասնամեակները, մասնաւորապէս նրա կազմաւորման շրջանը (1930ական թուականներ), մինչեւ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի աւարտը համեմատաբար ամէնից համաշխարհային պատերազմի աւարտը համեմատաբար ամէնից քիչ են ուսումնասիրուած եւ կարօտ են գիտական լուրջ հետազօտման:

(շարունակելի) ՍԱՐԳԻՍ ԵԱՓՈՒՃԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՍԵԿՈՆԹԻԼԸ Ս. ԿՈՅԱ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՈՒ ԾԱՆՈՒԹԱՆԸ ՏՈՄԻ
ՇԱՐԱԿԱՆԳՆԵՐՈՒ

Քրիստոնէութեան տարածումէն ի վեր, Ս. Կոյս Աստուածածնի Հանդէպ տիեզերական եկեղեցին և եկեղեցւոյ երանեալ Հայրերը շատ խորունկ յարգանք տածած են: Նոր ժամանակներուն, այսպէս կոչուած Բարեկարգուած եկեղեցին, թէ Հռովմէական կաթողիկէ եկեղեցին և թէ Ուղղափառ եկեղեցիները կը մեղադրէ այն մասին թէ Ս. Կոյս Մարիամի Հանդէպ յարգանքը բարձրացուած է պաշտամունքի, թէ պաշտամունքը միայն Աստուծոյ վայել է: Տիեզերական եկեղեցին Ս. Կոյս Մարիամին կոչած է Աստուածածին, theotokos իսկ բարեկարգեալ եկեղեցին կը մեղադրէ ըսելով, Mariolatry, Մարիամպաշտութիւն:

Արդարեւ Ս. Կոյս Մարիամի Հանդէպ սկիզբէն եւեթ յարգանքը այնքան խոր եղած է որ ամբողջ տարւոյն ընթացքին եօթը անգամ, տարբեր յիշատակութիւններով Ս. Կոյս Աստուածածնի տօնը կը Հանդիսագրենք, այսպէս. - Ա) Յղութիւն Ս. Կուսի ի յԱննայէ. Բ) Ծնունդ Ս. Կուսի ի յԱննայէ. Գ) Ընծայումն երից ամաց ի Տաճարն. Դ) Աւետումն Հրեշտակի. Ե) Գիւտ գօտւոյ. Զ) Գիւտ տփոյ. Է) Վերափոխում: Այս եօթը տօներէն ամենէն առաջաւորն ու Հանդիսաւորապէս յիշատակուողը Ս. Կոյսի ննջման կամ վերափոխման տօնն է: Ս. Կոյսը երկինք կը վերանայ միածին որդւոյն միջոցաւ: Ս. Ներսէս կլայցցի Հայրապետի տնօրինմամբ, Հայց. եկեղեցւոյ մէջ ինն օրեր շարունակ այս տօնը կը յիշատակուի և ունի իր ուրոյն շարականները:

Հայց. եկեղեցւոյ շարականագիր Հայրապետները Ս. Կոյս Մարիամի ընծայած են ընտիր ու սքանչելի շարականներ և Հոգեգրաւ բանաստեղծութիւններ որոնք իրաւամբ կրնան բոլոր ժամանակներու Հոգեւոր գրականութեան Հետ բազդատուիլ, բարձրաթոյն և վսեմական արժէքին Համար:

Այս յօդուածով փորձ մը կը կատարեմ Ս. Կոյս Մարիամի Ծննդեան շարականներու մեկնութեան մասին:

Շարական բարդ բառ մըն է, կազմուած շար և ակն արմատներէ և բնականաբար կը նշանակէ աղնիւ կամ պատուական կամ թանկագին քարերու շարք, երգերուն վայլչագեղ լինելուն Համար: Այսինքն շար ականց պատուականաց:

Յիսուս Քրիստոսի Հրաշափառ ծնունդէն զատ, տիեզերական եկեղեցին կը տօնախմբէ միայն Զաքարեայի և Եղիսաբէթի որդի Ս. Յովաննոս և Յովակիմի և Աննայի դուստր Մարիամի ծնունդները որոնք եղան միջնորդութեամբ Ս. Հոգւոյն:

Կը կարծուի թէ Ս. Կոյսի Ծննդեան տօնակատարութիւնը ուշ ժամանակի, միջին դարերուն սկիզբ առած է մեր եկեղեցւոյ մէջ, վասնզի շարականները գրուած են միջնադարուն ապրող Հայրապետներու միջոցաւ, մեծաւ մասամբ գրչի արդիւնքն ըլլալով եռամեծար Վարդան վարդապետի:

Օ Ր Հ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

1) Երգեցեք որդիք Սիոնի երգ նոր.

Սիոնի որդուց կը յորդորէ նոր երգ երգել, որովհետեւ ոչ ոք նախածնողքի ծնունդէն ի վեր առանց մեղքի չէր եկած աշխարհ, ոչ ոք սրբութեամբ և շնորհօք լի չէր ծնած: Նա պիտի լինէր փրկչին և արարչին Հօրմէն զրկուածին ու յաւիտեմակացին, անժամանակին ծնունդ տուողը: Միածին որդւոյն յայտնութեամբ, անկեալ մարդկութեան փրկութիւնը երաշխաւորուեցաւ, ուստի ցնծալից ուրախութեամբ, նոր երգ պարտինք երգել, լուսոյ մայրը մեզ տըւողին, օրհնաբանել: Հաւատացեալներ Աստուծոյ փառաբանութիւն մատուցած են երգով երբեմն ալ երաժշտական գործիքներու ընկերակցութեամբ:

Յնծացեք որդիք մարդկան այսօր ծննդեամբ սրբուհւոյ կուսին.

Բ. տունն ալ նոյնիմաստ է, կ'ըսէ – Յնծացեք որդիք մարդկան, ոչ միայն Սիոնի որդիներ, այլ նաև բոլոր Հաւատացեալները պարտինք երգաձայնել, որովհետեւ իր ժամանակին, Ս. Կոյսը առանց սերման իր արգանդին մէջ կրեց անկրելին, անժամանակը, յաւիտենականը որը այսօր Դաւթի տունէն, Յեսսէի արմատէն բխեցաւ:

Այս պատճառաւ ալ Հայ ժողովուրդը, պատմական Հայաստանի մէջ ամէն տեղ, կառուցանեց յանուն Ս. Աստուածածնի, չքեղ եկեղեցիներ: Հայց. եկեղեցւոյ աւագ խորանին վրայ պէտք է միշտ զետեղուած ըլլայ Ս. Կոյս Աստուածածնի սրբանկարը, մանուկ Յիսուսը իր բազուկներուն մէջ:

1) Երգեցեք որդիք սիոնի երգ նոր ի ծննդեան մօր Տեառն, քանզի որ ծնաւ յամուլ արգանդէ, տուք օրհնութիւն տուողին մեզ ըզմայրն լուսոյ:

Յնծացեք որդիք մարդկան այսօր ծննդեամբ սրբուհւոյ կուսին. քանզի որ տարաւ զանտանելին յարգանդի անսերմնապէս, այսօր ըրխեաց յարմատոյն յեսսեայ. տուք օրհնութիւն.

2) Որ զտուողն օրինաց հնոյն ծնաւ մարմնով պարգեւիչ Գորոյս կտակի.

Աննա ծանօթ էր ամլութեամբ, երբ ծնունդ տուաւ Մարիամի, աշխարհի ուրախութեան պատճառ Հանդիսացաւ որովհետեւ նա որ իբրեւ որդին Աստուծոյ, Մովսէսի ձեռամբ Հին օրէնքը կամ կտակը տուած էր, յայտնուեցաւ ի լրումն ժամանակի, մարմնով ծնաւ, պարգեւելու Համար նոր կտակը կամ Ս. Հոգւոյն շնորհները: Հին կտակը Մովսէսի միջնորդութեամբ Հին Իսրայէլի ժողովուրդին տրուած էր միայն, իսկ Քրիստոսէ տրուեցաւ բարի լուրը, կամ փրկութեան աւետարանը, աշխարհի բոլոր ազգերուն. ուրեմն Համայնական կամ Համաշխարհական ուրախութիւն պէտք է ըլլայ, նոր օրէնք կամ շնորհաց տուողին մօր ծնունդին առթիւ: Փառաբանութիւն վերառաքել լուսոյ մայրը աշխարհին պարգեւած ըլլալուն Համար: Շարականագիրը կրցած է սեղմ տողերու մէջ խտացնել աստուածաբանական ամբողջ դրութիւն մը: Արդարեւ երբեմն արագ արագ երգուած, Հայց. եկեղեցւոյ շարականներուն մէջ կայ մեր եկեղեցւոյ աստուածաբանութիւնն ու ուղղափառ դաւանութիւնը:

Խնդա մայր Բանին ի Հօրէ ծնեալ.

Ուրախացիր Աստուծոյ խօսքին մայր, այն որ արեւէն իսկ առաջ էր և կը ծնի Հօրմէն, այսինքն այն որ ժամանակէն կամ յաւիտեանէն առաջ էր: Առաւօտեան աստղը կամ արուսեակը արեւէն առաջ ծագած է, ըստ 109-րդ Սաղմոսին որ կ'ըսէ. – “Քու սուրբերուդ վայելչութեան մէջ՝ քեզի ես ծնունդ տուի արգանդէն, արուսեակէն ալ առաջ”: Երկնային Լոյս ծագեցուցիր մարդկութեան և ամբողջ աշխորհին. արդարեւ անճառելի խնդութեան պատճառ և աղբիւր ես տիրամայր, վասնզի երբ ամբողջ աշխարհ մեղքերու թանձրամած խաւարին մէջ էր, դուն ճշմարիտ լոյսի Հօրմէն, երկնային լոյսը ծագեցուցիր որը մարդկային մեղքերու մութը փարատեց. վասն որոյ բերկրեալդ, մեր աղաչանքները քեզմէ ծնեալ բանն Աստուծոյ ներկայացուր, որպէսզի մեզ մեր մեղքերէն ազատէ:

2) Ուրախութիւն աշխարհի ծնաւ զմարիամ ամուլն Աննա աւետեօք զուարթնոցն, որ զտուողն օրինաց Հնոյն ծընաւ մարմնով պարգեւիչ նորոյս կտակի. տուք օրհնութիւն տուողին մեզ զմայրն լուսոյ:

Խնդա մայր բանին ի Հօրէ ծնեալ նախ քան զարուսեակ. որ զլոյսն երկնային ծագեցեր մարդկան ըզլուծիչ մեղաց մթութեան. մազթեա բանին փրկել զմեզ ի մեղաց մերոց:

3) Այսօր Լըցաւ Խոստումն Աստուծոյ

Մարգարէներուն տրուած խոստումը կատարելու ժամանակը լցաւ, հասաւ, որպէսզի բոլորն ալ օրհնուին ինչպէս խոստացուած էր իր զաւկին միջոցաւ որ իրմէ ծնաւ: Նախածնողքին պատճառաւ մեղքը աշխարհ մտաւ, մարդ մըն էր պատճառը. ի լրումն ժամանակաց մարդացեալ փրկչին ձեռամբ, նախաձօր սկզբնական մեղքը որով դատապարտուեցանք մահուան, վերացուեցաւ: Այս պատճառաւ ևս կը փառատրենք կանանց մէջէն ընտրեալն ու օրհնեալը մեզ պարգևողին: Երաւանագրին համար Ս. Կոյսին ծնունդը առիթ մըն է որպէսզի անդրադառնայ Քրիստոսի փրկագործութեան մեծ խորհուրդին: Մարգարէները Աստուծոյ ծածկեալ խորհուրդը նախատեսեցին միայն, բայց առաքեալները տեսան և ըսին մենք տեսանք, մեր ձեռքերը չօշափեցին զինքը և կը վկայենք Քրիստոսի Աստուածորդի ըլլալը:

Այսօր բուսաւ յԱՅԳԱՅԷ մորեցի՛ն Մարիամ.

Կ'ակնարկուի մորենի տունկին զոր Մովսէս տեսաւ կոյսին փոխարէն Սինայական բարձունքին վրայ: Աշխարհագիրներն կ'ըսեն թէ սա Քորեր լեռն է որուն մասին ելից Գրքի 19, 18-ին մէջ կը կարդանք. – “Եւ լեռն Սինա ծխէր առհասարակ, քանզի իջեալ կայր Աստուած ի վերա նորա հրով և ելանէր ծուխ նորա իբրեւ զծուխ հնոցի և զարհուրեցաւ ամենայն ժողովուրդն յոյժ”։ Դարձեալ քորեր լեռան վրայ Աստուած փառաց երեցաւ, այս մասին կը կարդանք երկրորդումն օրինաց Ե. 2 “Տէր Աստուած մեր ուխտեաց ձեզ ուխտ ի քորեր: Ոչ եթէ, հարցն ձերոց ուխտեաց Տէր զուխտն այն, այլ ձեզ և դուք ամենեքին կենդանի էք այսօր”։ Մորենին կը վառէր բայց չէր կիզուէր. նոյնպէս և սուրբ կոյսը Աստուածային հուրը իր մէջ կրելով, կուսութեամբ անկիզելի մնաց: Սինէական բարձունքին վրայ երեցած Աստուածային փառքը բոլորին ալ անմատչելի էր. նոյնպէս յայտնուած Աստուծոյ խօսքին մայրը, մարդկային մերձաւորութեան անմատչելի մնաց: Մեր մատենագիրներն ու շարականագրող հայրապետները Հին եւ Նոր կտակարաններու մասին խոր հմտութիւն ունին որը անշուշտ կը ըսի հաւատքի մաքուր ակունքներէ:

3) Այսօր լցաւ խոստումն Աստուծոյ առ նահապետսն ի զաւակէ նոցին օրհնել ամենայն ազանց. զի յարմատոյ նոցին բխեաց կոյսն սուրբ որ ծնաւ զբանն բարձող մեղաց նախաձօրն. փառս տացուք տուողին մեզ զօրհնեալն ի կանայս:

Այսօր բուսաւ յԱՅԳԱՅԷ մորենին Մարիամ յոր վառեցաւ հուրն Աստուածային. զոր ետես Մովսէս զօրինակ կուսին ի Սինայ լցեալ լուսովն անմատոյց. փառս տացուք տուողին մեզ զօրհնեալն ի կանայս:

4) Ամբողջ աշխարհի համար իմաստութեան աղբիւր բղխեցուց.

Սուրբ կոյսը իբրեւ զեղման կամ ասր կամ բուրդ Գեղէնի, ընդունեց Աստուծոյ որդին որպէս երկնային ցօղ որ և ծննդեամբ, յաւիտենական կեանքի անձրեւ եղաւ բոլորիս Համար. ուրեմն իրմով ամբողջ աշխարհին Համար Աստուածգիտութեան և Աստուածային իմաստութեան աղբիւրը Հոսեցուց: Ինչպէս Քրիստոս տնօրինական քարոզութիւնները կատարելու ատեն, ժողովուրդին բնութենէն առնուած պատկերաւից բացատրութիւններով Հասկնալի կ'ընծայէր քարոզութիւնը, այդպէս ալ այստեղ, շարականագիր Հայրապետը, ինքզինք Հասկնալի կ'ընծայէ, օգտագործելով պատկերաւից բացատրութիւն:

Հ Ա Ր Յ

5) Որ ի լրումն անճառ ծննդեան ըստ Եսայեայ

Եսայի մարգարէի յայտնատեսութեան կամ նախագուշակման Համաձայն, ծնանելով կուսէն, միածին, ամուլ Աննայէն մայր պարզեցիր մեզ: Կամեցար որ մարմնառութեանդ առթիւ, մայրդ ամլածին ըլլար որպէսզի Հրաշքը ամբողջական ըլլար առ այն թէ ինչպէս որ ամուլը կը ծնանի այնպէս ալ կոյսը կրնայ ծնունդ տալ:

6) Հոգիդ ցուցեր Մարիամու.

Կը վերաբերի Դանիէլ մարգարէի երազին ըստ որում նաբուգոնոսոր արքային ցոյց տրուեցաւ այն լեռը որմէ ժայռը փրցուեցաւ առանց մարդկային ձեռքերու: Մարիամի օրինակը նախապէս ցոյց տուաւ մարգարէին, իսկ ի լրումն ժամանակի, կատարուեցաւ ճշմարտութիւնը, Յովակիմէն և Աննայէն Ս. Կոյսը տալով, որմէ ալ վէմին ծնունդ տուող լեռը, Քրիստոս, կործանելու Համար սատանայի փորձութիւնն ու տիրապետութիւնը:

4) Այսօր զառինքն օրինականքն Յովակիմ և Աննա ետուն մեզ զզեղման ընդունիչ զցօղն երկնային, յորմէ Հոսեաց անձրեւն կենաց և բխեաց աշխարհի աղբիւրն իմաստից. փառս տացուք.

5) Որ ի լրումն անճառ ծննդեան ըստ Եսայեայ քո ի կուսէն, այսօր Հրաշիւք Հօր միածին յամուլ մօրէ զմայրն քո պարզեցեր. զքեզ բարերանեմք.

6) Որ զօրինակ Մարիամու Հոգիդ ցուցեր մարգարէին. այսօր զաւակ Յովակիմայ ետուր զլեռն վիմածին. զքեզ բարաբանեմք.

7) Զուարճացիր Սիովնըդ հիմ.

Կը նշանակէ Հին Իսրայէլի ժողովուրդը որ մարգարէներուն Հանդիսարանը եղաւ կամ ժողովարանը որոնք զանազան օրինակներով նախագուշակեցին աստուածամօր Հանգամանքները: Իսկ նոր եկեղեցին, վերին Սիոնի դուստրը, կամ որդիներ արքայութեան, ուրախութեան շատ աւելի պատճառներ ունին, որովհետեւ պատահածը ոչ թէ մարգարէութիւն է սոսկ այլ Աստուծոյ ծածկեալ խորհուրդը կը բացայայտուի և Քրիստոս պիտի մարմնանայ յայտնութեամբ:

Մ Ե Մ Ա Յ Ո Ւ Ս Յ Է

8) Ծնող աջոյն Հօր միածին, որ առ ի քէն մարմնովն.

Մարմին առնելով քեզմէ, ամբարտաւան սատանային իշխանութիւնը կործանեց և մեզ կարօտեալներս կշտացուց և յազեցուց վարդապետութեան, աւետարանի ճշմարտութեան Հացով և Հաղորդութեամբ, իսկ մեծատուն կամ մեծամտեալ սատանան ունայն թողուց փրկութեան յոյսէն:

Մեր անկեալ բնութիւնն ալ բազմազան շնորհներով զարդարեց, ըստ Պօղոս առաքեալի, այլևս օրէնքին ներքեւ չըլլալով այլ շնորհաց. Աստուածային այս ողորմութիւնը ձրի տրուեցաւ երկինքէն իջած Քրիստոսի միջոցաւ, Ս. Կոյս Աստուածածնէն ծնանելով և մարմնանալով: Վասնզի “զնոց զնեցաք”, Քրիստոսի արեամբ փրկուեցանք մահուէն, քանի որ մեզքին խայթոցը մահ է:

7)Զուարճացիր Սիովնըդ Հին Հանդիսարան տեսանողացն, որ բազմազոյն օրինակօք գուշակեցեր զծնող բանին Տեսն Աստուծոյ. բարձր արարէք:

Ուրախացիր եկեղեցի դուստր վերին Սիովնի. քանզի ծնաւ ի յԱննայէ մաքուր ծնող քոյն փեսայի. բարձր արարէք զնա:

8) Աղախին և մայր կենաց, աջոյն ծնող Հօր միածին. որ առ ի քէն մարմնովն ընկէց զամբարտաւանըն յաթոռոյ. երանեն ազգ և ազինք. – այսօր զծնեալն ի յԱննայէ:

Որ բարձրացոյց զանկեալ բնութիւնս ի քէն ծննդեամբ որդին յերկինս. զկարօտեալսն ելից Հացիւ և զմեծատունն ելոյծ ունայն. երանեն ազգ և ազինք, այսօր զծնեալն ի յԱննայէ:

Ո Ղ Ո Ր Մ Ե Ա

9) Որ ցողեցեր ի մեզ յամպոյ օրինաց որդիդ.

Այսինքն, միաժին որդի, օրինաց ամպէն, այլ բացատրութեամբ Հրեայ կամ Իսրայէլի ժողովուրդէն կոյս Մարիամը օրհնութեան ցողի նման ցողեցիր, որմէ մարմնով ծնար և նովին մարմնով Աղամային, սկզբնական մեղքը ջնջեցիր: Շարականագիրը ապահովարար ի մտի ունի Սաղմոսի Հետեեալ մասը Ողորմեայէն. – “Յողեա զիս մշտկաւ և սուրբ եղէց. լուա և քան զձիւն սպիտակ եղէց”:

Այսօր ամուլ ծնողաց նորին ետուր զմայր բանին.

Ամուլ ծնողքէն՝ Յովակիմէն և Աննայէն բանն Աստուծոյ ծնանելու մայրը տուիր, մաքրելով անոր սիրտը ոչ թէ մեղքերէ որոնք չունէր, սրբուած ըլլալով սուրբ Հոգիէն այլ, սրբարարութեամբ որով Ս. Կոյսը կը պատրաստուի Քրիստոսի ծնունդ տալ, ինչպէս և կ'ըսէ արդէն թէ մաքրեցեր զսիրտ և զարգանդ մօր քո փառակցին: Շարականագիր Հեղինակը Հոս ևս ապահովարար ի մտի ունի դարձեալ Սաղմոսին Հետեեալ խօսքերը. – “Սիրտ սուրբ Հաստատեա յիս Աստուած և Հոգի ուղիղ նորոգեա ի փորի իմում:

Տ Է Ր Յ Ե Ր Կ Ն Ի Ց

10) Այսօր վերինն Սիովն գոչեմ զերզս սրովբէիցն.

Այսօր Ս. Կոյսի ծննդեան օրը, վերին Սիոնի, այսինքն Հրեշտակներու դասերը և մարդիկ Համայնգամայն բարձրաձայն կ'եղանակեն Հրեշտակներու երեքսրբեան երգը. – “Սուրբ, սուրբ, սուրբ, Տէր զօրութեանց, լի են երկինք և երկիր փառօք քո”: Նաև ամենասուրբ երրորդութիւնը կը փառաբանեն, այսպիսի Հրաշալի գաւակ պարգևելուն Համար ամբողջ աշխարհին:

9) Որ ցողեցեր ի մեզ յամպոյ օրինաց որդիդ այսօր զկոյսն Մարիամ, յորմէ ծնար մարմնով և բարձեր նովաւ զմեզս նախաստեղծին Աղամայ. մաղթանօք սորա Տէր, ողորմեա:

Որ մաքրեցեր Հոգիդ սուրբ զսիրտ և զարգանդ մօր քո փառակցին. այսօր յամուլ ծնողաց նորին ետուր զմայր բանին զօրհնիչն Եւայի, մաղթանօք սորին Տէր, ողորմեա:

10) Այսօր վերինն Սիովն գոչէ զերզս սրովբէիցն, զերեքսրբեանն ասելով յաւուր ծննդեան սրբուհոյն:

Տ Է Ր Թ Ե Ր Կ Ն Ի Ց

11) Ծառ կենաց տնկեալ յադին սուրբ կոյս.

Ով կենաց ծառ սուրբ կոյս, եղեմական դրախտի կենաց ծառին օրինակով, որ որդին Աստուած իբրեւ ծաղիկ ի Հօրէ ծնանելով, արգանդիդ մէջ յղանալով, մարմնով բխեցիր իր ժամանակին իբրեւ պտուղ ծնանելով, մարդկութեան մատուցանեցիր որոնք զայն ճաշակելով անմահութեան ուղեորներ եղան: Դրախտին մէջ նախածնողքը ծառին պտուղը ուտելով պատժուեցան մահուամբ. իսկ Քրիստոս իր մարմինը իբրեւ Համեղաճաշակ պտուղ կ'ընծայէ, որուն ճաշակմամբ, մահուընէ կը փրկուինք:

Ամպ թեթև յերկրային ցանկութեանց Սուրբ կոյս.

Երկրաւոր ցանկութիւններէն մաքրուած և թեթևցած ամպ, արդարութեան տունկը բուսցնելու պատճառ ըլլալով, Աստուածային պատուիրաններուն բոցի և Հուրի մաքրութեամբ օրհնութիւն անձրևեցիր որով, ազատեցանք մեղսաթաթաւ վիճակէն: Ինչպէս յայտնի է չարականագիր Հեղինակը միշտ կը դիմէ բնութեանն առնուած պատկերներու և բանաստեղծարար առաւել ևս զեղեցկացնելու մատուցող Հոգեւոր երգը թէ իմաստով և թէ Հաղորդականութեամբ:

Հ Ա Մ Բ Ա Ր Ձ Ի

12) Նոր Սիովն ծնեալ մանկունք.

Դո՛ւք, Սիոնի որդիք մկրտութեան սուրբ աւազանէն ծնեալներ, օրհնեցէք երկնաւոր Հայրը, վասնզի ձեզ շնորհազարդած է սուրբ Հոգւով, սուրբ կոյսի ծննդեան առթիւ բարեբանեցէք զԱստուած:

11) Ծառ կենաց տնկեալ յադին սուրբ կոյս, որ զՀայրածինն բղխեցեր զծաղիկ և ետուր ի ժամու զորդին պտուղ մարդկան. զորոյ զմարմինըն ճաշակեալ անմահացաք յուսով. վասն որոյ օրհնարանեմք զքեզ յաւուր քո ծննդեան:

Ամպ թեթև յերկրային ցանկութեանց սուրբ կոյս. վառարան Աստուածային բոցոյն որ զցօղն Հայրաբուղիս անձրևեցեր ի բանական երկիր, որով բնութեանս բուսան արդարութեան սուրբ բոյսք. վասն որոյ զքեզ օրհնարանեմք:

12) Նոր Սիովն ծնեալ մանկունք սուրբ աւազանան, շնորհազարդեալք Հոգւովն Աստուծոյ, օրհնեցէք զՀայրն երկնաւոր յաւուր ծննդեան սրբուհւոյ կուսին. յոր օրհնեցայք անիծից նախնւոյն:

Մաքրագարդեաց մարմնարան որդւոյն.

Ինչպէս ըսինք արդէն, ոչ թէ մաքրեց մեղքերէն այն որ մեղք չունէր, (անարատ կոյսը ընդունակ չէր մեղքի), այլ կ'ականարկէ բազմազան շնորհներու ընկալման պատրաստութեան և սրբութեան առաւելագոյն աճման:

Ս. Հոգւոյն առատաբուխ շնորհներէն լուսազարդեալներս, Բանն Աստուած ծնողի մօր ծննդեան օրուան առթիւ, որդւոյն փառակից Ս. Հոգին բարեբանեցէք, Հոգեւոր երգով: Ազգք Հեթանոսաց, երկու իմաստ կրնայ ունենալ, անոնք որոնք Քրիստոնէութեան լոյսը ընդունած չեն և անոնք մանաւանդ որոնք իրենց ընթացքով, մտածմամբ և գործերով Հեթանոսներու նման են: Ուստի Հրաւէր կայ այստեղ կամովին Հեթանոսացեալներուն, վերադառնալու Հոգեւոր վերանորոգման:

Արդարեւ բանաստեղծական շունչով Հոգեգրուած այս շարականները, ծնունդ են խոր Հաւատքի, երկիւղած Հայեցողութեան և անկասկած յոյսի, Հայրապետներու կողմէ որոնք անխորտակ յոյսը ունին յաւիտենական կեանքի և այդ կը ներշնչեն Հոգեւոր երգերով, երգողներուն և ունկնդիրներուն:

Զաւէճ Արքեպսկ. ԶԻՆՃԻՆԵԱՆ

Յառատաբուխ շնորհաց Հոգւոյն լուսազարդեալ ազգք Հեթանոսաց, յաւուր ծննդեան մօր բանին ծնողի, բարեբանեցէք Հոգեւոր երգով. որ մաքրագարդեաց զմարմնարան որդւոյն:

ԿԱՆՈՆ ԹԱԴԷՈՍԻ ԱՌԱՔԵԼՈՅՆ

Դեռեւս դարասկզբին Սահակ վարդապետ Ամատունու աշխատասիրութեամբ հրատարակուած՝ «Հիմ եւ մոր պարականոն կամ անվաւեր շարականներ» գրքում իր ուրոյն տեղն է գրադեցնում Թադէոս առաքելին մուիրուած երգերի շարքը(1), որ վերագրուել է Գրիգոր Պահլաւունի կամ Փոքր Վկայասէր Կաթողիկոսին: Կանոնի Օրհնութիւն, Հարցն, Մեծացուցէ, Ողորմեա, Տէր յերկնից, Մանկունք եւ Ճաշու շարականները գրուած են բանաստեղծական մեծ վարպետութեամբ եւ ձօնն են սուրբ առաքելի:

Զնայած կատարելութեանը, կանոնը արժանի գնահատականի տակաւին չի արժանացել: Այս խնդրին կ'աշխատենք անդրադառնալ հեղինակի ինքնութեանը վերաբերող որոշ ճշգրտումների փորձին գուգահեռ:

Նախ ուշադրութեան արժանացնենք, թէ ինչպէս է Ամատունին պարզել, որ երգերի հեղինակը Գրիգոր Պահլաւունին է: Այս հարցում հաւանաբար աղբիւր է հանդիսացել 1768թ. Պօլսում հրատարակուած մի շարակնոց, որից Ամատունին քաղում է հետեւեալ տողերը. «Նրկոփին շարականքս այստսիկ, այսինքն սուրբ առաքելոյն Թադէոսի եւ սրբոյն Գեորգայ եղեն գտանեցեալ ի *հիմ եւ եղծեալ շարակնոցէ ումեքէ* (ընդգծումը մերն է-Գ.Մ.), որ է գրեալ ի թուին Հայոց ՈԸ 608, եւ վասն այնր եղաք աստ»: Սրանից յետոյ անչափ բնական է հնչում Ամատունու ցանկութիւնը. «Ո՛հ, որքան տարակուսանքներ կը լուծէր՝ շարականների մկատմամբ, այդ հիմ եւ եղծեալ շարակնոցը, եթէ մի օր յարութիւն առնէր մեր շէն եւ անշէն սրբավայրերից»: Բայց, չնայած իր խօսքերին, Ամատունին հիմ եւ եղծեալ, յարութիւն չառած շարակնոցին վերագրուող 1159 թուականը հիմնաբար է համարում իր դիտարկումներում: Իսկ հետագայ շարադրանքում մա առաւել կտրուկ դատողութիւններ է անում. «...պարզ յայտնի է, որ Գեորգ Զօրավարի բովանդակ կանոնը գրել է Գրիգոր Փոքր Վկայասէր, վասնզի Գեորգ Զօրավարի կանոնի տների գլխատառերը կապում են հայրապետիս անունը. Գրիգորիոսի առ Գեորգիոս Վկայ»: Մինչդեռ, եթէ հաշուի առնենք, որ 1159թ. չենք կարող լիակատար վստահութեան արժանացնել, երկրորդ փաստարկը միանգամայն սին կը դառնայ, ուր առանց այդ էլ անբացատրելի է մնում, թէ ինչու բանակապում յիշուած Գրիգորը պարտադիր Պահլաւունին պիտի լինէր: Ամատունու վերջին՝ երրորդ փաստարկն ամենեւին անընդունելի է: Վերջինիս կարծիքով Շնորհաւիւն իր «Քաջամարտիկ» (մուիրուած է Ս.Գեորգին, 2) Օրհնութիւնը գրելիս, ազդուել է աւագ եղբորից. ապացոյցը կրկնուող բառերն ու բառակապակցութիւններն են: Մոռանա՞մք, որ

դրա հակառակը եւս հնարաւոր էր՝ Գրիգորը կարող էր ազդուել եղբորից, մոռանամք, որ հետագայ մի գրող կարող էր օգտուել Շնորհալուց (կատարեալ բանաստեղծ, որ ուրիշի ազդեցութեան կարիք չէր զգում), այլ յիշեմք, որ Ամատունու բերած մամուլութեան բոլոր օրինակները կարելի է գտնել մաեւ սուրբ Գեորգիի մուիրուած «Յայսմաւորքեան» հատուածներում(3): Եւ այդ դէպքում հաստատ է, որ աղբիւրը Գեորգի վկայաբանութիւնն է:

Ի մի բերելով ասուածը, կարելի է նկատել, որ Թադէոսի կանոնի Պաշտօնունու կողմից գրուած լինելու հիմնական փաստարկն այն է, թէ երկու երգերն էլ մի մարդու գրած են: Եւ, եթէ Գեորգ Զօրավարինը գրել է Պաշտօնունին, ուրեմն միւս շարականի առ նշութեամբ կասկած չի կարող: Սակայն ներկայումս ապացուցուած է, որ վերոյիշեալ կանոնի հեղինակն իրականում Գրիգոր է Անաւարգեցի կաթողիկոսն էր: Այս գրողները՝ անուանակից լինելու պատճառով, յաճախ են շփոթուել, եւ ոչ միայն շարականները, այլեւ Անաւարգեցու ներբողեանները մոյմպէս ոչ ստեղծ վերագրուել են Գրիգոր Պաշտօնունուն: Բայց, թերեւս գիտականօրէն ճիշտ չէր լինի միայն դրա հիման վրայ պնդել, որ Թադէոս առաքեալի կանոնը եւս Անաւարգեցու գրչի արգասիքն է: Ուստի եւ հանգամանալից անդրադարձ կատարենք:

Իր ենթադրութիւնն Ամատունին հիմնաւորում էր այսպէս. «Բայց շարականներին գրութիւնը (նկատի ունի Զօրավարի կանոնը-Գ.Մ.) շատ հեռու է Անաւարգեցու կոշտ ու պոշտ լեզուից. կարդա՛ համար 6» (իմա՛ «Տնօրէնութեան եւ անուանադրութեան Տեառն» կանոնը-Գ.Մ., 4): Սրանով Ամատունին հակադրում է «Տնօրէնութեան եւ անուանադրութեան Տեառն» եւ «Գեորգայ Զօրավարին» կանոնները (առաջինի հեղինակն է Անաւարգեցին 5), մինչդեռ մամուլութիւններն ակնյայտ են: Դրանք նկատելի են մաեւ «Թադէոսի» կանոնում:

Յօրինելով իր երգերը՝ Անաւարգեցին յաճախ, ասեմք Հարցն, շարականները աւարտում է Աստուածածնին փառաբանող տներով(6): Առաքեալի կանոնում եւս, երկրորդ Օրհնութեանը (այսինքն առաջին Օրհնութեան վերջին տունը) ինչպէս եւ Հարցին մատուցող տները մուիրուած են Տիրամօրը.

Այսօր եւ դու, կոյս Մարիամ,
Արրահամեան տոհմին պարծանք
Ի փրկութեան մերոյ խորհուրդ
Առցես ընդ ինք միջնորդ կեանց
Սուրբ գառաքեալն Թադէոս
Եւ հայցեսցես ի Տեառնէ

Զբոդութիւն մերոց յանցանաց:

Այս հանգամանքով երեք կանոնները նոյնանում են: Վերոյիշեալ յօդուածում մատնանշուած է նաեւ, որ Անաւարգեցիին մեծ ուշադրութեամբ է յանգաւորել իր գործերը: Բացառութիւն չէ Թադէոսի կանոնը.

Այսօր խնդայ մայր Աստուծոյ

Տաճար Բանին մարմնացելոյ

Յիշատակաւ Հօրն լուսոյ...

Անաւարգեցու ստեղծագործութեան մէջ նոյնիսկ անյանգ հատուածները ինչ-որ օրինաչափութիւն ունեն: Թադէոսի կանոնի Հարցն կարգում տների առաջին երկու տողերն են միայն համապատասխանեցուած.

Որ գուգափառ Հօր եւ Որդւոյ

Հոգիդ բղխումն եւ համագոյ

Առատապէս շնորհօք լցեր

Զօհնափայլեալն, որ ի Սաղիւմ...

Մանկումբը յանգաւորուած չէ: Բոլոր տների երրորդ տողերն աւարտում են Թադէոս, իսկ չորրորդները՝ Թորգոմ բառերով: Կարծես Անաւարգեցիին ցանկանում է գուգադրել նահապետին եւ առաքելին: Ու թոյլ տաղաչափութեանը հակադրում է պատկերաւոր մտածողութեան փայլը.

Ողկոյգ ծաղկեալ հրաշիւք Հոգւոյն

Որ նմլեցար ի քառաքեւ հնձան Խաչին

Եւ արբուցեր հրեղէն գինեաւ գերանելին գԹադէոս

Որով գմայլեալ աննառապէս արբոյց գորդիս Թորգոմայ

Ժառանգելով գկեանս անվախճան:

Ոչ պակաս ուշագրաւ են յանգիտութեան օրինակները, որ հանդիպում են առկայ երեք կանոններում: Առաքելի կանոնից բերուող տան մէջ կաթողիկոսը իրար է համապատասխանեցրել 1-2 եւ 4-5-6-րդ տողերը, ըստ կարելւոյն յաճախ կրկնելով *n-o* ձայնաւորներն ու *g* բաղաձայնը.

Այսօր ծածկեալ գանձն լուսոյ

Մաքուր նշխարք երանելոյն

Վերացօղէ գցօղ շնորհաց

Ի մաքրութիւն հոգւոց մերոց

Եւ ի բուծումն ախտից մարմնաց...

Այսինքն քերթողական արուեստի առումով էլ երեք կանոնների ներդաշնակութիւնն ամուրաճալի է, եւ կարելի է պնդել, որ դրանք միեւնոյն շարականագրի ժառանգութիւնն են:

Հակառակի օգտին կարող է խօսել միայն մի հանգամանք: Ժամանակին Ղ.Ալիշանը ցուցակագրել է Անաւարգեցու յօրինած շարականները(7), ուր, ի տարբերութիւն Գէորգ Զօրավար եւ Անուանադրութեան կանոնների չի յիշում Թադէոս առաքելին: Այս կապակցութեամբ կը ցանկանայինք մի անհրաժեշտ մէջքերում անել Մ.Օրմանեանից. «Իւր գրած շարականները (նկատի ունի Անաւարգեցուն-Գ.Մ.) հաւանաբար յիշուածներէն աւելի ալ եղած պիտի ըլլան, զի 33 կանոնը միայն ցուցակագրողին (իմա՝ Ալիշանի) ձեռքը հասած գրչագիրներուն մէջ տեսնուածներն են»(8): Այս տեսակէտը հաստատուում է միջնադարագէտ Ա.Մադոյեանի կողմից, որն իր յայտնաբերած Սուրբ Բենէդիկտոսի կանոնը, ցուցակում չյիշատակուող, վերագրում է Գրիգոր Անաւարգեցուն(9):

Ասուածից թերեւս կարելի է եզրակացնել, որ «Սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն» կանոնի հեղինակը Գրիգոր է Անաւարգեցի կաթողիկոսն է, որ իրաւամբ կոչուել է նաեւ Նրգեցող՝ հոգեւոր երաժշտութեան ասպարէզում անուրանալի վաստակի շնորհիւ:

1. Ս.Ամատունի, Հին եւ նոր պարականոն կամ անվանք շարականներ, Վաղարշապատ, 1911, էջ 33:
2. Անդ, էջ 46:
3. Տե՛ս օր.՝ «Յայսմաւորք» ըստ Գրիգոր Խլաթեցու, Կոստանդնուպօլիս, 1730, էջ ՆՃԻԴ: Հմմտ. «Յայսմաւորք» ըստ Գրիգոր Անաւարգեցու (կարծեցեալ Տէր-Իսրայէլի), Կոստանդնուպօլիս, 1834, գիրք Ա, էջ 179:
4. Ս.Ամատունի, նշւ. աշխ., էջ 4:
5. Տե՛ս «Հանդէս Նրեւանի համալսարանի», 1995, հ. 3, «Գէորգ Զօրավար» կանոնը, էջ 53- 58:
6. Տե՛ս օր.՝ «Տնօրէնութեան եւ անուանադրութեան Տեառն» կանոնի 1-ին եւ 2-րդ Օրհնութիւնների վերջին տները. ԱՄՏ 5, 6, հմմտ. «Գէորգայ Զօրավարին» կանոնի համապատասխան տների հետ. ԱՄՏ 48:
7. Ղ.Ալիշան, Սիսուան եւ Լեւոն Մեծագործ, Վենետիկ, 1885, էջ 242:
8. Մ.Օրմանեան, Ազգապատում, մասն Բ, Պօլիս, 1914, էջ 1751:
9. Տե՛ս «Գարուն», 1993, հ. 3, Ա.Մադոյեան, Սուրբ Բենէդիկտոսը հայ մատենագրութեան մէջ, էջ 90:

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԱԲԱՆԴՈՒԹԻՒՆ, ԵՒ ՖԵՍԻՆԻԱՏ ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

«Կնոջ հարգին քրիստոնեական պատասխանը մեզի համար կը կայանայ Աստուածածնի նախատիպարին մէջ»: [*La Mère de Dieu, Études sur l'Assomption et sur l'image de la Très-Sainte Mère de Dieu*, Antélias, 1995].

Աստուածարանութիւնը միայն *Խորհուրդը*, այսինքն Անճանաչելին չի պեղեր. ան մարդկային գոյութեան շօշափելի գեղեցկութուն մը ալ միշտ կ'արձարծուի: Այդ գեղեցկութեան պեղելով, ան իր հարցումներուն պատասխաններուն մասամբ միայն կը հասնի: Արդարեւ, ան իր ամբողջ ուժականութիւնը եւ իրականութիւնը կ'առնէ «փորձառութեան դաշտ»էն:

Այս խմտատով ընկերային հարցը աստուածարանութեան օտար նիւթ մը չէ: «Կնոջ հարցին քրիստոնէական պատասխանը», օրինակ, ծնունդ կ'առնէ ընկերամշակութային իրականութենէն, ուր կ'ընդլայնուի գանազան ընկերութիւններու մէջ: Այս պատասխանը

միակը չէ, ուրիշ պատասխաններու հետ կը գոյակցի, բայց թէ՛ Արարչութեան աստուածարանութեան եւ թէ՛ Փրկութեան աստուածարանութեան հետ կ'առնչուի:

Բայց զանոնք ուսումնասիրելէ առաջ, պէտք է յստակացնել «կնոջ հարց»ը արտայայտութիւնը, տեսնելու համար թէ «քրիստոնէական պատասխան»ը ինչպէ՞ս կը տրուի: Մանաւանդ որ քրիստոնէական մտածողութիւնը տեսնուողէս կը հաստատէ թէ այդ պատասխանը ամբողջական եւ վերջնական է Մարիամի անձին մէջ, որ այնուհետեւ կնոջական անձի «նախատիւպար»ը կը սեպուի: Պէտք է ուրեմն տեսնել թէ ի՞նչ չափով շօշափելի կ'ընէ Մարիամի «նախատիւպար»ին հետ աղերս ունի, եւ ինչպէ՞ս Մարիամ՝ կնոջ «նախատիւպար»ը իրական կ'ընէ մը կը մնայ եւ առասպելական ու խոչալական կ'ընէ մը չի դառնար:

Այս զարդացումներէն պէտք է երեւան դայ թէ «կնոջ հարց»ը մարդկութեան մէկ «ստորոգութեան» հարցը չէ միայն, այլ թէ այս հարցումին մէջ կը ներառուին մարդկային անձին — այր եւ կին —, ինչպէս եւ այրին եւ կնոջ, կնոջ եւ այրին հասարակաց կոչումին հարցերը:

Ա) «ԿՆՈՋ ՀԱՐՅԸ»

«Հարց» բառը աւելի կը յղէ ընկերային եւ պատմական կացութիւններուն շօշափելի շրջադիմին, եւ ոչ թէ մարդարանութեան կամ աստուածարանութեան: Բայց երբ աւելի ուշ կ'ըսենք թէ ան իր լուծումը կը գտնէ Վերափոխման Կոյսին անձին մէջ իբրեւ լրացած նախատիւպար, հարցին վերլուծումը աստուածարանութեան մէջ կը յուսարձակուի: Բայց սկիզբը հարցը ընկերային, մշակութային, արհեստի, բարոյագիտական, եւ այլն նկարագիր ունի, եւ ոչ թէ զուտ աստուածարանական մտածողութեան յատուկ է: «Կնոջ հարց»ը

աստուածարանութեան մէջ կը մտնէ միայն որովհետեւ ընկերային, արհեստի, եւայլն հարցը կը պարտադրէ աստուածարաններու իր մասին մինչ այդ ունեցած տեսութիւնները վերանայիլ:

Այս պատճառով ալ, փստահարար, ինչ որ «Ֆեմինիստ աստուածարանութիւն» կը կոչենք՝ սկիզբը «կնոջ աստուածարանութիւն» մը չէ, այլ «անոր ազատագրումին աստուածարանութիւնը»: «Հարց» բառը սկզբնաբար «ազատագրում»ի այս եզրին մէջ կը ներառուի: Այս իրական կեանքին կապուած, ոչ հայեցողական նկարագիրը միշտ կայ, եւ հարցը աստուածարանական դառնալու համար երբեմն իր շօշափելի կողմը կը կորսնցնէ մասամբ: Եւ եթէ հարցը ընկերային կամ մշակութային դեմքի վրայ դնենք, ան այլին հետ հաւասարութեան կամ «հայրապետ»ին դէմ մղուող պայքարի մը կրնայ վերածուիլ. բան մը որ միայն օրէնքով կը ստացուի, եւ որ կնոջ հարցը այլին դէմ մղուած պայքարի մը կը վերածէ:

Հոս դրուած հարցու մը հետեւ ետին է. «կնոջ հարցը» ի՞նչ ընութիւն ունի, այսինքն հարցնելը թէ «կինը ի՞նչն է խնդիր արծարծողը» կամ թէ այդ հարցումը կնոջ անձին եւ դերին մէջ կ'արծարծուի: Ա) բաժինը սահմանուած է գտնելու այս առաջին հարցու մին պատասխանը:

ա) Որո՞նք են խնդրին եզրերը

1) Խնդրին եզրերը ամբողջ ընկերութեան մէջ

Ըսել «կնոջ հարցը», չի նշանակեր խօսիլ հարցի մը մասին, որ միայն իրեն կը վերաբերի, այլ խօսիլ կնոջ հարցին մասին ընկերութեան մէջ. ուրեմն հարց մը որ «ընկերային շուրջ դերակատարներուն» կը վերաբերի, ըլլան անոնք հրապարակային, մշակութային, կրօնական, յատուկ, ընտանեկան թէ անհատական, եւայլն:

Այս խմատում, «Կնոջ հարցը» աչքին հարցն ալ չէ, թէ եւ անոր յարարերարար եւ կնոջ հետ իր յարարերու թեան մէջ դոյտ թիւն ունի։ Այս ընկերային ազդակներէն իրաքանչիս բը խնդրոյ տաարկայ է երբ անհատատութեան վիճակները (վարձատրու թիւն, ժամանակի սահմանում, գործի ընտրու թիւն, նաեւ աւելի մարդկային հարցեր։ ամուսինին ընտրու թիւնը, դատաւարակութեան իրաւունք, եւ այլն) կը ձաղկուին։ Այն տաեն «Կնոջ հարցը» կրնորու հարցը կը դառնայ, ընկերութեան մէջ ներմուծում եւ ընդունուած իդական անձին հարցը։

Ճիշդ է որ այս հարցը թէ եւ որոշակի է, բայց նաեւ ընդհանրական է եւ ընկերարանական հիմերը վիճարկումի կ'ենթարկէ ընկերութիւններու մէջ, ուր կրնոր հինէն ի վեր «գեղեցիկ պէտք է ըլլար եւ պէտք է ըլլայ» եւ ուր հիմա ան խօսելու եւ ազատակամութեամբ շարժելու իրաւունքը կ'ուղէ ունենալ։ Այս իրարանցումին մէջ է որ «Կնոջ հարցը» պատմականօրէն կը դրուի, այնքան լիբրաւ, որ երբեմն յեղափոխական կը թուի ըլլալ։ Մենք չենք ուզեր անոր շարժառիթները թուել, բաւական է լսել թէ թեքնիք, բժշկական, փոխատուութիւններու եւ հաղորդակցութիւններու արագ զարգացումը ընկերային եւ մշակութային դարդացում մը տուած է, ուր եւ ուրիշ բազմակի հարցերու կողքին «Կնոջ հարցը» կը տեղադրուի։

Բայց եւ այնպէս հոս, հարցին ընդհանուր շրջադիւր սահմանելէ ետք, պէտք է նաեւ գտնի իրեն յատուկ շրջադիւր մը մէջ տեղադրենք։ Քրիստոնէական աւանդութիւն եւ Ֆեմինիստ աստուածարանութիւն։ Ուրեմն հարցը պէտք է յատակացնել Եկեղեցիի ծիրէն ներս։

Ինչ որ ընկերութեան ընդհանուր մակարդակին նշմարելի է, անոր մէջ գանուող փոքրիկ միաւորներուն մէջ ալ ճիշդ է նկատել։ Արդ, «ոչ ոք կրնայ ժխտել արական մասը գերակշռող եւ չափազանցուած է Եկեղե-

ցինհրուեն մեծամասնութեան կեանքին մէջ»¹: Յեմիր-
նիստ պահանջները այս իրերու դրու թեկնէն ծնունդ
կ'առնեն: Սակաշն այս պահանջաւորութիւնը հոր
հարցումէ մը կամ նկատողութեանէ մը չի բխիր, առ ոչ
միայն պայքարող է, այլ նաեւ հիմեր ու նիւրնկերաբա-
նութեան, աստուածաբանութեան, եւ այլն մէջ եւ
թուական տուեալներով ալ կ'արդարացուի:

«Վաթիստ նախան թուականներու տարալին, կնոջ
ազատագրութեան շարժում մը կնոջական կացութեան
մասին հարցումներ կր սկսի բնել»²: Ուրեմն կնոջ հարցը
ինքնաճանաչումի խնդիր է, որ, արժարժուելով, ճանչ-
ցուելու իրաւունքի մը վերածումած է. այս ձեւով, առ
ուելի ինքնութեան մը պահանջն է քան թէ դերի մը:
Այսպիսով ալ առ աստուածաբանական նկարագիր
կ'առնէ: Պահանջը, որ նախապէս բնկերային ազատա-
գրութեան մը կը միանէր ձեռք ձգել, կը դառնայ մշակու-
թային եւ բարոյական ազատագրութեան մը մը փնտռումը,
փարուելակերպելու, մտածութեան ձեւերու փնտրու-
թումը մը, որ կ'ուզեն կինը իր բնէն, իր երեխաներու
խանձարութենէն, «իր ամուսինին տունէն» ազատա-
գրել... Այսինքն «դերակատար» կնոջ մը յրացքէն դուրս
ելլել, դերակատար՝ իրրեւ կին, մայր, պահապան,
եւ այլն: Հոս կը գտնենք այն հոգեւոր—աստուածաբա-
նական թեման, որ կնոջ անձին մէջ մարդարեւական
նկարագիր մը կը տեսնէ. «Եթէ այս վերջինը (կինը) իր
խորտակնութեան հոս աստարիւթ բլրայ, առ մարդկու-
թիւնը կրնայ ասոյջացնել եւ այս բնելով, ինքն իրեն
համար սքանչելի փառք մը ապահովել»³, եթէ նոյնիսկ
այս փառքին բնութեան թիւնը տակաւին անորոշ է:

Արեւմտաքիմէջ, վաթիստ նախան տարիները դրին
սեռայնութեան կրողութեան իրաւունքի մը հարցը, սե-
ռայնութեան կնոջ ազատագրութեան համար պայքարին
տոնացքը դարձնելով: Կը սեպուի թէ այս ազատա-
գրութեան ծնունդներու հաստատման նոր թեքնիքներով եւ

վիժումի արդէն վստահելի դարձած եւ օրինական թեր-
նիքներով կ'իրադործուի: Այս ազատագրումը յատուկ
է մանաւանդ ընկերութեան մը եւ մտածելակերպի մը
որ ընկերային պայքարի մէջ ընդունուած «ազատա-
գրում»ի ձեւերէն շատ հեռու է: Այսպէս, պաշտօնա-
պէս, քրիստոնէութիւնը արդի ընկերութեան կողմէ
մարդոց եւ մանաւանդ կիներուն տրուած վարուելա-
կերպերը եւ միջոցները «ազատագրում»ներ չի նկա-
տեր, ոչ ալ յառաջդիմութիւն: Յայտնու թեան անունով,
մանաւանդ Ստեղծագործութեան աստուածաբանու-
թեան մը մէջ, Եկեղեցին, առանց լսելու թէ յետամնաց
կը դատուի, «կիներու ազատագրում» կոչուած երե-
ւոյթին բարոյական կողմին արմատապէս կը հակա-
դրուի: Այս խմատեւ թափախած Կորիչեւային մտա-
ծումը խօսուի է. «Երբ միւս կիներուն հետ արտաքուս-
տայ, մեր շարժումին մասին շատ խօսեցան, հոս, թեր-
թերու մէջ, եւ շատ յաճախ (մեր մասին) հերոսական
բառեր դործածեցին: Բայց ճիշդ չէ: Հերոսութիւնը բան
չ'արժէր: Ատիկա դիտեցայ: Եւ դիտեմ թէ հերոսութիւնը
մեղք մըն է: Հերոսութենէն կը վախճամ: Կը վախճամ
այլախոհ ըլլալէ, բմբոստ ըլլալէ, գօրաւոր ըլլալէ: Իմ
միակ ուժս, համեստութիւնս է: Համեստութիւնը,
հերոսութեան հակառակն է»⁴: Ասիկա գալիք կնոջ պայ-
քարին ուղղութիւն եւ նկարագիր կու տայ, ինչպէս Անն
Քարրը կ'ըսէ, պէտք է «քրիստոնէական մտածումը եւ
էական հարստացնել»:

2) Հարցին եզրերը քրիստոնէական աւանդութեան
մէջ

Քրիստոնէական մտածողութիւնը կը հաստատէ թէ
կնոջ այժմէական պահանջը այրին հետ պարզ հաւատա-
րութիւն մը ստանալու պահանջէն աւելին է, թէ եւ այս
վերջինը իրապէս անյետաձգելի է: Այսպէս Անն Քարրի

Հաստատումը թէ ֆեմինիստ աստուածաբանութիւնը «մեր ժամանակի քրիստոնէութեան հրամցուած՝ իսկական շնորհք մըն է» հարցը հաւատարութեան, սեռային ազատութեան մակարդակէն տարբեր մակարդակի մը վրայ կը դնէ. ան կնոջ հարցը տեսնելու քրիստոնէական ձեւ մը կը ներկայացնէ, որ բարոյագիտութեան կարծիքներու եւ ընկերութեան մէջ քրիստոնեայի վարմունքներու գանադանութիւնը չ'անտեսէր: «Եթէ ֆեմինիզմը ձեռնոց մըն է, ան շնորհք մըն է նաեւ որ քրիստոնէութեան խոր ճշմարտութեան կ'առաջնորդէ: Ան մեծ նորոգութիւն մըն է», ըստ Անն Քարրի տեսակէտներուն⁵: Ասիկա նախ եւ առաջ քրիստոնէական ֆեմինիզմի մը հաստատումն է, բայց, քրիստոնէութեան գիրկին մէջ, ֆեմինիզմը նոյնքան պահանջատէր է քան ոչ—յարանուանական ուրիշ շրջագիծերու մէջ ուրիշ ֆեմինիզմներ. ֆեմինիստական գործունէութիւնը եւ փնտռումը կը բացայայտեն հետաքրքրութիւն մը որ յարանուանական սահմանները չի ճանշնար⁶:

Ամէն պարագայի տակ, այս քրիստոնէական ֆեմինիզմը ունի կնոջ յղացք մը, որ ճարտարարուեստի ժամանակաշրջանէն: Հաստատաւ եղող ֆեմինիզմի մը յատուկ է եւ որ աւելի կնոջ արժանապատուութիւնը կը փնտռէ. ան կը յայտարարէ թէ կինը պէտք է փնտռէ իմաստը եւ ազազայի իրական կեանքը, ուր կիները այլեւս տղամարդոց իրենց տէրերուն շուքին տակ պիտի չըլլան: Հարկ է ըսել թէ հայրատիրական ընկերութիւնը ոչ օրինականութիւն, ոչ ալ ազազայունի, որովհետեւ կինը այնտեղ չէ յարդուած իր ներկայացուցած արժէքին համար:

Դժուարութիւնը հոս կը կայանայ. արդեօք պէ՞տք է դատապարտել պատմութիւնը եւ գայն «վերաշինել», փոխելով ասոնց եւ անոնց միջեւ «ի սկզբանէ» եղող յարաբերութիւնները:

բ) Իզակիան մօտեցում մը

Ասիկա մօտեցում մըն է, որ «կնոջ հարցը» կ'ուզէ դնել «կնոջմով» միայն, այսինքն տալ «կնոջ» պատասխանը, փոխանակ ինչո՞րք խեղաթիւ բերու այլ մարդու ու զխոսանկիւնով:

Այս իդէական մօտեցումը կրնայ նկատուիլ իբրեւ պատմութեան, կրօնքի, բնկերութեան մէջ գտնուող կնոջ կամ կիններու ու վրձակին հաստատումը: Ասիկա տրամադիր է փոխելու այն գտումը որ դօրսու որ սեռի եւ տկար սեռի միջեւ աւանդական տարբերակումին վրայ հիմնուած է: Այս տարբերակումին դէմ պայքարը ա) մշակութային գիտնի վրայ կայացող պահանջներով կ'ըլլայ. հասնիլ իշխանութեան, գիտութեան, բարձր ուսման, եւ այլն. բ) բարոյական տիպի պահանջներով. անձնական ազատութեան իրաւունք՝ շարժելու, խօսելու, ընտրելու, որոշելու մինչեւ խել բնասանեկան, սեռային գիտնի վրայ. գ) հոգի որ տիպի պահանջներով. ոչ գտում, ձեռնարկելու ազատութիւն, կրօնական զիրքերու հասնիլ, եւ այլն. դ) քաղաքական տիպի պահանջներով. հասնիլ վրձելու եւ որոշում տանելու, պատասխանատուութիւն ունենալու եւ ներկայացուցչական զիրքի. ե) բնկերային գիտնի վրայ պայքարիլ sexismէ դէմ, նոյն կացութեան մէջ գտնուող այլ մարդոց հաւասար վարձատրուելով, ազատօրէն մասնագիտութիւնը ընտրելով, եւ այլն: Այս պայքարը կը վերաբերի ամբողջ ընկերութեան, իր խորքով եւ մանրամասնութիւններով. ընկերային յարաբերութիւններու, լիզուական ձեւերու, միթոսներու յղացքին մէջ, ինչպէս առօրեայ վարուելակերպին մէջ. հազուադէպ (տես տարատի դործածութեան բերած յիդաշըջումը կնոջ մօտ), զանազան տիպի ընկերային փոխանակութիւններ, եւ այլն. ընկերութեան խել եւ իր հիմերուն

յղացքին մէջ. ամուսնութեան եւ սեռային ազատութեան հարցը, ծնունդներու հատումին եւ վիժումին իրաւունքը ձեռք բերել, ընտանիքին իրականութիւնը, մօր ինքնութիւնը եւ դերը, եւ այլն:

Այս իդէական մօտեցումը կը ներկայանայ միշտ ազատագրումի պայքարի մը եզրերով, որ մեծ նուաճումներ արձանագրած է այն ընկերութիւններուն մէջ, ուր ան պոյտ թիւն ունի. օրինակի համար, ընտրութեան իրաւունքը, շրջադայութեան իրաւունքը, մտաւորական դատարարական թեան ազատ որոշումը, եւ այլն: Այս ստացումաձեւերը ուրիշ ընկերութիւններու մէջ տակաւին չկան կիներու միտքին մէջ: Անն Քարրը հետեւեալ ձեռք կը բանաձեռէ այս երեւոյթը. «Միտքին աշխատելով, առաքեալները եւ մտաւորականները սկսան պատրաստել ինչ որ ազատագրումի աստուածարանութեան մէկ բաղկացուցիչ տարրը պիտի ըլլար: Իր սեւ եւ լատին—ամերիկացի աշխատակիցներունման, Ֆեմինիստ աստուածարանութիւնը կիներու շօշափելի փորձաստութեանէն (պիտակցութեան գարիշնում) կը մեկնի եւ արդարեւ թեան համար հասարական պայքար մը կը սեպուի եւ կ'ուզէ ստանալ Եկեղեցիին եւ մտածողութեան կառույցներուն յեղաշրջումը, Աւետարանի գործնական հետեւողութիւններու հետ համընթաց»⁷:

Այսպիսի նուաճումներ ընկերութիւնները որո հարցեր լուծելու մղեցին. սեռային ազատութեան իրաւունքը դէպի ծնունդներու հատման ազատութիւն եւ վիժումի ազատութիւն կ'առաջնորդէր, այս մէկն ալ երեխայի յղացումի ժամանակ սողմի տեղին եւ ինքնութեան հարցին կը տանէր, եւ այլն: Նաեւ կան ուրիշ հարցեր՝ զիտական գարդացումին աւելի յատուկ, ինչպիսին են արհեստական բեղմնաւորումը, ծննդականութեան գիտութիւնը (génétique) որ միայն արտաքինապէս «կնոջ

Հարց» էն դուրս կը դրուի, որովհետեւ կինը այս բոլոր խնդիրներուն կեդրոնը կը գտնուի: Փաստօրէն, Փեքինի Հաւաքին Նման խմբաւ որում մը, 1995ին, այս Հարցերը լայնօրէն կ'արծարծէ, անդրադառնալով միայն «կնոջ Հարց»ին:

Ուրեմն կնոջ Հարցին խղական մօտեցումը ճանաչողութեան խնդրանք մըն է, դարերով մերժուած Հայրատիրական մշակոյթին կողմէ, ուր արական պատկերը տիրապեաւոր է, «կայսերական» բնատնիքին, բնկերութեան եւ կրօնքի մէջ: Այս մօտեցումը բաղխում յստաջ կը բերէ, որովհետեւ վերաւոր եւ պահանջատէր ազատութենէ մը կը սերի: Բայց այս Փեմինիզմը, այսինքն, կնոջ անձին համար պայքարը, բազմաթիւ երեւոյթներուն, որովհետեւ ան տարրեր հիմունքներուն, թէ եւ շօշափելի պահանջները յաճախ նոյնն են ամենուր: Արդի նքները կը տարրերին, բաւականց, երբ խնդրոյ տարեկան «ամբողջական» Փեմինիզմ մըն է (ամէն բարոյական կամ կրօնական յղումէ զերծ), կամ յարանուանական կամ նոյնիսկ ազդեցին Փեմինիզմ մը (կարելի է խօսիլ ուսական, արեւմտեան, քրիստոնէական, աշխարհիկ կամ ոչ—յարանուանական, եւայլն, Փեմինիզմի մասին):

զ) Ֆեմինիստ աստուածաբանութիւն մը

Հոս հարկ է հակիրճ խոստովանիլ թէ քրիստոնէական Փեմինիզմէն առաջ կայ կրօնական Փեմինիզմ մը, որ «կնոջ Հարց»ը կը տեսնէ հաւատքի, Յայտնութեան կամ պարզապէս դերագանցութեան լոյսին տակ: Արդարեւ, բոլոր Փեմինիզմները աշխարհիկ չեն, ասոր համար անոնք հաւատքի անունով կը մերժեն բաւ ուրիշներու «ազատագրող» ըսուած բարոյական մը: Վիժու-մը քրիստոնէական կրօնքի կողմէ դատապարտուած

է տակաւին, մինչդեռ որոշ Փեմինիզմ մը գալն յառաջ-
դիմութիւն մը նկատելով իրրեւ օրէնք արձանագրած
է. անկլիքսան եկեղեցիի մէջ զարդացած իդական պա-
հանջատիրութիւնը կիները քահանայական տառքելու-
թեան տարած է. բազմակնու թիւնը մասնաւոր չէ նկատուած
խալամ կրօնքին կողմէ. որոշ ամբիկեան լնկերութիւն-
ներ տեւակ մը «մայրատիրութիւն» ունին, եւ ալլն:
Քրիստոնէական աստուածարանութեան մէջ նոյնիսկ,
վերլուծումի տարրերու թիւնները յաճախ խոր են:
Որովհետեւ Փեմինիզմը նաեւ աստուածարանական
մասածողութեան գիտնի վրայ կը պայքարի մեզ առաջ-
նորդելու համար «կնոջ եւ իր ճակատագրին» ճանա-
չումին—վերաճանաչումին, ինչպէս Էտիթ Շթալն պիտի
րաէ: Այսպէս Իւրա Վոն Պալթագար կը հաստատէ. «Կի-
նը իրրեւ արարած բնականօրէն անձնական պատաս-
խան (կին—ամուսին) ըլլալու կոչուած է... Կինը ամբող-
ջութեամբ արդանդին մէջ է: Մայրութիւնը արարածը
յատկանշող նշանն է»: ...Շանթալ Ամիսն կը պատաս-
խանէ. «Սերմը հաւասարապէս ալլին եւ կնոջն է (...):
Կիները իրենց ճակատագիրը կը տեսնեն միտքն ծնելուն
մէջ, մարմնապէս կամ հոգեւորապէս»⁸: Այսպէս Փեմի-
նիստ աստուածարանութիւնը պէտք է նաեւ իդական
ըլլայ... ալլինքն ենթակային՝ կնոջ կողմէ արտայայ-
տուած:

Երբ Փեմինիստ աստուածարանութեան մասին կը
խօսինք, կը գտնուինք ընդարձակ կալուածի մը առջեւ,
որ մէկ երես չունի միայն. որովհետեւ տարրեր կարծիք-
ներ կան տարրեր հարցերու վերաբերեալ. օրինակ, քա-
հանայութիւնը, կնոջ դերը ընտանիքին մէջ, սեռալին
վարուելակերպը, եւ ալլն: Պէտք է հոս զանազանել
քրիստոնէական Փեմինիզմը Փեմինիստ քրիստոնէու-
թենէն: Որովհետեւ «կնոջ հարց»ին քրիստոնէական
պատասխան տալով, պէտք է Փեմինիզմը չափել քրիս-

տոնէական արժեքափերով: «Մտահոգութիւնները խարսխուած են այն հակասութիւններուն մէջ, որ կիները քրիստոնէութեան եւ Եկեղեցիի մէջ կը փորձարկեն:

«Այս հաստատութիւնը, օրինակ, որոշ հաստատութիւններու եւ սկզբունքներու մէջ հաստատած է կիներու արժանաւորութիւնը եւ հաւասարութիւնը, թեւադրելով որ սեռային խտրութիւնը (discrimination sexuelle) վերցուի իր կայուածին եւ բնկերութեան մէջ. բայց ուրիշ հաստատութիւններու եւ սովորութիւններու մէջ, ան կը թուի հակադրուիլ կիներու դատին, զայն պղտոր եւ նոյնիսկ հակա—քրիստոնէական կը նկատէ, աւանդական քրիստոնէական արժեքներուն, եւ մանաւանդ այս վերջերս օճախին եւ ընտանիքին վնաս հասցնող:

«Հակասութիւն չկայ ոչ քրիստոնէական Փեմինիզմի, ոչ ալ Փեմինիստ քրիստոնէութեան մէջ:

«Կրնանք ուրեմն հաստատել թէ քրիստոնէութիւն եւ Փեմինիզմ ոչ միայն հակոտնեայ չեն, այլ իրականին մէջ իրարու ամբողջութեամբ կ'առնչուին ինչ կը վերաբերի ճշմարտութեան քրիստոնէական յղացքին:

«Եթէ Փեմինիզմը ձեռնոց կը նետէ քրիստոնէութեան դէմ, այդ «ձեռնոց»ը զօրաւոր շնորհք մըն է որ Եկեղեցին կը հրաւիրէ հաւատարիմ մնալու իր դերաւանց ճշմարտութեան, խորհրդանիշներու խորունկ խմատին,— իր կարեւոր աւանդութիւններուն մէջ—, եւ իր հաւատացեալներուն կէսէն աւելին նոր փորձառութեան»⁹:

Փեմինիստ աստուածաբանութիւնը հիմնուած է Յայտնութեան վրայ Մինդոց դիրքին մէջ մասնաւորապէս, նաեւ Նոր—կտակարանեան ուսմունքներու եւ Աւանդութեան վրայ, որոնք իրենք ալ մեծ հարցեր կը դնեն, որովհետեւ պատմականօրէն սկիզբ կ'առնեն

չափ հայրատիրական ընկերութեան մը եւ կրօնական սովորոյթներու մէջ: Բայց եւ այնպէս այս աստուածաբանութեան նպատակը ֆեմինիստ «սոցիալ»-էն կը տարբերի, քանի իր նպատակն է «կնոջ հարց»ը հաստատել Յայտնութեան, այսինքն Ստեղծիչին յարաբերարար, եւ ցուցնել թէ ընկերային կեանքի մը կամ էկեղեցական սովորոյթի մը sexiste վիճակը որքան անարժէք է:

Բ) ԿՆՈՋ ՀԱՐՑԻՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Եթէ քրիստոնէական պատասխանի մը մասին կը խօսինք, կը նշանակէ թէ ուրիշ պատասխաններ ալ կան, թէ՛ ամէն ֆեմինիստ աստուածաբանու թիւն անսոցամանօրէն քրիստոնէական չէ: Քրիստոնէական պատասխանը կու գայ Յայտնութեան, Արարչադործութեան թէ Փրկադործութեան աստուածաբանութեան մը: Այս շրջագիծէն ներս ան կը ծագի իրրեւ մտածում եւ կը բերէ իր պատասխանը, լուծումը, միջոցը: Ան միշտ ալ աստուածաբանութիւն մըն է, որովհետեւ հարցը արարչութեան եւ Աստուծոյ կողմէ մարդուն տրուած փրկութեան գեանքին վրայ կը դրուի, եւ այս խմբատով Կոյս—Մարիամը շատ առանձնաշնորհեալ տեղ մը կը գրաւէ, իրր նախատիպար ոչ թէ բարոյական կամ փիլիսոփայական խմբատով խոչ ալ մը, այլ շնորհքով իրադործուած կատարելութիւն մը՝ արարածին մէջ:

Բայց այս աստուածաբանական մտածումը գիտութիւնը, մարդկային գիտութիւնները՝ անդիտանալ, եւ ուրեմն «կնոջ հարց»ին մասին եղող քրիստոնէական մտածողութիւնը ունի մարդաբանութիւն մը, այսինքն յայտնութեան «մարդկական» միջնորոշող, որ աստուածաբանութեան մէջ կը խորհրդանշուի:

ՅՈՒՇԱԳՐԱԿԱՆ

ՍԻՐԱԾ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՍ՝ ՅԱԿՈԲ ՕՇԱԿԱՆ

Սիրով, յարգանքով եւ երախտագետ սրտով կ'ոգեկոչեմ յիշատակը ուսուցչիս, որ իմացական զարգացումիս եւ գրական հաշակիս կազմաւորման վրայ, այնքան խորունկ եւ բարեբար ազդեցութիւն մը ունեցաւ: Իրեն կը պարտիմ ոչ միայն հայ գրականութեան, այլեւ ռուսական, ֆրանսական, գերմանական գրականութիւններուն լաւագոյն գործերուն հանաչումը եւ վայելումը:

Անցեալ օրերու վերջուշը զիս ետ կը տանի Նրուսադէմի Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտական տարիներուն, երբ առաջին անգամ լսեցի Յակոբ Օշականի անունը: 1934ի դպրոցական վերամուտի օրերուն, մեր ուշադրութիւնը գրաւեց ամրակազմ մարմնով, միջահասակ, ըմբոստ աղ պղպեղ մագերով, կիտուած յօնքերուն տակէն նայող խորաթափանց աչքերով, անփողկապ շապիկով պատկառագոյն մարդ մը, որ հանդարտ եւ հաստատ ֆայլերով մեր դպրոցի բակէն կ'անցնէր եւ ժառանգաւորացի գանառ դռնէն կը մտնէր ամէն առտու, քացարձակապէս անտարբեր շրջապատին: «Տղա՛ք», այդ պարունը՝ Յակոբ Օշականն է. մեր մեծագոյն ֆնադատը, զգուշացէ՛ք. ըսաւ մեր մատենագրութեան ուսուցիչ Նղիվարդը, գոհացում տալով մեր հետաքրքրութեան: Քննադատ բառին ճշգրիտ իմաստը չէի գիտեր տակաւին եւ գայն բառացիօրէն առնելով խորհեցայ թէ ան մարդ մըն էր որ ուրիշները կը ֆնէր եւ կը դատէր ու իրեն հանդէպ զգացած պատկառանքս երկիւղի վերածուեցաւ: Զկրցի հասկնալ, սակայն, թէ ժառանգաւորացին մէջ այս ո՛րքան շատ մեղքեր կը գործուէին որ դատաւոր մը

ամէն առտու հոն կ'երթար ֆննելու եւ դատելու: Քիչ մըն ալ տարօրինակ գտայ որ իր մականունը՝ Հայոց Պատմութեան մէջ յիշուած գիւղի մը անունն էր:

Բաղդը այնպէս բերաւ, որ Օշականեմ քննութիւն հաստատեն Նրուսադէմի Քաթամոն արուարձանը եւ դրացի ըլլանք իրարու: Անահիտ եւ Վահէ Օշականները ինծի տարեկից էին եւ շուտով քարեկամացանք: Անահիտը, մեր երիտասարդական օրերուն, իր քացառիկ ուշիմութեամբ, կենսունակութեամբ եւ ձեռներեցութեամբ՝ ինքնավստահութիւն էր ամբողջ. պապային աղջիկը: Վահէն՝ ներհայեցող, զգայուն, արուեստագէտի ըմբոստ խառնուածքով, ինքնատիպ տղան, որուն հոգիին մէջ կը զգայի խորտումը խորունկ յոյզերու եւ իր հօր ծանր շուքին տակէն դուրս գալու, լուռ բայց հզօր տենչը:

Յանախ կը հանդիպէի իրենց: Հայ ուսուցչի համեստ, մաքուր, կոկիկ տուն մըն էր իրենցը, հոգեկան խաղաղ, չերմիկ սիրագեղ մթնոլորտով: Տունին բարի հրեշտակը Տիկին Արաֆսի Օշականն էր՝ տանտիկին, մայր, ընկեր, բուժույր եւ վերահսկիչ. վերջին բառը՝ իր ֆաղցրագոյն առումով: Պենդ մը անոյշ սիրտ, տարօրէն բարի, զգայուն եւ խելացի այս կինը համակ նուիրում էր եւ կը պաշտէր իր ամուսինը՝ շատ քացառիկ սիրով մը, որ չէր գիտեր առնել, եւ կրնար միայն տալ: Խորունկ գիտակցութիւնը ունէր իր ամուսինին տաղանդին մեծութեան եւ առաքելութեան արժէքին, ու իր կեանքի նպատակ ըրած էր իր ամուսինին համար ստեղծել ամէնէն բարենպաստ պայմանները,

որպես զի ան շարունակեր անխռով եւ անարգել ստեղծագործել: Եւ եթէ Օշական, իր յիսուն տարուայ քեղուն ստեղծագործական կեանքին մէջ շուրջ հարիւր արժեքաւոր երկեր հեղինակեց, այդ պատկանելի արդիւնքին մէջ շատ խոշոր է բաժինը Տիկին Օշականին, որ հոգ տարաւ ամուսինին առողջութեան, խնայեց անոր ժամերը, ջիւղերը եւ ուժերը եւ անոր մահէն ետքն ալ անընթեռնելի մըջնագիրով գրուած ձեռագիրները մէկիկ մէկիկ մահուրի առաւ, հրատարակութեան համար պատրաստ վիճակի մը մէջ դրաւ եւ տարիներով հետապնդեց անոնց լոյս ընծայումը: Եւ երբ յեղակարծօրէն իր ամուսինին կեանքի թելը փրթաւ, Արաբի Օշականն էր որ ամէնէն աւելի ցաւեցաւ եւ տառապեցաւ, ոչ թէ միայն իր կեանքի ընկերը կորսնցնելուն համար, այլ որովհետեւ որպէս իր ամուսինին մոտի ընկերը եւ գործակիցը ան ամէնէն աւելի իրագեկ էր եւ գիտէր թէ քանի կարեւոր ծրագիրներ իրենց սաղմնային վիճակին մէջ մնացին: Մեր ազգը, մեր գրականութիւնը ծանր պարտքին տակն են այս անգուգական կնոջ: Լոս իջնէ իր գերեզմանին եւ լոյսերու մէջ ցնծայ իր հոգին:

Օշական, երբեմն, պատշգամ կ'ելէր ամառուան տօթին գովանալու եւ քիչ մը հանգչելու: Լուռ, ինք իր աշխարհին մէջ խորասուզուած, իր մտածումներով կլանուած մարդ մըն էր որ ժամանակ չունէր վատնելու: Մահուան ուրուականը դպած էր իր ուսին եւ սրտի զօրաւոր տագնապ մը տուած էր առաջին ազդարարութիւնը: Կարդացեր էր իր հիւանդութեան մասին բոլոր կարեւոր հրատարակութիւնները եւ մասնագէտ սրտաբանէ մը աւելի յստակ գաղափար մը ունէր գալիքին մասին եւ շատ խիստ ծոմապահութեամբ կ'ապրէր Տիկ. Օշականի ամենատես հսկողութեան տակ: Այդ օրերուն, արեան գերեմնումը եւ ֆօլէպէրօյը

հակակշռի տակ պահող դեղեր չկային: Կը յիշեմ օր մը, երբ տունին անդորրութիւնը կարն պահի մը համար խանգարուեցաւ: Պր. Օշական, պատշգամէն իր աշխատասենեակը վերադառնալու տեղ կամացուկ մը խոհանոց անցաւ: Տիկին Օշական ամմիջապէս հետեւեցաւ իր ամուսինին: «Յակոբ, աղուորս, գիտես որ արգիլուած է:» Տիկին Օշականին աղերսանքն էր: «Կնի՛կ, եթէ պատահ մը հաց ալ պիտի չկարենամ ուտել, սատկիմ երթամ», գոչեց Օշական: Տիկին Օշական, ողորիչ շեշտով մը, անուշ խօսքերով իր ամուսինին սիրտը առաւ: Ան հանդարտեցաւ եւ հեզ գառնուկի պէս աշխատանքին վերադարձաւ:

Հսկայական ծրագիրներ կային իրագործելի, նուիրական պարտականութիւններ ունէր կատարելիք իր նահատակ գրչեղբայրներուն յիշատակը յաւերժացնելու: Ամբողջացուելիք կիսաւարտ գիրքեր կը սպասէին իրենց հերթին: Կը զգար որ այնքան կարն էր իր ժամանակը. խուճապի մատնուած մարդու մը անապարանքը կ'երեւար իր դէմքին վրայ, իր արտայայտութիւններուն եւ կենցաղին մէջ: Ան՝ որ յաջողած էր այնքան նոխ եւ գեղեցիկ լեզու մը նարտարապետել՝ դժուարութիւնը ունէր սովորական խօսակցութեան մը մասնակցելու: Ամէկուտ, վերապահ, բարի, անկեղծ գեղացին էր որ տակաւին բոլորովին չէր հաշտուած քաղքենի կեանքի մը միջավայրի պայմաններուն, մանրութիւններուն: Ոչ ոք կրնար գուշակել որ այս անձը արեւմտահայ գրականութեան մեծ հարթողն էր, որ մեր լեզուին բառերը մտրակի պէս կը շաչեցնէր եւ աժան փառքեր աւազի կուտներու պէս գետին կը տապալէր:

Այդ օրերուն, Նրուսադէմի մէջ, երեք անգլիական երկրորդական վարժարաններ կային, երկուքը մանչերու եւ մէկը աղջկանց: Զկար հայկական երկրորդական վարժարան

մը: Երեքս ալ անգլիական դաստիարակութիւն ստացանք որ մեզի տուաւ անգլիերէն լեզուի եւ գիտական ու ընկերային նիւթերու տարերքը -- չոր եւ տափակ կրթութիւն մը: Երուսաղէմի ուսումնատեմէն հայ երիտասարդութեան հանդէպ ամէնէն աւելի կարեկցութեան զգացումն էր որ մղեց Յակոբ Օշականն ու Շահան Պէրպէրեանը 1940ին ձեռնարկելու Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութեան հիմնադրումին, որ նախախնամական դեր մը կատարեց սաղիմահայ մեր մշակութային կեանքին մէջ եւ հայկական քարձրագոյն կրթութեան պակասը լրացուց:

Օշական, ընկերակցութեամբ Ծ. Պէրպէրեանի, իր տունը ժողովի հրաւիրեց սաղիմահայ բոլոր կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչները եւ քացատրեց Միութեան նպատակը: Ծ. Պէրպէրեան ներկայացուց Հայ Մշակոյթի եւ Ընդհանուր Մշակոյթի մասին դասընթացներու եւ անոնց յարակից աշխատարաններու ծրագիրը՝ գրական վերլուծում եւ շարադրութիւն. վարիչ՝ Յ. Օշական: Ատենախօսութիւն, Արտասանութիւն եւ Թատերադրութիւն, վարիչ՝ Ծ. Պէրպէրեան: Բոլոր ներկաները, քացի Հայ Երիտասարդաց Միութեան ներկայացուցիչէն՝ խանդավառութեամբ ընդառաջ գացին առաջարկին եւ շուտով Առաջին Եռամսեակի ճեմարանական աշխատանքները սկսան:

Ամէն երեքշաբթի իրիկուն, առանց քացառութեան, Y.M.C.A.ի իր դասարանին մէջ էր Օշական դասախօսելու համար իր սիրական նիւթը՝ Հայ Գրականութիւն, եւ ամէն Հինգշաբթի Շահան Պէրպէրեանին կարգն էր մեզի խօսելու Աւագ Արուեստներու մասին: Կը յիշեմ ձմրան խիստ ցուրտ հագուադէպ երեկոներ եւ ամէն կողմ ձիւնով պատած, այս երկու պատուական մեծ ուսուցիչները դասախօսեցին չորս հինգ հոգիէ քաղկացեալ

դասարաններու, յարգելով ներկայ ուսանողներու ջանասիրութիւնը: Անոնք յաջողեցան քանդել մեր հոգիներն ու միտքերը քանտող պատերը եւ նոր աշխարհներ կերտեցին: Երուսաղէմէն ետք, Կիպրոս եւ Անգլիա, Լոնտոնի համալսարանին մէջ եւ այլուր, քաղմաթիւ քանախօսներու եւ դասախօսներու ունկնդրելու առիթը ունեցած եմ, սակայն, ոչ ոքի մօտ գտած եմ Օշականի խօսքին ինքնատուրութիւնը եւ Ծ. Պէրպէրեանի խօսքին տրամաբանական կառոյցը: Աչքիս առջեւն է Օշականը, մեր դասարանին ամպիոնին վրայ երբ հայ գրող մը կը ներկայացներ, կամ քերթուած մը կը վերլուծէր եւ կամ շարադրութիւն մը հրապարակային սրբագրութեան կ'ենթարկէր: Իր ստացածը գաւաթ մը արեւելեան սուրճն էր, գոր ամէն դասի սկիզբը իր սեղանին վրայ կը դնէի: Կը խմէր մինչեւ վերջին ումպը սիրտը զօրացնելու համար: Յետոյ ոտքի կ'ելլէր, երբեք նստած չէր խօսեր: Նայուածքը կը յառէր կէտի մը՝ միտքը ամփոփելու համար եւ կը սկսէր խօսիլ: Իր խօսքը չափուած ձեւուած դաշնաթաւալ հոսք մը չէր, այլ տաք ժալթում մը անկաշկանդ յորձանուտ մը լաւայի, ոսկիի հարուստ երակներով, միշտ ինքնատուր, միտք չարչրկող, նոր, հետաքրքրական եւ համով՝ ճիշտ իր խառնուածքին պէս:

Աչքերը կը կարմրէին եւ ձայնը կը դողար յուզումէն եւ քերանը կը կղպուէր երբ կը խօսէր իր նահատակուած գրչեղբայրներուն մասին: Տառապանք էր զինք դիտել Ս. Փրկչի գերեզմանատան Արարայի հերոսներու յուշարձանին առջեւ եւ կամ սրահի մը բեմին վրայ՝ Ապրիլեան Եղեռնի յուշակատարումի մը ընթացքին, երբ կ'ուզէր խօսիլ եւ իր յարգանքը մատուցանել եւ չէր կրնար կուտակուած վիշտը արտայայտել եւ կը լռէր հագիւ «սիրելի հայրենակիցներ» ըսելէն ետք՝ նախադասութիւն մը

արտասանելով: Իր առողջական վիճակին ծանօթ եղողներս կը վախճայինք որ իր սիրտը պիտի չկարենար դիմանալ զգացած ցաւին: Կը յիշեմ 1943ի գարնան Օշականեց տունը հաւաքուած էին Հայ Մշակութային Միութեան վարչութեան անդամները: Այս քացառիկ առիթով ներկայ էին նաեւ Շ. Պէրպէրեան, Ռուբէն Փաշան, Յուսաբերի խմբագրապետ Գուրգէն Մխիթարեան եւ խումբ մը դաշնակցական եւ ռամկավար մտաւորական երիտասարդներ: Խօսակցութիւնը Սփիւռհայ Գրականութեան անստոյգ ապագայի մասին արտայայտուած յոռետեսութենէն, ակամայ անցաւ հայ Ազատագրական Շարժումին եւ ատոր ժողովուրդի վրայ անդրադարձին: Ռուբէն Փաշան ներամփոփ, լռակեաց մարդու մը տպաւորութիւնը ձգեց վրաս, որ այս քոյրը բազմիցս լսած էր եւ նախընտրեց մաս չառնել: Գ. Մխիթարեան դիտել տուաւ որ հայ ժողովուրդը հոգեբանօրէն տակաւին պատրաստ չէր եւ գուրկ էր ինքնապաշտպանութեան դիմելու միջոցներէն եւ անկազմակերպ վիճակ մը կը ներկայացնէր՝ կորսնցուցած ըլլալով իր մտաւորականութիւնը: Օշական որուն աչքերը միշտ կը կարմրէին ամէն անգամ որ եղեռնին մասին խօսուէր, չկրցաւ իր ցաւը եւ ընդվզումը չպոռթկալ. «Անոնք որ ազատագրական շարժումը շրջապագեծեցին, թուրքը չէին քանչնար: Արեւելահայերը թուրքին հոգեբանութիւնը քանչնալու առիթը չունէին: Բայց դուք, Գուրգէն, արեւմտահայ կուսակցականներդ շատ լաւ կը քանչնայիք թուրքին նկարագիրը. ի՞նչ վստահութեամբ անոնց տուիք մեր անունները: Թուրք մտաւորականութիւնը յղացաւ եւ գործադրեց մեզ քնաջնջելու դժոխային ծրագիրը»: «Զէինք կրնար հաւատալ որ մեզի գործակցող թուրք մտաւորականները այդպիսի հրէշային ծրագիր մը գործադրելու կարող էին» – ըսաւ Գ. Մխիթարեան ընկճուած

շեշտով մը: Զմեղանքը շատ տկար էր: Օշականի աչքերուն մէջ անհուն ցաւ, գայլոյթ, արհամարհանք եւ յուսահատութիւն իրարու յաջորդեցին:

Կեանքէն աւելի խոշոր այս մարդը կ'ուզէր քանչցուիլ, գնահատուիլ, սիրուիլ իր ժողովուրդէն եւ լուռ կը տառապէր անոր անտարբերութենէն ու անգիտութենէն, եւ փոքսկրեայ աշտարակի քնակիչ յայտարարած էր ինքզինքնը եւ ամուր փակած պատուհանները գոռիկ գրչապայքարի մը գոռում գոչումին դէմ եւ երկար առեւ իր մասին գրուածները, լաւ կամ գէշ, չէր կարդացած: Տարիներ ետք իր կեանքի մայրամուտին միայն վայելեց տաք եւ պոռթկուն սէրը հոծ քաղմութիւններու, սիրուեցաւ եւ սիրեց: Յուզեց եւ յուզուեցաւ ալեւոր գրագետը, եւ օր մըն ալ, ծովածաւալ այդ համակրանքին զոհ դարձաւ Հայէպի մէջ՝ ուր գնաց իր ժողովուրդին սէրէն, հոգիի ջերմութենէն հրապուրուած: Գնաց քայց չվերադարձաւ:

Դժբախտաբար, իր յիսնամեայ վաստակին ի պատիւ համազգային յոբելեանին պատհանած ուրախութիւնն անգամ անխառն չեղաւ: Որովհետեւ, Օշականի հիացող բանաստեղծ եւ խմբագիր՝ Անդրանիկ Մանուկեանը տկար պահու մը թոյլ գտնուեցաւ եւ պատեհապաշտ ու անհեռատես «ղագէթագին» դարձաւ, եւ Նայիրի Ամսագրի քակտին փակցուց «Օշական կը դաւնէ» վերտառութիւնը եւ անոր տակ շարեց քննադատ Օշականի Հայաստանեան կարգ մը գրողներու մասին լուսանցֆային քացասական դատումները, եւ պատհառ դարձաւ «Հայաստանեան քակտին» կողմէ անգութ եւ տգեղ խաչակրութեան մը, որ ի վերջոյ վիժեցուց Յոբելեանին ընդհանրական ծրագիրը: Մեր արեւմտահայ գրականութեան ամէնէն երախտաշատ վաստակաւորը համազգային յոբելեանի մը իսկ չարժանացաւ:

Պատկերագարդ տրտում Պատմութիւն Հայոց: Օշական օժտուած էր գրական ստեղծումներու յարդը՝ ցորենէն զատելու բացառիկ զգայարանով: Այսօր գիտեմք թէ ինչո՞ւ խորհրդային շրջանի գրողներ կ'երկնէին այդ հաստափոր վէպերը, որակէն աւելի ֆանակին ուժ տալով:

Իր մահէն հինգ տասնամեակ տարիներ ետք, երբ կը մտածեմ այս հոյակապ մարդուն մասին եւ կը փորձեմ նշտել տիրական գիծը իր անձնաւորութեան, կրնամ անվարան յայտարարել որ ա՛յդ՝ հայ գրագէտի իր կոչումին խորագոյն եւ վսեմագոյն գիտակցութիւնն էր, որուն գեղեցիկ հաստատումը կը գտնենք Մեհեան գրական գեղարուեստական ամսաթերթի առաջին թիւի հանգանակին մէջ: «Կը հաւատամք որ հայ հոգին լոյսն է, ոյժն է, կեանքն է անդրիական շփեղութեանը մէջ Արիական Ցեղին որուն կը պատկանինք»: Օշական իր կեանքը նուիրեց հայ հոգին գտնելու, անոր գեղեցկութիւնը լոյսին հանելու եւ սեւեռելու գալիք սերունդներուն համար:

Ան ունէր իր սրտին շատ մօտիկ երկրորդ առաքելութիւն մը – յաւերժացնել յիշատակը իր նահատակուած գրչեղբայրներուն: Արեւմտահայ գրականութեան մասին իր դասախօսութիւններուն ներածականին մէջ ան մեզի յայտարարեց: – «Արեւմտահայ գրականութիւնը ինծի համար անուն մը չէ: Անոր կէս դարը եւ կը կրեմ իմ նետրոյս մէջ: Անիկա, ինծի համար հոգեբանութիւն մըն է, կիրք մը, կրօնք մը գրեթէ: Ինչ որ պիտի փորձեմ մօտեցնել ձեզի, այն ֆանի մը խորունկ եւ զօրաւոր զգացումներն են, որոնք կ'արթննան մեր մէջ երբ կը կարդանք երեցներուն գործերը: Երբ անոնք՝ ձեզի եւ ուրիշներուն համար թուղթ սեւցնող շարքեր են յանախ, ինծի համար գերագոյն պահեր են ամենախոր ապրումներու: Կարելոր թիւ մը իրապաշտներու կը ֆանչնամ

անձամբ: Իմ սերունդին (Ապրիլեան Արուեստագէտ սերունդ) բոլոր մեծ դէմքերը իմ հոգիին ընկերները եղան: Մեզ բաժնող զաղափարային տարբերութիւններն իսկ, այսօր կը թուին մասերը մեր հոգիներուն: Ամէն մէկը անոնցմէ հատոր մը կեանք է իմ մէջ. այնքան ծանր յոյզներու, տագնապներու հաղորդ էինք բոլորս ալ, երբ կը բերէինք իրարու մեր կիրքերը, ատելութիւնները, հիացումները: Մեղք որ այդ մարդերը չգտան իրենց արդար կենդանագիրները ինձմէ դուրս: Չունիմ կարողութիւնը այդքան ծանր նիւթ մը կրելու»:

Այդ յայտարարութենէն անմիջապէս ետք, գոհեց իր գլխաւոր վէպը՝ Մնացորդացը աւարտելու ծրագիրը եւ ձեռնարկեց Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան՝ տասը հատորներուն պատրաստութեան փրկելու համար հայութեան արեւմտեան թեւին հարիւր տարուայ (1840–1940) ստեղծագործական նիւթին պատմութիւնը:

Այնուր գրագէտը մօտէն ֆանչնալէս ետք, ոչ անտեղի եւ ոչ ալ անբնական նկատեցի Ս. Մեսրոպի գերեզմանով նուիրականացած գիւղին անունին իւրացումը: Այդ արարքը կը խորհրդանշէր իր նուիրումին եւ պարտականութեան գիտակցութեան մեծութիւնը: Այս անկրկնելի տաղանդը, Օշականի Մեծ Սուրբէն ներշնչուած՝ գիշերը ցերեկին խառնելով, վերահաս մահուան նիրաններէն ժամանակ կորզելով, ամենի թափով մը ստեղծագործեց եւ մեզի բարձրորակ, ծաւալուն, բազմերես եւ կոթողական վաստակ մը ձգեց. շուրջ հարիւր հատոր որուն մեծ մասը անտիպ է եւ կամ գրական պարբերաթերթներու մէջ ցրուած:

Ինծի տրուեցաւ մենաշնորհը ֆանչնալու եւ վայելելու գրական այդ ժառանգին մատչելի մասը, շնորհիւ մենտորութեան Օշականի ամէնէն խոստմնալից

աշակերտներեն՝ օշականագետ՝ Արշակ Խաչատուրեան քարեկամիս, որ ազնուօրեն կազմեց ցանկը Օշականի գործերուն ընթերցումներուն: Իր թելադրանքներուն եւ քացատուութիւններուն հետեւելով՝ կարգաւ կարդացի Խոնարհները, Խորհուրդներու Մեհեանը, Երբ Պատանի եմ – Օշականի առաջին շրջանի պատմութեամբները, եւ ապա կարդացի Հայրենիք Ամսագրի մէջ լոյս տեսած Ծակ Պտուկը, Հարիւր Մէկ Տարուան երեք հատորները: Երբ հասայ Մնացորդացին, արդէն իսկ ընտելացած էի Օշականի հետգիտեալ քարդացող ոնին, յեզուին նոխութեան եւ սկսած էի հաճոյք առնել իր պատկերաւոր արտայայտութիւններէն եւ ինքնատպուրենէն:

Երբ յայտնեցի Օշականին թէ աւարտած էի Մնացորդացի երեք գիրքերն ալ – «աֆերիմ, հերոսութիւն էր ըրածդ» – ըսաւ: Կականարկէր Յուսաբերի տպարանէն լոյս տեսած գիրքերուն քարքարոս տպագրումին, ամէնէն աժան թուղթի վրայ, անհաշակ տառատեսակով, անխնամ կազմով, խիտ եւ դժուար ընթեռնելի գիրքեր որոնց ընթերցումը իսկապէս ֆիզիքական տառապանք էր: Արեւմտահայ գրականութեան ամէնէն յատկանշական վէպը՝ դատապարտուած էր ողորմելի նակատագրի, եւ տակաւին այդպէս ալ պիտի մնար, եթէ 1988ին նոր եւ հաշակաւոր հրատարակութիւն մը լոյս չտեսներ Անթիլիասի Տպարանէն Օշականի երախտագետ աշակերտներէն՝ գրող Պօղոս Սնապեանի թծախնդիր խմբագրութեամբ: Եւ երբ արտայայտուեցայ Մնացորդացին կրած խանդավառ տպաւորութեանս մասին եւ յայտնեցի իրեն՝ դժուարութիւնը որ ունեցայ ընկալելու կարգ մը տիպարներուն հոգեկան աշխարհին վերլուծման հարազատութիւնը, Օշական թելադրեց ինծի կարդալ Մօփասանի, Ֆլօպետի, Պալգաֆի, Բրուստի, Տօքոնստի, Ճէյմզ

Ճոյսի եւ Թոմաս Մանի գործերը, իր վէպը հասկնալու եւ արժեւորելու համար: Բարեբախտաբար, Երուսաղէմի Y.M.C.A. գրադարանը նոյն էր անգլիերէն թարգմանութիւններովը վերոյիշեալ հեղինակներու գործերուն եւ լիւրի գոհացում տուաւ գրական պապակիս:

Օշականի քազմեքես գրականութենէն ընթերցումներս – պատմութեամբ, վէպ, թատրոն, քնարախաղ, քննադատութիւն եւ մեքագրութիւններ, զիս հաղորդակցութեան մէջ դրին շնչուած խառնուածով եւ տաղանդով, ներթափանցելու քացառիկ զգայարանով վաւերական գրագէտի մը հետ, որ խոր հանաչումը ունէր ժամանակակից արեւմտեան գրականութեան գլխաւոր ուղղութիւններուն: Եւ ան, այդ պատկառելի վաստակը իրագործեց, քովն ի վեր, հայ լեզուի եւ գրականութեան իր սրտառու կոչումին եւ ուսուցիչ մնաց իր ամբողջ կեանքի ընթացքին:

Ուսուցիչ Օշականը, սովորական ըմբռնումով մարգուած, մանկավարժական սկզբունքներու եւ մեթոտներու կառչած դասատուն չէր: Տեսարաններ իր դասաւանդութեան եղանակին համաձայն պիտի չըլլային: Սակայն ան գիտէր ներշնչել, քոցավառել ուսանողներուն երեւակայութիւնը եւ հետաքրքրութիւնը, ցնցել, գրգռել իմացականութիւնը եւ սիրցնել նիւթը: Կրնայիր ընդվզիլ, զայրանալ երբ տարիներով սիրած հեղինակիդ մէկ կտորը բզիկ բզիկ կ'ընէր գրական վերլուծման պահու մը: Միւս կողմէ չէիր կրնար չկապուիլ, չհիանալ այս քառերու կախարդին որ նոր եւ ինքնատիպ մտածումներով եւ պատկերներով քեզ կը տանէր ճշմարիտ արուեստին դիւքական աշխարհը եւ աչքերուդ առջեւ կը ցոլացնէր չտեսնուած գեղեցկութիւններ:

Դրական գործի մը մէջ ամէն բանէ աւելի եւ առաջ անկեղծութիւն, հարազատութիւն, ճշմարտութիւն – իր

սիրած բառով՝ իրաւութիւն կը փնտռէր։ Եւ վա՛յ անոր որ շլացիկ եւ ուռուցիկ տարազներու ետեւ փորձէր ծածկել իր միտքի քաղկուծիւնը եւ սրտին չորութիւնը։ Գրական վերլուծումի մեր դասերը ելեգրականացած մթնոլորտի մը մէջ հոգիներու միջեւ հաղորդակցութեան տափ պահեր եղան երբ սիրագեղ բառերով վերլուծեց Դ. Վարուժանի Ցանը, Վ. Թէֆեանի՝ Գեղօն Վանայ Տարեխին եւ Կախէթի Գինիին, Ն. Շնորհալիի՝ Նորահրաշը, Մ. Պէշիկպաշեանի՝ Առ Զեփիւռն Ալեմտաղիին, Պ. Դուրեանի՝ Տրտունջը, Սայեաթ Նովայի՝ Մի Խօսք Ունեմ Իլքիմագովը, եւ Լուսնակն Անուշ ժողովրդային երգը։ Ուրիշ առիթներով կործանեց Դ. Ալիշանի Բամ Բորոտան երգը, Սիպիլի Անցնելու Մօտը եւ Ա. Իսահակեանի՝ Սիրեցի Եարս Տարանը։ Զգացականօրէն կապուած իր վերջին գործերուն հետ մօրս սիրած միակ երգն էր, որ յանախ կ'երգէր ինք իրեն՝ մեղմ, թախծանոյշ ձայնով մը եւ աչքերը կը լեցուէր։ Գոնիայի մէջ, իրենց տունին վարձակալը, երիտասարդ հայ բժիշկ մը՝ զայն սորվեցուցած եւ նուիրած էր Օր. Աննիկ Մանուկեանին։ Շատ ցաւ տեսած էր մայրիկս աֆսոսի քամիներուն վրայ եւ երբեք չհարցուցի թէ ինչո՞ւ կու լար. ի՞նչ էր իր սրտին պատմութիւնը։ Ամէն անգամ որ իր բառերով կ'երգէր.

Սիրեցի եարս տարան, եարա տուին ու տարան,

էս ինչ գուլում աշխարհ է, սրտակից ընկեր չկայ.

երեւակայութեամբ եւ հայրենիք կը փոխադրուէի, կը պատկերէի գիւղական հարսանիք մը, հարս ու փեսայ եւ հարսնետոբեր, գիւղի եկեղեցիին ճամբուն վրայ տաւուլ-գուռնայով, երգ ու պարով։ Յանկարծ կ'երեւային փութ ձիւներն որոնք հարսը կը փախցնէին եւ կը տեսնէի փեսին անհուն ցաւը եւ յուսահատութիւնը։

Երեւակայածս թելադրուած էր յանախակի կրկնուող իրականութենէն։ Մեր պատիւը եւ արժանապատուութիւնը այդ օրերուն կը ճգմուէր վաւաշտ թուրքին կամ փութին կրունկին տակ։ Սիրտս ճմուռեցաւ եւ ընդվզեցայ երբ Օշական վերլուծումի պահուն, գերբուածը մէկդի հրեց արհամարհանքով եւ ըսաւ, «Այդ ո՞ր յիմարն է որ կուլար երբ իր սիրածը կը փախցնեն եւ չի յարձակիր առեւանգողին վրայ»։ Օշական տարբեր աշխարհէ մը կուգար։ Իր գիւղի մարդիկը պահած էին իրենց խրոխտ կտրիմութիւնը եւ չէին ենթարկուած հայ գաւառի ստրկացումին։

Գրական վերլուծումի ընթացքին «իրաւութեան» այս խստապահանջ փնտռումը երբեմն ծայրայեղութեան կ'երթար։ Կը յիշեմ ձմեռն ցուրտ իրիկուն մը, գրական վերլուծումի նիւթն էր սփիւռֆահայ բանաստեղծի մը նոր լոյս տեսած տաղարանին ընծայականը, թախծանոյշ մեղեդի մը ուր գերբողը կը խօսէր ցուրտ ու մութ գիշերներու, արտասուող ծաղիկներու, կոտրած սիրտերու, սէրերու, անյուսութեան, եւ նաեւ լոյսերու, գոյներու, յոյսի եւ կարօտի մասին։ Քերթուածին օրինակները ցրուելէ ետք, Օշական դարձաւ պատուհանին մօտ նստած Յակոբ Կիւրյեանին եւ ըսաւ. «Յակոբ, պատուհանը բաց»։ Անակնկալի եկանք. հրահանգը գործադրուեցաւ։ «Վարը նայէ, պարտէզին մէջ ծաղիկներ կը տեսնե՞ս»։

– Ո՛չ, Պարոն։ «Ահաւասիկ չիրաւ բանաստեղծ մը, որ գիշերային մութին մէջ ծաղիկ կը տեսնէ», ըսաւ Օշական եւ այդ ժխտական տրամադրութեան մէջ կործանեց գերբուածը վաւերական բանաստեղծի մը, որ շեշտուածօրէն նկարագրական եւ զգացական մեր գերբութեան խորհրդածական երանգը աւելցուց ու դարձաւ սփիւռֆահայ գրականութեան երախտաշատ վաստակաւոր մը։

Ուրիշ երեկոյ մը, գրական վերլուծումի նիւթը Վահան Տէրեանի Հրաժեշտի Գագէլն էր: Ինծի համար շատ սրտամօտիկ ֆերթուած մը որ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի մէջ գոց սորված էի եւ յանախ ես ինծի կ'արտասանէի: Մահը կանուխէն նանչցած էի երբ պզտիկ եղբայրս եւ ֆոյրս իրարու ետեւէ զոհ գացին հիւանդութեան եւ մոփիս մէջ դրոշմուած էր կանխահաս մահուան մը սարսափը: Տէրեանի Գագէլը իւրացուցած էի որպէս իմ «Մնաք Բարովս»:

Օշական, բառ առ բառ վերլուծումին անցնելէ առաջ քացատրեց Գագէլին տաղաչափական կառոյցը եւ ներկայացուց Տէրեանը իբր իրաւ քանաստեղծ մը որուն ֆերթողութիւնը կը յատկանշուէր երաժշտականութեամբ, պարզութեամբ, հաղորդականութեամբ, ֆնֆուշ մեյամադ-ձոտութեամբ: Ծանրացաւ իր անձնական դժբախտութեան եւ թոճախտին գործած աւերին եւ մահամերձ քանաստեղծի մը հոգեկան աշխարհին զգայնութեան:

Մեր գրականութեան եւ գրական դէմքերուն լաւատեղեակ ուսանողներէն՝ Մուրատ Մանուկեան ընդմիջեց. «Պրն. Օշական Վահան Տէրեան այդ ֆերթուածը գրելէն հինգ տարի ետք մեռաւ»:

– «Ուրեմն իրաւունք չունեմ այդ ֆերթուածը գրելու»-- Օշականի քարկանայթ ձայնն էր. խախտած էր վերլուծումի իր կռուանը, խաբուած զգաց. իր ձեռքի օրինակը պատռեց եւ չկրցաւ շարունակել: Գրական կտորի մը մէջ անկեղծութիւնը, նշմարտութիւնը, հարազատութիւնը հիմնական պահանջ էր, կիրքի վերածուած: Այդ գիշեր փշրուած տրամադրութեամբ տուն գացի:

Հետագային, Օշական, Տէրեանը վերահաստատեց իր քարձր համարումին պատուանդանին վրայ՝ որպէս «իրաւ քանաստեղծ մը որ տիրացած էր, իրաւ հոգիով, իրաւ արուեստով, իրաւ քաներ

ըսելու կախարդանքին»:

Գրական վերլուծումի աշխատանքին քառ առ քառ խիստ ֆննդութիւնը ոչ միայն գրական հասկացողութեան մեր զգայարանքը զարգացուց, այլեւ գրականութիւնը վայելելու մեր ճաշակը սրցուց, յարգանք ներշնչեց մեր լեզուին հանդէպ եւ մեզի սորվեցուց գրուածքի մը խորքը պեղելու արուեստը:

Իր վերլուծումներուն մէջ այնքան խիստ այս ֆննդատը համակ փաղցրութիւն էր երբ կը ներկայացնէր մեր գրական դէմքերը ժամանակագրական կարգով, եւ յաջորդաբար անդրադարձաւ կեանքին եւ գործին՝ Ղ. Ալիշանին, Մ. Պէշիկպաշեանին, Պ. Դուրեանին, Յ. Պարոնեանին, Ա. Արփիարեանին, Լ. Բաշլեանին, Գ. Զօհրապին: Դասախօսութիւններու այս շարքը որ պիտի ընդգրկէր Արուեստագէտ Սերունդի աւագ գրողներն ալ, դժբախտաբար ընդհատուեցաւ Օշականի հիւանդութեան եւ Պաղեստինի փաղափական վտանգաւոր կացութեան հետեւանքով: Ճիշտ ատենին, Համապատկերի հատորները յաջորդաբար սկսան լոյս տեսնել եւ քախտաւորութիւնը ունեցանք ծանօթանալու արեւմտահայ գրականութեան աւագ եւ կրտսեր աշխատաւորներուն:

Իր դասախօսութիւններու ընթացքին, մեր տաղանդաւոր գրողներու ստեղծագործութեանց արժէքին ակներեւ գերզնահատումը Օշականէն՝ կը քիւէր՝ Նոր Սերունդին մօտ մեր գրականութեան հանդէպ հետաքրքրութիւն, սէր եւ յարգանք արթնցնելու դիտաւորութենէն: Երբ առանձին պահերուս կը խոստովանէի որ Պէշիկպաշեանը, Դուրեանը եւ Մեծարեցը սիրելով հանդերձ, անոնց ֆերթուածներէն չէի ստանար այն իմացական քաւարարութիւնը որ ինծի կու գար անգլիացի քանաստեղծներ՝ Ջան Բիցի, Բըրսի Պիշ Շէլլի եւ Ուիլեմ Ուլըթուըրդի կտորներէն ուր զգացումին՝ մտածումն ալ

կ'ընկերանար: Օշական անարդար կը գտնէր այդ բաղդատութիւնը, առարկելով որ Անգլիա յիսուն միլիոն ժողովուրդ մըն էր որ կայսրութեան մը մշակոյթին բարիքները կը վայելէր, մինչդեռ մենք ափ մը ժողովուրդ էինք եւ մեր գրականութիւնը ծնած էր եւ կ'ապրէր ստրկութեան, գուլումի եւ կոտորածի մէջ եւ գրկուած էինք մտածելու պերճանքէն:

Եթէ Վահան Թէֆեան անուղղակի կերպով զգալի ազդեցութիւն մը ունեցաւ սփիւռփառ ստեղծագործութեան վրայ տարածելով հնչեակի կաղապարը, արտայայտելու համար անձնական նրբին յոյզեր եւ մտածումներ, ուսուցիչ, գրող եւ քննադատ Օշականի ազդեցութիւնը ուղղակի եւ տիրական եղաւ ու իր ոճն եւ ուղղութիւնը ընդունողներ դարձան կազմեցին 30-40ական թուականներուն: Ուսուսիչ Օշականէն մնաց որպէս թանկագին ժառանգ, իր Հայ Գրականութեան դասագիրքը, տպուած 1942ին Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Տպարանին մէջ, դարձաւ ամէնէն ցած որակ տպագրական փորձաթուղթի վրայ: Անմամն հոյակապ աշխատութիւն մը, յատկապէս պատրաստուած գրականութեան ուսուցիչներու համար: Լայն այդ շտեմարանէն օրինակ մը ունիմ եւ ամէն անգամ որ թերթատեմ միշտ շահեկան եւ ուսանելի բան մը կը գտնեմ: Զայն մասունքի պէս կը պահեմ:

Օշական, մեր գրական անդաստանէն ներս մուտք գործած է 1910ին իր գիւղէն վերցուած տիպարներու կեանքը տուող սրտագրաւ պատմութիւններու շարքով մը՝ Խոնարհներ անունին տակ, որուն մէջ մեր աչիւն առջեւէն կը տողանցեն գիւղին Քօփուները, Տօգսանը, Տոպիներ, Պաղտօն Աշրի Ակօն, Հօրքուր Վարդանը, Մաղաքը, Խենթ Սողոմէն, Շահապազը. բոլորն ալ զարնուած գլխէն եւ սիրտէն եղբրական փակատագրով, ամէն մէկը իր փայփայած, հոգ չէ թէ փշրուած երագին

անձնատուր: Խոնարհներէն ետք Խորհուրդներու Մեհեանը եւ Երբ Պատանի են, կ'ամբողջացնեն սկզբնական շրջանը իր ստեղծումներուն, որոնք կը յատկանշուին իրենց անթերի յօրինուածով, գեղահիւս լեզուին եւ ոճին նկարագրութեամբ. բանաստեղծական խոռվով եւ տիպարներուն հանդէպ զգացուած քննիչ եւ չերմ համակրութեամբ եւ մօտեցումի նորութեամբ եւ ինքնատպութեամբ:

Օշականի հայ գիւղը եւ գեղացին իր կեանքով եւ հոգեխառնութեամբ կը տարբերի Ա. Ահարոնեանի, Թ. Կատեցիի, Ռ. Զարդարեանի, Համաստեղի հոգին կապած, թուրքին եւ փլուրտին կրունկին տակ հեծող, կեանքը լուսանցքի վրայ ապրող գիւղացիներէն, եւ ընդունակ են խորունկ եւ անգուսպ զգացումներու, սարսուռներու եւ հրաշքներու: Օշականի աշխարհին մէջ կը հանդիպին քաղաքներու, որոնք կ'այցուին սիրոյ զգացումէն եւ կը տարուին սեռին եւ կիրքին յորձանքին սաստկութենէն: Կան սրտոտ այրեր, որոնք գիտեն դանակ խաղցնել, հակառակորդին աչիւն խտաբիք կը նային եւ կնոջ մը նայուածքին համար արին կը թափեն:

Իր պատմութիւններէն մինչեւ իր լայնաշունչ վէպերը, Օշականի գործերուն աշխարհը՝ գիւղն է՝ իրեն համար ընտանի հարազատ միջավայրը: Հոն ապրուած այդ կեանքը երբ վէպի մը լայն պատմադրական վրայ կը փոխադրուի, տիպարները կը խոշորանան, անոնց հոգեբանութիւնը կը բարդանայ եւ կը ձեւագեղծուի եւ կ'աղարտի գեղացիին հոգեյատակը: Պարզուկ գեղացի պատանիի մը հոգին դիւրաբեկ անօթ մըն է անատակ ընկալելու եւ կրելու մարդկային շատ խորունկ եւ բարդ զգացումներ որոնք եւրոպական մշակոյթին բարբերուն, մտայնութեան բացուած, կեանքը տեսած ու ապրած հասուն մարդ մը պիտի զգար: Օշականի տաղանդը միայն կրնայ փրկել

ուրսուն էջանի հոգեկան վերլուծումը պատանիի մը՝ սէրէն եւ սեռէն զարնուած՝ իր սիրածին տունը հրդեհի տալու պահուն:

Վիպագիր Օշականի ներդրումը կարելու շահ մըն է լուրջ վէպէ ալապէս աղիատ արեւմտահայ գրականութեան: Եթէ վերցնենք Զապէլ Նսայեանի եւ Նրուխանի գործերը, նիհար է փանակը յաջողութեամբ: Օշական, հոս ալ կը տարբերի իր լայն շունչով եւ տիպարներուն հոգեվիճակները վերլուծումի ենթարկելու իր անյագ ախորժակով: Հիմնականը իրեն համար կեանքն է. հոգեկան ապրումը եւ ոչ թէ պատմութեան գործողութիւնը, շարժումը: Ինքը կենսապաշտ մըն է որ որդեգրած է ժամանակակից արեւմտեան վէպին հասկացողութիւնը՝ կենսապաշտութիւնը (վիդալիզմ) որ ցուցահանդէսն է կեանքի մը որ կը շարունակուի, կ'անի, կը զարգանայ, կը ճիւղաւորուի, կը բարդանայ եւ որ կը ներկայացնէ մարդկային ընկերութեան կեդրոնը, մեղքերը, վերքերը, ինչպէս նաեւ մարդկային հոգիին աղուորութիւնը, ազնուութիւնը: Օշականի վէպը կը կրէ կենսապաշտ դպրոցին յատկանիշները – խրթնութիւն, խնդում, ճիւղաւորում, ընդլայնում եւ անխուսափելի զառաժում եւ անկատարութիւն: Իր Մնացորդացին մէջ ան այնքան խորացաւ եւ լայնցաւ որ հազար էջանի մուտքէն ետք յուսահատուեցաւ եւ չկրցաւ աւարտել իր գլուխ գործոցը, որ ըստ իր իսկ յայտարարութեան, գեղարուեստականօրէն պիտի սեւեռէր Մեծ եղեռնը գեղացի նահապետական ընտանիքի մը կեանքին դրուագումովը՝ Կոտորածի եւ Աֆորի ֆամիլաներուն, ուր տեղ մը վերջաւորութեան մօտ՝ Կոմիտաս պիտի պատարագէր հայոց մնացորդացին:

Օշական՝ գրագետի գրող է իր ծաւալուն գործերով իր ոնին ինքնատուր-թեամբ, գեղարուեստական հասկացողու-

թեամբ, հմտութեամբ եւ մակարդակով, եւ իր կեանքի պարագրկումով կը մօտենայ Բրուստին, Պալգաֆին եւ Տոստոյեւսկիին: Մեր մէջ միակն է որ փորձած է լուրջ ոստում մը ընել դէպի համաշխարհային գրականութիւն հոգեբանական վէպի կալուածէն ներս:

Օշական, շուրջ տասնեւիւնգ իր թատրոններով, արեւմտահայ գրականութեան առաջնակարգ իրապաշտ թատերագիրն է: Կը յիշեմ, 1941ին Նրուսադէմի Հայ Նրիտասարդաց Միութեան թատերախումբը Շիրվանգադէի Զար Ոգի ողբերգութիւնը բեմադրեց իմ դեկլարու-թեանս տակ: Օշական ներկայ չէր եղած թատրոնին բայց նպաստաւոր խօսքեր լսած էր այդ մասին: Հանդէսէն ֆանի մը օր վերջ իրեն հանդիպեցայ Կիւլպէնկեան Մատենադարանին առջեւ: Իրեն իւրայատուկ ձեւով «ափէրիմ» ըսաւ: Շնորհակալութիւն յայտնեցի եւ ըսի թէ խումբին համեստ ուժերու յամառ աշխատանքովը գոհացուցիչ արդիւնք մը ձեռք բերած էինք: «Մե՛ղբ տրուած ժամանակին եւ ճիւղին: Շատ դիւրին է խենթ մը բեմ հանել եւ ներկաները յուզել: Թատրոնը ընկերային կեանքէ առնուած տոմար մը պէտք է ըլլայ, ուր բեմին շարժումը պէտք է փոխարինուի տիպարներու հոգեկան աշխարհին վերլուծումովը»: Այս էր իրապաշտ թատերագրի իր հանգանակը:

Յատկանշական է որ, երբ իր պատմութեամբները եւ վէպերը՝ գիւղը ունին որպէս գործողութեան դաշտ, եւ գեղացին որպէս գործող, իր թատրոնը՝ զանց լնելով իր պատմական խորքով ֆանի մը խաղերը եւ ֆնարախաղերը, կ'ընդգրկէ ֆաղաֆը եւ ֆաղեհին:

Իր թատերգութիւնները մեծաւ մասամբ կը մնան անտիպ: Այս պարագան դժբախտութիւն է երբ նկատի ունենանք մեր թատերական գրականութեան

խեղճութիւնը: Տիկ. Օշական անձածկելի հպարտանալով կը նկարագրէր «Նոր Պսակին» Պոլսոյ մէջ անդրանիկ բեմադրութեան աննախընթաց յաջողութիւնը: Հայրենիքի Ամսագրի մէջ անխառն հանդիման կարդացքը եմ «Մինչեւ Ուրը» որ բեմադրուեցաւ Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութեան կողմէ: Կոստան Զարեանի ընտանեկան ողբերգութիւնն է, ամերիկացի բարեկեցիկ նկարչուհիի մը փորձը՝ գայն իր հայ կնոջմէն գնելու, անոր տաղանդին փթթումին ի խնդիր ու հայ կնոջ գերագոյն գոհողութիւնը: Քանի մը տարի ետք՝ Օշականի ինծի ըրած թելադրանքը իրագործելու առիթը ներկայացաւ երբ ինք գրեց «Ափիլէսի Կրունկը» անունով ընկերային թատրոնը Երուսաղէմի Հայ Մշակութային Միութեան թատերախումբին համար յատկապէս, զոր բեմադրեցի Y.M.C.A.ի թատերասրահին մէջ: Իրական կեանքէ առնուած այս բիւսը պատմութիւնն է Մեծ Նդեռնէն հրաշքով ազատած հայ որբուհիի մը որ Գահիրէի որբախնամ Հայ Տիկնանց Յանձնախումբին կարգադրութեամբ կը տեղաւորուի հայ հարուստի մը տունը: Որբուհին նշանուած է համեստ արհեստաւորի մը հետ եւ շուտով իրենց ընտանեկան տաճակ բոյնը պիտի շինեն: Հարուստին անառակ որդին կ'անպատուէ որբուհին եւ գայն յղի կը ձգէ: Որբուհին կրնայ դատարան դիմել, պատժել տալ չարագործը եւ հատուցում պահանջել: Բայց կը նախընտրէ նշանածին հետ մեծցնել անձին մանուկը, որովհետեւ «Ջաւակ մը աշխարհի մը տառապանք կ'արժէ»: Զգայացունց էր եւ զգաստացուցիչ՝ տպաւորութիւնը:

«Քարեքարը», հայրենիքի ներգաղթի օրերու խանդավառութեան մէջ, Օշականէն հրաւեր մըն էր ուղղուած Գալուստ Կիլիպէնկեանին, որ ստանձնէր քանի մը նաւերով Հայաստան փոխադրութիւնը հայրենաքաղաք գանգուածներուն:

Իրապաշտ այս թատրոններուն առընթեր, Օշական, թափ տալով իր անցեալսոյց երեւակայութեան, գրած է երեք փնարախաղեր մեր պատմութենէն առնուած դրուագներու վերակենդանացումով: Ասոնցմէ առաջինը Ստեփանոս Սիւնեցին է որ Դուրեան մրցանակին արժանացաւ. հայ իշխանի մը եւ իշխանուհիի մը անկարելի սիրոյ ողբերգութիւնն է, զոր կարելի չէ կարդալ առանց տարօրէն յուզուելու: Օշական կ'ըսէր որ գայն գրած էր հայկական օփերայի համար: Քնարախաղը տակաւին կը սպասէ իր արժանաւոր երաժշտահանին: «Սասունցի Դաւիթ» փնարախաղը յատկապէս գրուեցաւ Երուսաղէմի Մշակութային Միութեան թատերախումբին համար եւ պիտի բեմադրուէր Շահան Պէրպէրեանի ղեկավարութեամբ. դերերը բաշխուեցան, փորձերը սկսանք, բայց Պաղեստինի ֆաղաֆական վտանգաւոր կացութիւնը արգելք հանդիսացաւ: «Օրն Օրերուն» ոգեկոչական փնարախաղը նուիրուած էր Ապրիլեան Նդեռնին: «Նոր մեռնիլ գիտենք» թատրոնը կ'ոգեկոչէր Վարդանանց յիշատակը: «Ոսկի Ուռնակը», «Աստուած կ'իջնէ», «Ան որ կու գայ», միարար բիւսները Երուսաղէմի ժառանգաւորացին մէջ բազմիցս բեմադրուեցան, ղեկավարութեամբ Շահան Պէրպէրեանին:

Օշականով է որ մեր փնարատութիւնը դարձաւ գրական սեռ եւ գեղարուեստական իրագործում իր տարողութեամբ, մակարդակով: Ան յաջողեցաւ մեր գրականութենէն ներս առնել եւրոպական գեղագիտական, գրական-փնարատական մտածողութեան տարածքը եւ արժեքափոխել եւ զանոնք ձեռնհասօրէն կիրարկել: Արշակ Զօպանեանի ուղղուած նամակի մը մէջ կը յայտնէ թէ սերտած է Սէնթ Պէօլը, Թէնը, Ա. Ֆրանսը, Ժիւլ տը Մէթըրը, Ռեմի տը Կուրմօն եւ ամէնէն աւելի ազդուած է Թէնէն: Երուսաղէմի Հայ Մշակութային

իր դասախօսութիւններուն ընթացքին յանախ Սէնթ Պէօվի անունը կը կրկնէր:

Օշական իր ֆննադատութիւններուն բերաւ խորութիւն, չերմութիւն, կիրք եւ ենթակայական դատողութիւն: Գերմարդկային կարողութեամբ միայն կրնայ գրագէտ մը ուրիշ գրագէտի մը գործին առարկայականօրէն մօտենալ եւ գայն արժեւորել: Ան, գրական գործի մէջ փնտռեց գրողին հոգեկան աշխարհը եւ իր ապրած ժամանակին հաւաքական գգացողութիւնը եւ մտածողութիւնը: Ամէն իրաւ գրական գործ իրեն համար վկայութիւն (իր սիրական բառը) մըն էր գրողէն, իր ժողովուրդէն եւ ժամանակէն: Ինք օժտուած էր արտակարգ ուշիմութեամբ, յիշողութեամբ եւ ներթափանցելու, ընկալելու քննադական գգայարանով եւ կրնար առանց մեծ դժուարութեան չափել գիրքի մը գրական արժէքը ֆանի մը էջերու ընթերցումով: Կը յիշեմ դէպք մը իր բացառիկ ըմբռնողութիւնը բացայայտող: Ամառ կէսօրէ վերջ մը իր տունն էի. արար բանաստեղծ՝ Ապուլ Ալա Մաարիի ֆերթուածներուն անգլերէն թարգմանութեամբ գիրքը տուաւ եւ խնդրեց որ ֆանի մը էջ հայերէնի թարգմանեմ: Յանպարտաստից բերանացի թարգմանեցի՝ առանց կարենալ տողերուն իմաստին թափանցելու: Ինք ինձմէ շատ աւելի արագ հասկցաւ բանաստեղծին միտքը եւ Մաարիի մասին շահեկան մեկնադրութիւն մը գրեց, որ, եթէ չեմ սխալիր երեւցաւ Սիոն ամսագրին մէջ:

Եղան որ այսպանեցին զինք եւ բողոքեցին գրագէտներու հանդէպ իր բարբարոսութեան դէմ: Ժամանակը ցոյց տուաւ որ իր դատումները ճիշտ էին: Մեր թերթերուն եւ պարբերականներուն մէջ երեւցած գրական դէմքերու եւ հարցերու մասին իր բազմաթիւ մեկնադրութիւններով եւ ֆննադատականներով, գրեթէ միւս միւսակ, ան կրցաւ կարգ ու կանոն հաստատել եւ արժեւոր չարժեւոր գատել: Անողորմ եւ

խիստ եղաւ անարժաններուն հանդէպ բայց միշտ խանդադատանով մօտեցաւ տաղանդաւորներուն:

Քննադատութեան քննադատին մէջ, իր գլուխ գործոցը Համապատկերներու շարքն է անտարակոյս. տասը հատոր կոթողական գործ մը, որ արեւմտահայ գրական ճիգին՝ հարիւր տարուան (1840-1940) շփեղ վկայութիւնն է: Բոլոր անոնք որ պիտի ուզեն սերտել արեւմտահայ գրականութիւնը, անխուսափելիօրէն պիտի դիմեն այդ յորդառատ աղբիւրին: Համապատկերներուն մէջ, ըստ արժանւոյն, ֆանդակուած են դէմքերը մեր Զարթօնքի, Ռօմանթիկ, Իրապաշտ եւ Արուեստագէտ սերունդներուն աւագ եւ կրտսեր գրողներուն: Ի դէպ, խորունկ ընդվզումով տեղեկացայ որ մեր արեւմտահայ բանաստեղծութեան իշխանին՝ Վահան Թէքէեանին կենդանագիրը անյայտացած է եւ ատոր տեղ դրուած է Օշականին՝ Վ. Թէքէեանին մասին նախապէս գրած մեկնադրութիւնը: Հայ Երուսաղէմի ներկայ Պատրիարքին հետ այս մասին խօսակցութեան մը ընթացքին, Ամենապատիւ Սրբազանը յայտնեց թէ Ս. Յակոբայ Տպարանի իր տեսչութեան շրջանին երբ Համապատկերի ձեռագիրները հոն կը պահուէին, Եղիվարդ՝ Թէքէեանի կենդանագիրը փոխ առած էր դասախօսութեան մը համար եւ չէր վերադարձուցած: Եղիվարդ ոչ եւս է: Ի՞նչ պատահեցաւ այդ ձեռագրին: Որո՞ւ ձեռքը անցաւ. ո՞ր է հիմա: Գողը գիտակցութիւնը ունի՞ր իր զագրելի արարքին:

Օշական Եւրոպական հասկացողութեամբ հայկական ֆննադատութիւնը զարգացնելու համար ստեղծեց լեզու մը իր իւրայատուկ բառամբերով եւ տարազներով՝ արեւմտեան գրական, գեղարուեստական մտածողութեան նրբերանգները դիւրաւ արտայայտելու համար: Օշականի լեզուն եւ ոճը իրենց

կարգին ուշագրաւ իրագործումներ են: Իր ոճը հակառակ իր աշխատուած երեւալուն՝ հարազատ արտայայտութիւնն է իր տիրոջ խառնուածքին: Սկզբնական շրջանի յստակ, չդուտ եւ կենդանի լեզուն՝ ի սէր ինքնատպութեան եւ նորարարութեան՝ դարձաւ քարոյ ծանրագնաց եւ խրթին ու վնասեց հասկնալիութեան: Լեզուական անյստակութեան մէջ ժամանակի սեղմութիւնն ալ իր տխուր դերը կատարեց: Հալածուած ի մը նման, ան անհաւատալիօրէն արագ կը գրէր եւ յաճախ ժամանակ չունէր սրբագրելու: Կը յիշեմ առիթներ երբ երուսաղէմի ժառանգաւորացի իր խուցին մէջ, խումբ մը տղոցս հատուած մը տուն կու տար, գորգրի կ'առնէինք. մեր գրածին տառասխալները սրբագրելէ ետք տպարան կը յանձնէր առանց լեզուն վերջնական յղկումի ենթարկելու:

Հակառակ Օշականի կենդանի խօսքին եւ լեզուին ու ոճին մտերմութեանս, եղած են առիթներ երբ հատուածներ իր վէպերէն եւ ֆննադատականներէն չեմ կրցած ըմբռնել: Հայկական երկրորդական վարժարաններ աւարտած գրասէր քարեկամներ, որոնք լրջօրէն կը հետաքրքրուին մեր գրականութեամբ, չեն հասկնար Օշականը եւ կը յուսահատին: Համոզումս է որ գրողի մը մեծութիւնը կը կայանայ իր մտածումները պարզ, յստակ եւ դիւրահասկնալի լեզուով մը արտայայտելու մէջ, պահելով իր ոճին ինքնատպութիւնը եւ թարմութիւնը՝ առանց տափակութեան:

Մեր գրականութեան այս քաղաքապետ աշխատաւորին տեղը՝ որպէս հայ գրականութեան նուիրեալ ուսուցիչ, գիւղագիր, պատմաւածագիր, կենսապաշտ վիպասան, իրապաշտ թատերագիր, ֆնարախաղի փրփող, ֆննադատ, դժուար չէ որոշել: Իր պատկառելի վաստակով եւ հոյակապ նուաճումներով ան արեւմտահայ

գրականութեան տիտանն է: Ինծի համար ան դարեւոր խորքէն եկած հայ գրական հանճարին (եթէ խոշոր չէ բառը) ամէնէն ամբողջ եւ ուժեղ արտայայտութիւնն է:

Ի՞նչ վերապահուած է իր ապագային: Կը հաւատամ, որ ինք պիտի շարունակէ մնալ մասնաւորներու գրագէտը. անոնց՝ որոնք հաշակը եւ ծարաւը ունին իմացական նրբին վայելքներու: Իսկ իր ֆակտագիրը կապուած է արեւմտահայութեան եւ արեւմտահայ գրականութեան ֆակտագրին: Մահուան յիսնամեակին առիթով ֆանի⁹ տեղ եւ ի¹⁰նչ անկեղծութեամբ ոգեկոչուեցաւ խնկելի յիշատակը այս մեծ երախտաւորին: Լոնտոնի մէջ կարելի չեղաւ գրական երեկոյթ մը իսկ կազմակերպել: Մեզմէ ֆառորդ դար ետք՝ ֆանի⁹ հոգի պիտի հետաքրքրուի մեր Արուեստագէտ Սերունդին վաստակով եւ պիտի գուրգուրայ ատոր վրայ: Օշականի գործին կարեւոր մէկ մասը կը սպասէ լոյսի քարիփին: Իր Համակիրներուն եւ աշակերտներուն վրայ կը ծանրանայ այդ նուիրական պարտականութիւնը, օժանդակութեամբ համագգայինին, Ալեք Մանուկեան Մշակութային ֆօնտին եւ հայ մշակոյթի պաշտպան՝ գիտակից քարեքարներու:

Խորունկ համոզումս է որ Օշականի գրական վաստակը, ինչպէս նաեւ ամբողջ արեւմտահայ գրականութիւնը պիտի փրկուի երբ մեր նորագաւտ հայրենիքը գայն ընդունի որպէս հարազատ եւ անբաժանելի մասը ստեղծագործ հայ հանճարին եւ բանայ իր սիրտը ամբողջովին եւ գայն ընդունի մեր հայրենիքի կրթարաններէն եւ համալսարաններէն ներս: Ներկայիս, երբ մեր հայրենաբնակ հարազատներուն մեծ մասին կեանքը պատռո մը հացի համար ամենօրեայ մղձաւանջ մըն է, վասն հայ գրականութեան կոչս՝ անգութ պերճանք եւ անհեթեթ ըղձակերտ մտածում կրնայ նկատուիլ,

բայց, լաւատես եմ ապագայի հաշուոյն. կը հաւատամ որ երբ անմիջապէս տնտեսական պայմանները բարելաւուին, մեր մայր հայրենիքը տէր պիտի կանգնի «ամենայն հայոց գրականութեան»: Մեզի կը մնայ տոկալ ու երբեք չընկրկիլ:

Յարգանքի եւ սիրոյ եւ ոգեկոչումի այս տողերս բերելու համար աւարտին, չունիմ աւելի վայելուչ եւ սրտագին միջոց մը՝ քան մէջբերելու սքանչելի ուսուցչիս՝ իր յորելեանին առիթով Պէյրութի մէջ արտասանած հառին հետեւեալ հատուածը:

– «Կեանք է ասոր անունը, որուն քոյր պողոտաներուն վրայ այս ժողովուրդը բաժնէր է իր արիւնը, իր համարը, իր գեղեցկութիւնը, ինկած՝ սփռուքի վրայ, չորնալու սահմանուած, ինչպէս ուզեց իր հիւսիսը եւ յաւիտենական քշնամին:

Փա՛ռք իմ ժողովուրդին: Մի՛ յուսահատիր, սեւ մի՛ տեսներ աշխարհը,

ան որ ինկաւ չորս ծագերուն, այսօր հոս է, ինքզինք գտած, իր յաւիտենական սպասին սպասարկու, փա՛ռք իմ ժողովուրդին:

Երբ կը տեսնեմ քանի մը հարիւր հոգի իմ գործս գնահատող՝ ես վարձատրուած եմ: Առի ձեզմէ եւ տուի ձեզի: Առի իմ մեծերէս գրականութիւնը՝ հաւատով եւ փոխանցեցի յաջորդներուս:

Սփոփուած կը մեկնիմ այս քաղաքէն տեսնելով որ իմ հունձօս չի մեռնիր եւ կը պտղաբերի:»

Հեզութեամբ եւ խանդաղատանքով կը խոնարհիմ իր լուսեղէն յիշատակին առջեւ եւ կ'ըսեմ, «Յարգանք անկարելի նուիրումիդ եւ յաւերժական փառք կոթողական վաստակիդ, հայ գրականութեան տիտանեան առաքնալ»:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՄԱՐԴԸ ՄԻԱՍՆՈՒԹԻՒՆ ՀՈԳԻՒ ԵՒ ՄԱՐՄԻՆԻ

Մարդը մարմինի եւ հոգիի միասնութիւն է: Մարդու մարմնի ո՞ր անդամին մէջ է հոգին:

– Ամէն տեղ. կեդրոն ունենալով սիրտը: Ինչպէս որ ամբողջ երկիրը կը պատկանի Թագաւորին, բայց այնտեղ ունի իր պալատը, այնպէս ալ հոգին:

Ինչո՞ւ սիրտը: Որովհետեւ քանի դեռ մարդու սիրտը կ'աշխատի, հոգին մարմնի մէջ է: Երբ սիրտը կը կենայ, մարդն այլեւս մարդ չէ, այլ՝ դիակ, որովհետեւ հոգին լքած, հեռացած է:

մարմինէն: Մարմինը հոգիի ժամանակաւոր բնակարանն է:

Հետեւաբար Քրիստոնեան երբ կը խաչակնքէ՝ յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Սրբոյ Հոգւոյն, «Հոգւոյն» ըսած ժամանակ ձեռքը պէտք է ցոյց տայ սիրտը՝ Հոգիի կեդրոնատեղին:

Այստեղն է Քրիստոնեաներու մէջ աջէն-ձախ, ձախէն աջ խաչակնքելու տարբերութիւնները:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՐԶՆԿԱՅԻ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ԸՆԹԱՑՔԻՆ

Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը կը գտնուի Հայոց համանուն Վանքի շրջապատին մէջ: Սրբոց Յակոբեանց Վանքը կը գրաւէ Երուսաղէմ Հին քաղաքի (պարսպապատ) հարաւ արեւմտեան կողմը եւ հայոց թաղամասին շրջանը:

Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը շինուած է Յակոբոս Տեառնեղոս տան տեղւոյն վրայ եւ Յակոբոս Զեքեղեան Գլխադիր Առաքեալի ու Յակոբոս Տեառնեղոս Երուսաղէմի առաջին Եպիսկոպոսի շիրիմներուն վրայ:

Յակոբոս Առաքեալ. Զեքեղեայի Երէց որդին (Մատթ. Գ. 21), Յովհաննէս Առաքեալի (Աւետարանչի) եղբայրը եւ Յիսուսի տասներկու առաքեալներէն մէկը (Մատթ. 3): Անոնք իրենց Հօր՝ Զեքեղոսի հետ ձկնորսութեամբ կը զբաղէին Գալիլիոյ լիւնի շրջանը: Յակոբոս եւ Յովհաննէս առաքեալները Յիսուսի կողմէ կը կոչուին «Բանբեքէս» որ կը նշանակէ որոտման որդիներ (Մարկ. Գ. 17):

Զեքեղոսի որդիները՝ Յակոբոս եւ Յովհաննէս Յիսուսէն կը խնդրեն որ, երկինքի արքայութեան մէջ նստին Իր աջ եւ ձախ կողմը (Մարկ. Ժ. 35-45): Յակոբոս Քրիստոսի երեք մտերիմ աշակերտներէն մին էր (Մատթ. Ժէ. 1, Մարկ. Թ. 1, Լուկ. Ը. 51):

Շուրջ 44 թուականին Քրիստոսէ ետք Յակոբոս Առաքեալ, Հերովդէս Ագրիպաս Ա-ի կողմէ կը նահատակուի (Գործք Առաքելոց ԺԲ. 1-2), գլխատուածով հաւանաբար «Պաղեստինի Կեսարիոյ մէջ, Ղազուն գիւղը, եւ Տիրոջ հրեշտակը անոր պատուական գլուխը առնելով քերաւ Երուսաղէմ եւ դրաւ Ս. Աստուածածնի առջեւ, մինչդեռ Մարիամ եւ Յակոբոս Տեառնեղոսայր եւ Յովհաննէս Աւետարանիչ միասին նստած կը սգային Յակոբի մահը: Երբ տեսան Յակոբի գլուխը մեծ կոծ ըրին

անոր վրայ եւ ապա ամփոփեցին Արդարն Յակոբի կալուածին մէջ յարմար տեղ մը, որուն վրայ Հայոց հոյակապ եւ հռչակաւոր վանքը շինուած է Գ. դարուն: Իսկ երանելի Առաքեալի պատուական մարմինն առաւ Յակոբին աշակերտող Սպանիացի կիներ եւ Սիւնի մը կապելով պահեց Յոպպէի մէջ, սպասելով նաւի. սակայն, ծովուն ալիքները, հրեշտակի մը առաջնորդութեամբ զայն տարին հանեցին իր վիճակը Սպանիա, ուր քարոզած էր յառաջագոյն, եւ տեղացիք զայն պաշտեցին անգիտակցաբար՝ իրեն անգլուխ Աստուած մինչեւ որ անոնց մօտ գացին Ս. Պօղոս եւ հաւատացեալ կիներ»: («Նոր Կտակարանի Յակոբոսները» Ն.Վ. Մովսէս, «ՍԻՈՆ», 1944, էջ 70:)

Հետագային Սպանիոյ Քամփօսթէլլա քաղաքին մէջ, Գրդ դարուն, կը կառուցուի հոյակապ եկեղեցի մը եւ հոն կը փոխադրուին Ս. Յակոբ Առաքեալի նշխարները:

Յակոբոս Տեառնեղոսայր Յիսուսի ազգականն էր մօրը եւ հօրը կողմէն: Ան կը կոչուի նաեւ «փոքր», զայն որոշելու համար Երկուտասան կամ տասներկու երկու Յակոբոսներէն: Քանի որ Յակոբոս Տեառնեղոսայր տասներկու առաքեալներէն չէր: Ան կը կոչուի նաեւ «արդար»: Անոր եղբայրներն էին Յովսէ, Սիմոն եւ Յուդա որ առ հասարակ կը կոչուէին «եղբարք» Յիսուսի: «Եղբարք» իմաստը պէտք է հասկնալ «զարմիկներ» քաջատրութեամբ, քանի որ սեմական լեզուները չունին «զարմիկ» բառը:

Քրիստոսի Համբարձումէն վերջ Յակոբոս Տեառնեղոսայր կը կարգուի Երուսաղէմի եկեղեցւոյ եպիսկոպոսը - արդի իմաստով՝ Պատրիարք: Ան առաքելական եկեղեցիին, գործօն դէմքերէն մէկն էր: Յակոբոս Տեառնեղոսայր կը նախագահէ Երուսաղէմի Առաքելական

առաջին ժողովին, 51 թուականին Ք. Ե. (Գործք ԺԵ. 4-21), «Ուր հեթանոսութենէ դարձողները թլփատելու կանոնական առաջարկը մերժուեցաւ, Յակոբ եւ Պօղոս եւ այլոց հաւանութեամբ»։ («ՍԻՈՆ», 1944, էջ 184)։

Տեառնեղբոր կ'ընծայուի «Յակոբու» անունով Նոր Կտակարանի Կանոնին Կաթողիկեայց Թուղթը։

Ինչպէս վերեւ ակնարկեցինք Յակոբոս Տեառնեղբայր փրիստոսի Համբարձումէն ետք 30-31 թուականին կ'ընտրուի փրիստոնէական եկեղեցւոյ Երուսաղէմի Առաջին Եպիսկոպոսը կամ Նոր Տիտղոսով Առաջին Պատրիարքը։ Կարգ մը պատմագիրներ Տեառնեղբոր ընտրութեան տարեթիւը կու տան «34 Ք.Ե.» (համեմատէ «Ժամանակագրական Պատմութիւն Երուսաղէմի», Աստուածատուր Եպս. Տէր Յովհաննէսեանց, Ա. Հատոր, Երուսաղէմ, 1890, էջ 19)։

Յակոբոս Տեառնեղբայր կը նահատակուի շուրջ 61 թուականին, Ա. Եպս. Տ. Յովհաննէսեանց, Յակոբոսի մարտիրոսութեան թուականը 63 Ք.Ե. կու տայ (Ժամանակագրական Պատմութիւն Երմ.ի, էջ 28), մօտաւորապէս 30 տարի գահակալելէ ետք Երուսաղէմի Առաքելական գահուն վրայ։ Յակոբոս Տեառնեղբոր նահատակութեան տխուր դրուագը ներկայացուած է Եւսէպիոսի իր «Պատմութիւն Եկեղեցւոյ», երկին մէջ (Տես նաեւ Անգլիքէնով. "The History of the Church", Eusebius. Translated by G.A. Williamson, Penguin Books, England, 1989, pp. 58-61)։ «... Ուստի դպիրները եւ փարիսեցիների գայն հանելով տաճարի աշտարակին վրայ, կ'ըսեն անոր. «դուն որ արդար ես, որուն պէտք է մեզ ամենիս ընդունիլ քու խօսքդ, քանի որ ժողովուրդը մոլորուած է եւ կը հետեւի խաչուած Յիսուսին։ Պատասխան տուաւ եւ քարձր ձայնով ըսաւ. Դուք ինչո՞ւ ինձի կը հարցնէք Մարդու Որդիին մասին,

ահաւասիկ ան կը նստի երկնքի մէջ Մեծ Զօրութեան աջ կողմը, եւ ան պիտի գայ երկնքի ամպերուն հետ»։ Մեսիայի համար ասկէ աւելի հասկնալի եւ վճռական վկայութիւն մը կարելի չէր տալ։ Կատղեցան Փարիսեցիները, վեր ելան, «Եւ վերէն վար նետեցին Արդարը, եւ իրարու կ'ըսէին, քարկոծենք Յակոբ արդարը. եւ սկսան քարկոծել, որովհետեւ իյնալէն ան չմեռաւ, այլ շրջեցաւ եւ ծունկի եկաւ եւ կ'ըսէ. կը խնդրեմ քեզմէ, Հայր Տէր Աստուած, ներէ ատոնց, որովհետեւ չեն գիտեր ինչ կ'ընեն։ Եւ մինչդեռ անոնք կը քարկոծէին՝ այդ տեղի քահանաներէն մէկը Հռաքելի որդիներէն ... կանչելով ըսաւ. դադրեցուցէք, ի՞նչ կ'ընէք, աւաղիկ արդարը ձեր վրայ կ'աղօթէ։ Եւ անոնցմէ մէկը մօտեցաւ, մէկը՝ թափչէ մը առաւ, տոփան (հաստ գաւազան) որով հագուստները կը տոփէր, եւ զարկաւ արդարին գլխուն։

Եւ այսպէս ան վկայեց (նահատակուեցաւ), եւ գայն թաղեցին տեղոյն վրայ. եւ մինչեւ այսօր անոր շիրիմը կայ տաճարին մօտ» (Բ. Գիրք, գլուխ ԻԳ.)։ (Տես նաեւ «ՍԻՈՆ», 1945, էջ 13)։

Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը.՝ Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ հիմնարկութեան ճշգրիտ թուականը չենք գիտեր, հաւանաբար Սրբոց Յակոբեանց Վանքն ու Մայր տաճարի առաջին հիմնարկութեան ժամանակը կը հասնի Դ. դար Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի եւ Հայոց Տրդատ Գ. թագաւորի ժամանակաշրջանը. («Անաստասյ Վարդապետի վասն վանորէից Հայոց որ յԵրուսաղէմ». Վենետիկ Ս. Ղազար, 1896, էջ 9։ «Գիրք, Պատմութեան Սրբոյ եւ Մեծի Քաղաքիս Աստուծոյ Երուսաղէմիս եւ Տնօրինականաց Տեղեաց Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի», Յովհաննէս (Հաննէ) Վրդ. Երուսաղէմացի, Կ. Պոլիս, 1807, էջ 77)։

Համաձայն պատմական եւ նարտարապետական տուեալներուն Մայր Տաճարի ամբողջական կառուցողականը

ցոյց կու տայ տարբեր դարերու ֆարտարապետական կառուցողական ոճ: Ինչպէս Մկրտիչ Նպս. Աղաւնունի իր «Հայկական Հին Վանքեր եւ Եկեղեցիներ Սուրբ Երկրին մէջ» կը գրէ. «Մենք սա համոզումը ունինք թէ տաճարի սրբավայրերը միաժամանակ չեն շինուած: Գլխաւոր սրբավայրերը Ս. Գլխադիր եւ Ս. Մինասի մատուռներն գտնէ Ե. դարէն սկսեալ գոյութիւն ունէին.» (ընդգծումը իմս է Բ.Վ.Գ.) շարունակելով Սրբազան հեղինակը կ'աւելցնէ «...եւ պատմականօրէն կը հաստատուի թէ Ս. Յակոբեանց վանքի ու եկեղեցին Խաչակիրներէն (անոնք Նրուսաղէմի վրայ իշխեցին 1099-1187) շատ յառաջ արդէն շինուած էին. Վանքին արեւմտեան պարսպին ֆակատը խաչաքար մը կայ հին ու կիսամաշ, որուն թեւերուն անկիւնները չորս ուրիշ խաչեր ֆանդակուած են, շրջանակին վերեւի երկու խորշերուն մէջ երկաթագիր՝ «Տր. ԱՄ» եւ խաչին պատուանդանին տակ՝ «ԹՎ. ՆԵ.» (=956) քառերը կան (անդ՝ էջ 251-252):

Հարտարապետական կառուցողական տեսակէն ալ այլ փաստեր կան որ, Ս. Յակոբի մատուռները տարբեր ժամանակներու կամ դարերու ճեղք ունին եւ Մայր Տաճարին պատերը համաչափ չեն իրարու հետ: Ուրեմն հետազային եկեղեցին վերակառուցուած է հին եկեղեցիի մը մնացորդներուն վրայ: Մաղափա Արք. Օրմանեանը այն կարծիքին է թէ. «... Տաճարին լայնքին այդ անկանոնութիւնը ի դէպ է վերագրել նախնական շինուածին, որ կ'երեւի թէ բռնադատեալ տարածութեան մը վրայ կառուցուած է, եւ նոյն հիմքերուն վրայ բարձրացած է այժմեան շինուածն» («Հայկական Նրուսաղէմ», 1931, էջ 13):

352 Մայիս 7ին, Նրուսաղէմի Կիւրեղ Ա. Հայրապետի օրով տեղի կ'ունենայ հսկայ լուսեղէն խաչի երեւումը, իր պայծառութեամբ արեւի լոյսը կը խափանէր

եւ որ կ'երկարէր Գողգոթայէն մինչեւ Համբարձման (Զիթենեաց) լեռ, տարածուելով Գեթսեմանի ձորին վրայ: Կիւրեղ Հայրապետ այս հրաշալի դէպքը յատուկ թուղթով մը հաղորդած է օրուան Կոստանդ Կայսեր քացաւորելով խաչի հրաշալի երեւման դէպքը: Նրուսաղէմի Քրիստոնէական համայնքը յատուկ կրօնական պաշտամունքներ կը մատուցանէ Աստուծոյ այս քացառիկ յայտնութեան առթիւ: Կը պատմուի թէ խաչի հրաշալի երեւման առթիւ Ս. Կիւրեղ Հայրապետ քաղմաթիւ (1000-5000 հոգիներ) նորադարձ հաւատացեալներու մկրտութիւններ կատարած է եւ այդ մկրտութեան աւագաններէն մէկը կը գտնուի Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Ստեփանոս մատրան՝ Ս. Կիւրեղ Հայրապետի Աւագան - Սեղանի տակ («Ս. Երկրին սրբավայրերուն աւանդութիւնները», Մ. Նպս. Աղաւնունի, Նրուսաղէմ, 1936, էջ 120):

Այս շրջանին, Դ. դար, Ս. Կիւրեղ Հայրապետի օրով. «(Յակոբ) Տառնեղորոցի խարները (ոսկորները) գտնուած եւ Սիոն փոխադրուած են, մերայժմու Ս. Յակոբայ եկեղեցւոյն տեղը, ինչպէս կը վկայեն աւանդութիւնք եւ վկայաբանութիւնք»: «... Ս. Տառնեղորոցեցիքմանին վրայ կը շինուին վկայարան մը եւ նշխարներէն մաս մը կը փոխադրուի այդ նորակերտ վկայարանը («Հայկ. Հին վանքեր եւ եկեղեցիներ...» Մ. Նպս. Աղաւնունի, էջ 2): ԺԸ դարու պատմագիր, Յովհ. (Հաննէ), Վրդ., իր «Պատմութիւն Նրուսաղէմի...» երկին մէջ, էջ 83, կը գրէ թէ. «Իսկ ի ներքոյ Սրբոյ Սեղանոյն՝ անփոփեալ է ամենամաքուր մարմին Սրբոյն Յակոբայ Տառնեղորոց»:

Յակոբ Տառնեղորոց մարմինը իր նահատակութենէն մինչեւ Դ. դար թաղուած էր Նրուսաղէմի Տաճարին մօտակայքը տեղ մը, մինչեւ իր նշխարներու գիւտը:

Ս. Յակոբ եկեղեցին, Սիոն Լեռան վրայ շարունակած է իր գոյութիւնը հայ

կրօնաւորներու պահպանութեան ներքոյ:

Դ.–ԺԲ. դարերուն մասնաւոր տեղեկութիւններ չունինք Ս. Յակոբ (Ս. Մինաս) եկեղեցւոյ մասին: Բիւզանդական տիրապետութեան ժամանակ (330–638 Ք.Ե.) Ս. Յակոբը նանչուած է նաեւ Ս. Մինաս անունով: ("Historical atlas of Jerusalem", Dan Bahat, Jerusalem, 1986, p. 37. Քարտէս:

Ս. Յակոբ Առաքեալի (Գլխադիր), Ս. Յակոբ Տեառնեղբօր շիրիմներէն զատ հոս թաղուած է նաեւ Ս. Մակար Հայրապետ Դ. Դարու երուսաղէմի Պատրիարքը (322 թուականէն) եւ Նիկիոյ 325 թուին Տիեզերական Ա. Ժողովի մասնակից 318 հայրապետներէն մին: («Յաջորդութիւն Պատրիարքաց երուսաղէմի...», Բառնարաս Վրդ. Գանձակեցի Տէր Յովսէփեան, Կ. Պոլիս, 1872, էջ 15):

Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ 1957 տարուան Նոյեմբեր–Դեկտեմբեր ամիսներու ընթացքին կը նորոգուի գետնի սալաշատակը: Այս առթիւ եկեղեցւոյ յատակը սալարկումէ առաջ պատահական պեղումներ կը կատարուին: Պեղումներու ընթացքին եկեղեցւոյ յատակէն ի յայտ կու գան հին գերեզմաններ մարդկային կմախֆներով «... որոնք թաղուած էին գլուխն արեւմուտք եւ ոտները արեւելք, այնպէս ինչպէս քրիստոնեաներս սովոր ենք թաղել»: Պատահական պեղումներու ընթացքին սալաքարերու ներքեւէն յայտնուող յատակը հաւանաբար նախկին հին գաւթի կամ եկեղեցւոյ յատակի մէկ մասը եղած ըլլայ: Ինչպէս գիտենք կարելորդ եւ քարձրաստիճան եկեղեցական դէմքերը եկեղեցւոյ գաւթը կամ ներսը կը թաղուին:

Պեղումներու ընթացքին կը գտնուին նաեւ հին կառոյցներու մնացորդներ, ինչպէս յատակով աւազան մը, չրանցք մը, հին արձանագրութիւն մը հիւսիսային որմասիւնի քացուած մասին հիւսիսային անկիւնը՝ «ՊԿԳ» (=1414) թուականով: (Մանրամասնութեանց համար տեսնել «Սալարկում Ս. Յակոբայ Տաճարին եւ պատահական պեղումներ այդ առթիւ»),

Շնորհիք Եպս (Գալուստեան), «ՍԻՈՆ», 1958, էջ 194, 232:

Այդ շրջանին (1957) նորոգութիւններ կը կատարուին նաեւ Ս. Մինաս մատրան մէջ: Համաձայն հնագիտական եւ պատմական տուեալներու Ս. Մինաս (Ս. Սարգիս) մատուղը առաջին եւ նախնական վանական եկեղեցին եղած է, որուն շուրջ տակաւ առ տակաւ կերտուած է Ս. Յակոբայ Տաճարի ներկայ քարոյ եւ փառաւոր կառոյցը (Շնորհիք Եպս. «ՍԻՈՆ», 1958, էջ 289): Այս մատրան կառուցման շրջանը Ե. դար կը նկատուի ըստ հնագէտ գիտնականներու: Ս. Մինաս մատրան մէջ մասնակի պեղումներ եղան եւ գտնուեցան հին պատերուն վրայ հիւսուած փոքր «Դուռ մը որ այստեղ պատուհանի մը դիրքին կը քարձրանայ»: Կը գտնուին նաեւ հին մոզայիքի եւ խեցեղէնի թեկորներ:

1957ին Ս. Յակոբի եւ Ս. Մինասի մէջ եղած պատահական եւ մասնակի պեղումներու ընթացքին գտնուած կմախֆները, հին շինարարական կառոյցները, ցոյց կու տան թէ այս վայրերը իսկապէս եղած են հին տան մը տեղը իր պարտէզով միասին եւ ջուր ամբարեւելք դրութեամբ. (այս տեսութիւնը կը հաստատուի նաեւ եկեղեցիին մէջ չրհորի մը գոյութեամբ արեւմտեան կողմը Քառասուն Մանկանց պատկերին դիմացը. եւ ուրիշ չրհոր մը եկեղեցւոյ գաւթին հիւսիսային կողմը «Ս. Մակար Դուռ»ի բովը): Ուրեմն բոլոր տեղեկագրական, հնագիտական, պատմական եւ հետազայ ուղեգրական գրութիւնները կը հաստատեն այս տեսութիւնը:

Շատ հաւանաբար 614 թուականին պարսկական արշաւանքներու ժամանակ Ս. Յակոբի նախկին եկեղեցին մասամբ աւերուած ըլլալու է որ հետագային աւելի մեծը եւ փառաւորը կառուցուեցաւ: (Տե՛ս Kevork Hintlian, "History of the Armenians in the Holy Land", Jerusalem, 1976, p. 52: Նաեւ Dan Bahat, "Carta's Historical atlas of Jerusalem", Jerusalem, 1986, p. 55):

ՐԱՐՍԵՂ ՎՐԴ. ԳԱԼԷՄՏԷՐԵԱՆ
(շարունակելի)

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀՕՐ ԶԵԿՈՅՑԸ
ՄԻԱՐԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ, 10 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1998

Սիրելի Միաբանակից եղբայրներ,

Փառք կուտանք Աստուծոյ, որ անցեալ մէկ տարուան ընթացքին Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեանս կեանքին մէջ, եւ Պատրիարքութեան Յորդանանի, Իսրայէլի եւ Պաղեստինեան իշխանութեանց սահմաններէն ներս, մեր պայմաններուն ներած չափով կատարեցինք մեր պարտականութիւնները, մեր զաւակներուն բնաւով, եւ բազմալեզու հասարակութեանց վայելին մատուցանելով, մեր կրթական, պաշտամունքային, մշակութային, եւ հոգեւոր ծառանգութեանց եւ պատմութեան արգասիքը, հաւատարիմ մնալով մեր կոչումին, իրքեւ Քրիստոսի ծառաներ եւ զինուորեալ Միաբանութիւն:

Գտնուեցանք նաեւ անհատիկ կացութեանց առջեւ, որոնք սակայն ըստ իրենց վաղանցուկ դիտումին իրենց լուծումին յանգեցան:

Գնահատանքով Աստուծոյ օրհնութիւնը կը հայցենք բոլոր անոնց համար, հոգեւորական եւ աշխարհական, որոնք անխարդախ ցանկութիւնն ունին մեր ազգին այս դարաւոր հաստատութիւնը իր Աստուածահաճոյ եւ ազգանուէր կոչումին, ծառայութեան, եւ փառաւորումին մէջ տեսնելու, եւ չեն զլանար իրենց լուսն, իրենց Աստուածատուր շնորհը ի սպաս դնելու այս Սուրբ Աթոռին պայծառութեան եւ ազգապարծան Հայ Երուսաղէմի ապահով գոյատեւման համար:

Ա.- Կրօնական եւ Հոգեւոր Առաքելութիւնը մեր Միաբանութեան, կ'իրագործենք ամէնօրեայ ժամապաշտութեամբ, թէ՛ Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, եւ թէ՛ Բեթղեհէմի Սուրբ Ծննդեան, Քրիստոսի Սուրբ Յարութեան Գերեզմանին, եւ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնի Տաճարներու մէջ, միջազգային նշանակութիւն ունեցող այդ սրբավայրերուն այցելող միլիոնաւոր ուխտաւորներուն եւ այցելուներուն պատեհութիւն տալով Հայ Եկեղեցւոյ ներկայութեան անդրադառնալու:

Մեր գոհունակութիւնը կը յայտնենք մեր հոգեւոր հայրերուն քաղաք խօսելու կանոնաւոր ջանասիրութեան համար: Նոյնպէս անոնց նախաձեռնութեամբ "Կանթեղ" ամսաթերթին համար, որով կրօնական գիտելիքներու հաղորդ կը դառնան մեր հայ ընտանիքները:

Բ.- Կրօնական Առաքելութեան գուգահեռ կ'ընթանայ Միաբանութեանս Կրթական Առաքելութիւնը:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի աշակերտութիւնը, մեծաւ մասամբ Հայաստանի տարրեր մարզերէն եւ Թեմերէն ընտրուած երիտասարդներ են, որոնք Անգլիերէն, Արաբերէն, Եբրայերէն եւ Դրաբար լեզուներու կարգին, սկզբնապէս կարիքն ունին կրօնական գիտելիքներու, ծիսագիտութեան, եւ եկեղեցական երաժշտութեան ուսմունքներուն: Գոհունակութեամբ կ'իմանանք մեր պաշտամունքներուն եւ Սուրբ Տեղեաց արարողութեանց ներկայ գտնուող օտար խումբերու եւ անհատներու գնահատական արտայայտութիւնը, մեր ուսանողներու երգեցողութեան թողած տպաւորութեան մասին:

Մեր ուսանողութիւնը առիթներ ունի նաեւ ուրիշ Եկեղեցիներու եւ հաստատութեանց յայտագիրներուն մասնակցելու:

Դժբախտաբար, արտասահմանի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Թեմերէն, մեր Եկեղեցական Հայրերը ջանք չեն տանիր ուսանողներ ապահովելու մեր ժառանգաւորաց Վարժարանին համար: Հետզհետէ

աւելի անհրաժեշտ կը դառնայ տարբեր երկիրներէ, ընկերային եւ մշակութային տարբեր շրջանակներէ ընտրուած ուսանողներու մէկտեղումը նոյն վարժարանին մէջ:

Մեր Պատրիարքութեան սահմաններուն մէջ, Իսրայէլ եւ Յորդանան, մեր ժողովուրդի գաւակներուն հայեցի եւ ընդհանուր կրթութիւնը յառաջ կը տարուի նոյն նուիրումով եւ անհրաժեշտութեամբ:

Երուսաղէմի Սրբոց Թարգմանչաց Երկրորդական վարժարանը, իր երեք բաժանմունքներով (Մանկապարտէզ, Նախակրթարան եւ Բարձրագոյն), տասնչորս տարիներու վրայ երկարաձգուող հայեցի դաստիարակութեան հետ, մեր գաւակները կը պատրաստէ հետամուտ դառնալու բարձրագոյն ուսումներու: Եւ այս տարի, պահանջուած քանակութեան մասնակցողներու ձեռք բերած արդիւնքները, առաւել չափով գոհունակութիւն են պատճառած:

Ամմանի Կիւլպէնկեան-Իւզպաշեան վարժարանը, իր Մանկապարտէզի եւ Նախակրթարանի բաժանմունքներով, նոյն ոգիով կը դաստիարակէ մեր գաւակները, Յորդանանի պետական կրթական ծրագիրներուն պատշանեցնելով դասընթացները:

Իսկ Հայֆայի եւ Նաֆայի մեր երկու համայնքները, համեստ պայմաններով, շարաքը մէկ օր կը հաւաքեն մանուկները հայկական կրթութիւն ջամբելու համար:

Գ.- Միաբանութեանս Մշակութային Առաքելութիւնը կը ջանամբ իրագործել Պատրիարքարանիս տարբեր բաժանմունքներու միջոցաւ: Նպատակը ծանօթացնելն է մշակութային մեր ժառանգութիւնը գիտնականներուն եւ հասարակութեանց: Բայց մեր ունեցած եւ գործածած միջոցները հեռու են իրականացնելէ մեր ակնկալած արդիւնքը:

1.- Ս. Թորոսի մատուոյն մէջ տեղաւորուած չորս հազար ձեռագիրներու հաւաքածոյն կարծես պահեստի համար տեղաւորած են առանձնացեալ եւ անապահով այդ վայրին մէջ: Անհրաժեշտ է պաշտպանել թանկարժէք այդ ժառանգութիւնը նոր կառոյցով մը, որ օժտուած ըլլայ արդիական եւ գիտական այն բոլոր միջոցառումներով, որոնք ապահով կերպով կարելի պիտի դարձնեն զանոնք դիտել փափաքողներու վայելքը, եւ գիտնական ուսումնասիրողներու կողմէ անոնց օգտագործուիլը:

2.- Նոյնպէս Հելէն եւ Եդուարդ Մարտիկեան թանգարանը. որ կը կարօտի անունին արժանի եւ արուեստներու ցուցադրութեան վայել տունի մը մէջ ամփոփուելու:

3.- Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանը աւելի մատչելի է հանրութեան: Բայց ան եւս կարիք ունի հիմնական նորոգութեան, գիրքերու դարաններու նոր դասաւորման, եւ հարկիւր հազար հատորներու եւ պարբերականներու համակարգիչով արձանագրութեան:

Բարեբախտաբար, Լոս Անճելոսի մէջ, Պատրիարքարանիս Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի Բարեկամներ անունով, եւ պետական օրինական նախաձեռնով հաստատուած ընկերակցութիւն մը յանձն առած է այս նախաձեռնութիւնը հետապնդելու, օժանդակութեամբը Լիզպոնի Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան:

4.- Տպարան եւ Հրատարակչութիւն կարեւոր միջոցներ են Մշակութային Առաքելութեան արդիւնաւորման:

1833 թուականէն հաստատուած վանքի տպարանը, ներկայիս անբաւարար տպագրական իր գործիքներով, կը շարունակէ հայթայթել տպագրական անմիջական կարիքները:

Բացի օրացոյցներու, գրասենեակներու եւ վարժարաններու, «Սիոն» պաշտօնաթերթի եւ այլ յայտագիրներու տպագրական կարիքներէն, տպագրութեան յանձնուած են եկեղեցագիտական, գրական եւ Պատմագիտական հատորներ: Ասոնց կարգին անցեալ երկու ամիսներու ընթացքին վերատպուեցան հնատիպ երեք հատորներ. Գրիգոր Տաթեւացիի Զմեռան (748 էջ) եւ Ամառան (740 էջ) փարոգգիրքերը, եւ Սարգիս Շնորհալիի (710 էջ) Կաթողիկեայց Եօթը Թուղթերու Մեկնութիւնը: Եւ այս կարելի եղաւ նուիրատուութեամբը Գրիգոր Զօհրապի դստեր կտակած «Տօլօրիս Զօհրապ Լիպմըն» ֆօնտին: Եւ ըստ Գործադիր Մարմինի յանձնարարութեան, իւրաքանչիւր գիրքէն նուէր դրկուեցաւ հարիւր տասը հայկական եւ օտար մատենադարաններու:

5.- Միաբանութեան Մշակութային Առաքելութեան ծառայած են դասախօսական, թատերական, երաժշտական, գրական եւ այլ յայտագիրներ, որոնք կազմակերպուած են մեր վարժարաններու, եւ Երուսաղէմի գործունեայ կազմակերպութեանց (Հայ Երիտասարդաց Միութեան, Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութեան, Երուսաղէմի Հայոց Բարեսիրական Միութեան) անդամներէն կազմուած Պատրիարքարանի Մշակութային յանձնախումբի կողմէ, այլազան տօնական հանդիսութեանց առիթներով, եւ հայ ու օտար հասարակութեանց վայելումին համար:

Դ.- 1.- Եւ այսպէս, Պատրիարքարանիս գործունէութեանց դաշտը կ'ընդարձակուի, նկատի առնելով այն բոլոր կապերը եւ յարաբերութիւնները որոնք կը պահուին Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, Նուիրապետական Աթոռներուն, Հայաստանի, Յորդանանի, Իսրայէլի եւ Պաղեստինի իշխանութեանց, Երուսաղէմի կրօնական համայնքներու, Յոյն եւ Լատին Պատրիարքութեանց պետերու հետ:

2.- Բազմանիւղ այսպիսի գործարանաւորութեան մը համար անհրաժեշտ է ունենալ բաւարար թիւով ներկայացուցիչներ եւ գործակատարներ: Դժբախտաբար, Երուսաղէմի մեր Միաբանութեան թիւը կարիք ունի զօրակիցներու:

3.- Պատրիարքութեանս սահմաններէն դուրս ծառայող մեր միաբան եղբայրներուն կոչ ըրած ենք «տուն վերադառնալու», մեր Տունին բարի ծառայութիւնը երաշխաւորելու համար: Սակայն կը սպասենք իւրաքանչիւրին կամովին առնելիք որոշումին:

4.- Լուսարարապետ Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի հրաժարիլը իր պաշտօնէն եւ Միաբանական անդամակցութենէն, Միաբանութեանս անդամներուն յայտնած ենք ժամանակին:

5.- Միաբանական ուխտէն հրաժարելու երկրորդ պարագայ մը կապուած է Տ. Յուսիկ Նպս. Պաղտասեանի անձին եւ գործունէութեան հետ: Յուլիս 3, 1998 թուակիր հրաժարականը կանխող պարագաները, կապ ունին Յուսիկ Նպիսկոպոսին դէմ Տնօրէն Ժողովին առած որոշումներուն հետ: Երուսաղէմի վանքապատկան Կալուածներէն մէկուն վրայ D.I.S. ընկերութեան մը հետ 99 տարուան համաձայնագիր մը ստորագրուած է Տնօրէն Ժողովի որոշումով: Եւ Յուսիկ Նպիսկոպոս, առանց Տնօրէն Ժողովի եւ Պատրիարքի գիտութեան, սկզբնական համաձայնագիրը փոխելով, աւելի ընդարձակ կալուածի եւ ծրագիրներու նոր պայմանագիր ստորագրեք եւ Կալուածոց Տեսչութեան կնիքով կնքեք է, 1997 Յունիս 5ին, երբ ինք ոչ մէկ լիազօրութիւն ունէր:

Յուսիկ Եպիսկոպոսի Ձեռնամարտ
Երուսաղեմի մէջ Վանքապատկան Կալուածին
DIS Ընկերութեան հետ 99 տարուան համար
կնքուած համաձայնագրին:

1.- DIS ընկերութեան հետ համաձայնագիրը ստորագրուած է 28 Յունիս 1994ին, Տնօրէն Ժողովին ներկայացուելէն եւ հաստատուելէն յետոյ, Պատրիարքին ստորագրութեամբ եւ Պատրիարքարանի կնիքով:

2.- 1997-ին հրեայ վարձակալներէ անուղղակիօրէն կ'իմանանք որ Պատրիարքարանը DIS-ին հետ նոր համաձայնագիր մը ստորագրեր է, ընդարձակուած ծրագիրները պատրաստուած են եւ պետական վաւերացման պիտի ներկայացուն: Եւ վերջին փոփոխութիւնները կատարուած են 1997 Յունիս 2ին, եւ կը կրեն Յուսիկ Եպ. Պաղտատեանի ստորագրութիւնը եւ Պատրիարքարանի Կալուածոց Դրասնեակի կնիքը եւ 5 Յունիս 1997 թուականը: Յուսիկ Եպիսկոպոսի իրրեւ Կալուածոց Տեսուչ լիազօրագիրը պաշտօնապէս ջնջուած էր 1996 Մայիս 17 պաշտօնագրով:

3.- Եւ այս երեք տարիներու ընթացքին Յուսիկ Եպիսկոպոս անդամ է Տնօրէն Ժողովին, տեղեակ է Տնօրէն Ժողովի որոշումներուն, 99 տարուան համար վարձու տրուած երեք համաձայնագրերը փոփոխելու աշխատանքին, եւ սակայն Տնօրէն Ժողովին կամ Պատրիարքին ոչ մէկ տեղեկութիւն տուած է իր կողմէ ստորագրուած 16 էջնոց փոփոխեալ նոր համաձայնագրի մասին:

4.- Յուսիկ Եպիսկոպոսի չմեղանքն այն է որ Պատրիարքը տեղեակ է որ DIS ընկերութիւնը ստորագրուած համաձայնագրէն տարբեր եւ ընդարձակեալ ծրագիրներ պիտի փորձէ պետութեան ներկայացնել: Նաեւ թէ՛ ինք եւ Տոտու Սատանը Պատրիարքը նաշի տարբեր են, քաղաքապետարանին մէջ Երուսաղեմի ամբողջ քաղաքին Մաքէթը ցոյց տալէն յետոյ: Բայց ոչ մէկ խօսք՝ թէ 16 էջնոց գրաւոր եւ փոփոխեալ համաձայնագիրը, եւ ամբողջովին նոր պայմանները, ի՞նչ էին, ե՞րբ գրուեցան, երկրորդ անգամ ե՞րբ կրկին փոփոխութեանց ենթարկուեցան, եւ որո՞ւ արտօնութեամբ, մանաւանդ որ 1997 Յունիս 5ին, երբ ինք Կալուածոց տեսչութեան մէջ ոչ մէկ պաշտօն ունէր, համարձակութիւնը ունեցած է գաղտնօրէն նոր համաձայնագիր ստորագրելու, Պատրիարքութեան անունով եւ Կալուածոց Տեսչութեան կնիքով, առանց Տնօրէն Ժողովին կամ Պատրիարքին իմացնելու:

5.- Եւ Յուսիկ Եպիսկոպոս չի փաշուիր սուտ խօսելու եւ գրելու, մինչեւ իսկ 7 Մարտ 1998 թուակիր իր նամակով, ի պատասխան իրեն ուղղուած 1 Մարտ 1998 թուակիր նամակին, խուսափելով ուղղակի պատասխան տալու իրեն եղած հարցումներուն, թէ ո՞վ, ո՞ւր, ե՞րբ ստորագրած է 16 էջնոց փոփոխութիւնները, սկզբնական եւ Պատրիարքին կողմէ ստորագրուած համաձայնագրին: Եւ ինչո՞ւ Տնօրէն Ժողովին եւ Պատրիարքին չեն ներկայացուած:

6.- Եւ հետեւաբար տեղի կ'ունենան հետեւեալ թղթակցութիւնները, որոնց ցանկը եւ պատճենը կը կցենք սոյն տեղեկատուութեան: Յուսիկ Սրբազանէն պահանջուած էր որ գրաւոր պատասխանէ հարցումներուն մինչեւ Ապրիլ 2, 1998:

7.- 25 Մարտ 1998 թուակիր նամակով Տնօրէն Ժողովի անդամներուն կը հաղորդենք կացութիւնը, թղթակցութիւններուն օրինակները ներկայացնելով, նաեւ մեր դիտողութիւնները զորս ներկայացուցած էինք 1997 Նոյեմբեր 6ին գումարուած Միաբանական Ժողովին, անդրադառնալով Յուսիկ Սրբազանի գործելակերպի մասին, իրեն վստահուած պաշտօնին կապակցութեամբ:

8.- Մինչեւ 15 Ապրիլ 1998 պատասխան ստացած չըլլալով, եւ իմացած ըլլալով որ Յուսիկ Սրբազան մտադիր է շուտով հեռանալ վանքէն, պարտաւորուեցանք 17 Ապրիլ 1998, Աւագ Ուրբաթ առաւօտեան պաշտամունքէն յետոյ, Տնօրէն Ժողովի նիստը գումարել եւ անդրադառնալ DIS ընկերութեան հետ 99 տարուան համաձայնագրի փոփոխութեան հարցերուն:

9.- Զատկուան յաջորդող շաբթուն կ'իմանանք որ Յուսիկ Սրբազան Ամերիկա մեկնելու է, առանց իմաց տալու եւ առանց արտօնութեան:

10.- Յաջորդ տեղեկութիւնը կը ստանանք Միացեալ Նահանգաց Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ, Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեանի 1998 Յունիս 17 թուակիր նամակէն, զոր նկատի կ'առնենք Տնօրէն Ժողովին 18 Յունիս նիստին մէջ:

11.- Տնօրէն Ժողովի 17 Ապրիլ 1998, Ե. Նիստի Ատենագրութեան մէջ հետեւեալը արձանագրուած է, Յուսիկ Սրբազանի ներկայութեան.-

ՏՆՕՐԷՆ ԺՈՂՈՎ

Տնօրեն Ժողով, նիստ Ե., Ուրբաթ, 17 Ապրիլ, 1998, Կ.Ա. Ժամը 10-ին
խորհրդարանին մէջ:

Պատրիարք Սրբազան հայրը, աղօթքով բացաւ, Տնօրեն Ժողովի Ե. նիստը,
Ուրբաթ, 17 Ապրիլ, 1998, Կ.Ա. Ժամը 10-ին, Պատրիարքարանի խորհրդարանին
մէջ:

Նախորդ նիստի Ատենագրութիւնը կարդացուեցաւ եւ վաւերացուեցաւ.

Պատրիարք Սրբազան Հօր թղթակցութիւնը Յուսիկ Սրբազանին հետ. D.I.S.
ընկերութեան համաձայնագրի փոփոխութեան հարցերու կապակցութեամբ:

1.- Պատրիարք Սրբազանը ըսաւ, մինչեւ հիմա ամբաստանութեան խօսք մը չեմ
ըրած Յուսիկ Սրբազանի դէմ, հակառակ աշխարհական անձերու կասկածին եւ
պնդումներուն: Հիմա, չեմ կրնար այլեւս վստահիլ: Երբ կը համարձակի ստորագրել
եւ կալուածոց կնիքով կնքել 1997 Յունիս 5ին փոփոխեալ ծրագիրներ եւ
համաձայնագրեր, առանց որեւէ պաշտօն եւ իրաւասութիւն ունենալու, այդ անձը
ուրիշ ամէն ինչ կրնայ ընել:

2.- D.I.S. ընկերութեան հետ, Երուսաղէմի վանքապատկան մէկ կալուածին
համաձայնագրին կապակցութեամբ (1994 Յունիս 28-ին ստորագրուած)
անակնկալօրէն յայտարարութիւն մը կը տեսնենք Հրեական թերթի մը մէջ, 1995
Հոկտեմբեր 4-ին, ուր D.I.S. կ'ըսէ գներ է այդ կալուածը, նաեւ ուրիշ կալուածներ
հայոց Պատրիարքարանէն, եւ իր ծրագիրներով պիտի փանդէ եւ պիտի շինէ:

3.- 1996 Փետրուարին Յուսիկ Սրբազանին եւ փաստաբաններուն բերանացի, իսկ
1996 Մայիս 17-ին գրաւոր, յայտնեցինք թէ, իրենց տրուած լիազօրագրերը չեղեալ
կը յայտարարենք:

4.- Եւ 1996 Օգոստոս 8-ի Տնօրեն Ժողովին մէջ որոշեցինք վերափնտրեան
ենթարկել 99 (իննիսուն ինը) տարուան համար վարձու տրուած երեք կալուածներու
համաձայնագրերը:

5.- Մինչեւ 1997 Յունիս 20, երբ Տնօրեն Ժողովով, հինգ հոգիւնոց կալուածոց
վարիչ մարմին մը նշանակուեցաւ, Յուսիկ Սրբազան ոչ մէկ տեղեկագիր կամ
համաձայնագիր ներկայացուցած է Պատրիարքին կամ Տնօրեն Ժողովին, D.I.S.-ի 99
տարուան համաձայնագրին եւ ծրագիրներուն փոփոխման եւ անոր պայմաններուն
մասին:

6.- Դարձեալ անակնկալօրէն թերթերէն եւ վարձակալներէն կ'իմանանք թէ, D.I.S.
Պատրիարքարանի համաձայնութեամբ, տասը յարկանի շէնք շինելու դիմում
կատարած է պատկան իշխանութեանց:

7.- 1998 Մարտ 1-ին Նիւ Եօրքի եւ Մարտ 16-ին Երուսաղէմի հասցեով, Յուսիկ
Սրբազանին՝ նամակով հարցումներ ըրինք D.I.S.-ի փոփոխեալ ծրագիրներու եւ
համաձայնագրերու մասին, գրաւոր պատասխան պահանջելով: Ցարդ մերժած է
պատասխանել: 1998 Մարտ 7 թուակիր եւ Ապրիլ 17 իր նամակներով իր
պատասխանը՝ կը խուսափի հարցումներուն պատասխանելէ:

8.- Փոփոխեալ ծրագիրը եւ 16 էջոց Նորայրէն փոփոխեալ համաձայնագիրը
ստորագրուած եւ կալուածական կնիքով կնքուած է Յուսիկ Սրբազանին կողմէ, 1997
Յունիս 5-ին, առանց Պատրիարքին եւ Տնօրեն Ժողովին իմացնելու, եւ երբ ինք ոչ
մէկ իրաւասութիւն ունէր:

D.I.S. տարիներ է վեր, վարձք չէ վճարած հինգ շենքերու, որոնց վարձակալն է: Առանց Տնօրեն ժողովին և Պատրիարքի գիտութեան, D.I.S. կ'ըսէ թէ իրաւունք ունի վարձքերը չվճարելու կառուցուելիք յատակագիծերու և նարտարապետի աշխատանքներուն իրրելու հատուցում: Այս պատճառով \$140.000 (հարիւր քառասուն հազար տոլարի) վարձքերը վճարած չէ վանքին, և Յուսիկ Սրբազան հաշուապահութեան չէ յայտնած այս զանցառութիւնը, և D.I.S., այս հաշիւները մեր փաստաթղթին ներկայացուցած է Պատրիարքարանի նամակաթուղթին վրայ արձանագրուած: *Աշխարհ - Կիր:*

9.- Մեզի համար, Հիմա, կը պարզուի նկարագիրը Յուսիկ Սրբազանի կարգ մը արարքներու և արտայայտութիւններու:

- Ըսած է.- Փոխանցման պարագային, "ամբողջ թուղթերը պիտի չը փոխանցեմ... բացի եթէ այս ինչ անձը, կալուածոց Տեսչութեան պաշտօնին նշանակուի"- "ո՞վ եմ ասոնք... ի՞նչ կը հասկնամ որ իրենց մանրամասն տեղեկութիւն և հաշիւ պէտք է տամ...":

- Կալուածոց Գրասենեակի փոխանցումէն յետոյ (որ իր գիշերելու ննջարանին վերածեր էր) փոխանակ վանք իր սենեակը վերադառնալու, D.I.S.-էն առանձին քնակարան կը ստանայ վանքապատկան շենքերէն մէկուն մէջ քնակելու համար:

- Նամակատան մէջ իր հասցէին փոփոխութիւնը արձանագրած է այսպէս - Պատրիարքարան Յուսիկ, Յ Շլոմցիոն փողոց (Patriarchate Houssig, 3 Shlomzion, Apt.1):

10.- Վանքին ի վնաս արարքները նոյնպէս բացայայտ են:

- Կը մերժէ փաստաթղթին հետ դատարան երթալ ի նպաստ վանքին վկայութիւն տալու: Սիկրէթի ընկերութեան դէմ դատի օրերուն ինք միշտ Ամերիկա կը գտնուի, և դատարանը 5000 շէֆէլ (Հինգ հազար շէֆէլ) տուգանքի կ'ենթարկէ վանքը: Իսկ Սիկրէթի ընկերութեան \$15.000 (տասնհինգ հազար տոլար) կը պարտաւորուինք վճարել, մեր կալուածը մեզի վերադարձնելու համար: Նոյնը, Ասորիներու դէմ մեր դատին մէջ, կորսնցնելով մեր մէկ կալուածը:

- Նոյնպէս Իվա Քաց կոչուած վարձակալի մը պարագային, 1996 Հոկտեմբերէն մինչեւ 1997 Օգոստոս վարձքերը չեն վճարուած, և Յուսիկ Սրբազան որեւէ հաշիւ, զանձում չէ փոխանցած մեր հաշուապահութեան: Դատարան դիմած ենք, և յանկարծ վարձքերը վճարուած ըլլալու ընկալագիրներ երեւան կը հանէ, և իր քարտուղարուինք, վանքին դատին դէմ, քարի վկայութեան նամակ կը ստորագրէ ի նպաստ վարձակալին:

- Նաֆայի 11 Եէֆէթ կալուածի պարագային, երբ պաշտպանութեան նախարարութեան \$200.000 (երկու հարիւր հազար տոլար) վճարած ենք, ոչ մէկ ընկալագիր բերուած է հաշուապահութեան, և փոխգիրը գրել տրուած է փաստաթղթին անունին: Կալուածոց գրասենեակին հետապնդումով, պաշտպանութեան նախարարութեան կողմէ ստացուած ստացագիր մը կը յայտնէ որ ամբողջ գումարը չէ յանձնուած նախարարութեան:

- Իսրայէլի պետութեան և քաղաքապետարանի կողմէ վճարուած մեծագումար վարձքերը 280.000 շէֆէլ (երկու հարիւր ութսուն հազար շէֆէլ) փոխանակ վանքին անունին գրուելու, փաստաթղթի անունին կը գրուին, կը զանձուին, և ամիսներ վերջ անձնական փոխգիրով Կալուածոց Տեսչին կը փոխանցուին:

11.- Եւ հիմա, D.I.S.-ի գործառնութեանց և համաձայնագրի կապակցութեամբ, երբ Յուսիկ Սրբազան կը մերժէ ուղղակի և գրաւոր պատասխաններ հայթայթելու, չենք կրնար վստահիլ իրեն պարկեշտութեան: Մանաւանդ ամէն օր անոնց հետ ժողովի և խորհրդակցութեանց մէջ է:

- Յուսիկ Սրբազան կ'ըսէ թէ, Պատրիարք Սրբազանը D.I.S.-ի փոփոխեալ ծրագիրը վաւերացուցեր է, այցելելով Բաղապետարանը, ուր իրեն ցոյց տրուած է ամբողջ Նրուսադէմի մասին պատրաստուած մօֆէթը, եւ D.I.S.-ի Տուտու Սատանին եւ Յուսիկ Սրբազանին հետ Քիմկ Տէյվիթ պանդոկին մէջ ճաշի ընթացքին Սատանին տուած քացատրութիւնները լսելով: (Եւ Յուսիկ Սրբազան սեղանի վրայ շարելով Ժողովականներուն ցոյց տուաւ Բաղապետին եւ այլ պաշտօնեաներու հետ Բաշուած լուսանկարներ:)

- Յուսիկ Սրբազան կ'ուրանայ որ, ինքը 1997 Յունիս 5-ին, ստորագրած եւ կնքած է D.I.S.-ի փոփոխեալ ծրագիրները եւ նոր համաձայնագրերը: Կ'ըսէ թէ D.I.S.-ին ինք միայն երկու տեղ վարձու տուած է:

- Ժողովականներէն Հ. Բագրատ եւ Հ. Աւետիս D.I.S.-ի փոփոխեալ ծրագիրներուն Ներայեւելն քննադիրը կարդացած ըլլալով, մատնանշեցին որ վերանայուած ծրագիրը՝ պատրաստուած է 1997 Յունիս 2-ին, եւ Յուսիկ Սրբազանին ստորագրութիւնը եւ կալուածոց կնիքը դրուած է 1997 Յունիս 5-ին:

- Յուսիկ Սրբազան կը մերժէ վաւերականութիւնը այդ թուականին: Ժողովը նկատի առնելով որ տրուած քերականացի պատասխանները գոհացուցիչ չեն, որոշեց որ Յուսիկ Սրբազան պարտի գրաւոր պատասխանել Մարտ 1 եւ Մարտ 25, 1998 թուակիր նամակներուն, զորս Պատրիարք Սրբազանը, Յուսիկ Սրբազանին ուղղած է:

Պատրիարք Սրբազանի, Բանի մը անգամ կրկնած հարցումին թէ, «դուք ծրագիրներ վաւերացնելու ստորագրութիւն դրա՞ծ էք». Յուսիկ Սրբազան "ո՛չ" պատասխանեց: Պատրիարք Սրբազան ներկայացուց Ներայեւելն լեզուով փոփոխեալ ծրագիրներու համաձայնագիրը, Յուսիկ Սրբազանի ստորագրութեամբ եւ կալուածոց Տեսչութեան կնիքով, որ կը կրէր երկու թուականները, 1997 Յունիս 2, եւ 1997 Յունիս 5: Եւ Յուսիկ Սրբազանին հարցուց թէ, այս ձեւ ստորագրութիւնն է: Եւ Յուսիկ Սրբազան ընդունեց որ, իր ստորագրութիւնն է, «քայց ես ստորագրած եմ 1996 Մայիս 2-ին»:

Յուսիկ Սրբազանին Ապրիլ 20ին Ամերիկա մեկնելէն յետոյ, Խաժակ Սրբազանի 17 Յունիսի նամակէն կ'իմանանք հետեւեալը--

Թիւ 3065
Յունիս 17, 1998

Ամենապատիւ
Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան
Պատրիարք Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի
Երուսաղէմ

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայր,

Գերշ. Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան գրաւոր կերպով փափաք
յայտանաւ է՝ վերստին մաս կազմելու Արեւելեան Թեմի հոգեւորականաց
դասուն:

Յուսիկ Սրբազանի ճամակը հերկայացուցինք Թեմական Խորհուրդին, որ
որոշեց ընթացք տալ անոր փափաքին՝ Զերդ Ամենապատուութեան
համաձայնութիւնը ստանալէ ետք, տրուած ըլլալով որ Յուսիկ Սրբազան
Երուսաղէմի Պատրիարքութեան միաբանութեան անդամ է:

Կը ծրագրուի Յուսիկ Սրբազանի յանձնել Ֆլորիտայի «միշըն» ծովափերու
պատասխանատուութիւնը՝ կեդրոն ունենալով Սէյնթ Փիթըրսբըրկի Ս. Յակոբ
Եկեղեցին:

Ենորհաւալ պիտի ըլլամ եթէ առաջին առիթով բարեհաճիք հկատի
ունենալ այս պարագան եւ տեղեկացնել ձեր որոշումը:

Զեզի կը փոխանցեմ քաջատողջ, երկար եւ յաջող կեանքի համար իմ
լաւազոյն բարեմաղթութիւններս:

Մատչելով ի համբոյր Զերդ Ամենապատուութեան Ս. Աջոյն
Խոնարհաբար

Խաժակ Արք. Պարսամեան
Առաջնորդ

Սիւ Սարգիս Սիւ Հայր
Սիւ Տէր Սիւ Հայր
Եփ 1:1-5

One Body... One Spirit...
One Lord... One Faith...
Եփ. 4:4-5

440 5th and Avenue
New York, NY 10001-4856

telephone 212-686-0710
Fax 212-779-3756

No. 3065
June 17, 1998

His Beatitude
Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of the Holy See of Jerusalem
Jerusalem

Your Beatitude,

His Grace Bishop Houssig Bagdasian has indicated in writing a desire to rejoin the clergy of the Eastern Diocese

We presented Bishop Houssig's letter to the Diocesan Council, which decided to grant his desire, upon receiving Your Beatitude's consent, given that Bishop Houssig is a member of the Brotherhood of the Armenian Patriarchate of Jerusalem.

It is planned to assign Bishop Houssig the responsibility of the "mission" parishes of Florida, headquartered at St. James Church of St. Petersburg.

I will be grateful if you would be so kind as to consider this situation at the earliest possible moment and to inform me of your decision.

I send you my best wishes for a healthy, long and successful life.

Humbly kissing
Your Beatitude's Consecrated Right Hand

/signature/
Archbishop Khajag Barsamian
Primate

Տնօրեն ժողովի 18 Յունիս նիստին մէջ հետեւեալը արձանագրուած է.–

ՏՆՕՐԷՆ ԺՈՂՈՎ

18.6.1998

Տնօրեն ժողով, նիստ ժԳ. 18 Յունիս 1998, Հինգշաբթի, Յ.Մ. Ժամը 7–ին խորհրդարանին մէջ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը աղօթքով քացաւ, Տնօրեն ժողովի ժԳ. նիստը, 18 Յունիս 1998, Հինգշաբթի Յ.Մ. Ժամը 7–ին, Պատրիարքարանին մէջ:

1.– Միացեալ Նահանգաց Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեանի Յունիս 17, 1998, հեռաւոր կամակը Յուսիկ Եպս. Պաղտասեանի կատարած դիմումին մասին, Արեւելեան Թեմի հոգեւորականաց մաս կազմելու, եւ պաշտօն ստանձնելու:

Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան, գրաւոր դիմում կատարած է, Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեանին, որ Ամերիկայի հոգեւորականաց դասուն մաս կազմէ եւ հովուական պաշտօն ստանձնէ Ամերիկայի Արեւելեան Թեմին մէջ, առանց նախապէս արտօնութիւն խնդրելու Պատրիարք Սրբազանէն եւ Տնօրեն ժողովէն: Գերշ. Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեան, այս նամակին վրայ հիմնուելով, հեռաւոր կամակ մը դրկած է Պատրիարք Սրբազան Հօր, որ արտօնէ, որ Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան, ծառայէ Արեւելեան Թեմին մէջ:

Նկատելով որ, Յուսիկ Սրբազան կալուածներու հարցին վերաբերեալ, անբաւական եւ խուսափողական պատասխաններ տուած է, Պատրիարք Սրբազան Հօր Մարտ 1 (մէկ) եւ Մարտ 25 (քսան հինգ) թուակիր նամակներուն, Տնօրեն ժողովը որոշած էր որ, Յուսիկ Սրբազան պարտաւոր է, կրկնուած նամակներուն մէջ իրեն արարքներուն մասին եղած հարցումներուն, ուղղակի եւ գրաւոր պատասխանել:

Եւ նկատի առնելով որ, առանց պատասխանելու եւ առանց իմացնելու հեռացած է վանքէն. նաեւ նկատի առնելով որ, առանց Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Տնօրեն ժողովի գիտութեան եւ արտօնութեան, կալուածական 99 (իննիսուն ինը) տարուան համաձայնագիր ստորագրած եւ կնքած է, առանց իրաւասութիւն ունենալու:

Պատրիարք Սրբազան հայրը եւ Տնօրեն ժողովը՝ չեն արտօնել որ Յուսիկ Սրբազան ծառայէ Արեւելեան Թեմին մէջ:

× × ×

Տնօրեն ժողովի հետեւեալ որոշումը հաղորդեցինք խաժակ Սրբազանին, 25 Յունիս Թուակիր նամակով:

MEETING OF THE SYNOD

18-6-1998

Synod Meeting, Session XIII, 18 June 1998, Thursday, 7 00 p.m., in the Meeting Hall.

His Beatitude the Patriarch opened with a prayer the thirteenth session of the Synod, 18 June 1998, Thursday, at 7 00 p.m., in the Patriarchate.

1.- Regarding the faxed letter dated June 17, 1998, from His Grace Archbishop Khajag Barsamian, Primate of the Eastern Diocese of the Armenian Church of North America, regarding the application of Bishop Houssig Bagdasian to become a member of the clergy of the Eastern Diocese and to assume a pastorate

Bishop Houssig Bagdasian made a written application to the Primate of the Eastern Diocese of North America, His Grace Archbishop Khajag Barsamian, to become a member of the clergy and assume a pastorate within the Eastern Diocese, without first asking permission from His Beatitude the Patriarch and the Synod. Based on this letter of request, His Grace Archbishop Khajag Barsamian, has sent a faxed letter to His Beatitude the Patriarch, asking that he grant permission to Bishop Houssig to serve in the Eastern Diocese.

Considering that Bishop Houssig has given insufficient and evasive answers concerning certain issues of real estates holdings in response to the letters from His Beatitude the Patriarch, dated March 1st and March 25th, the Synod had decided that Bishop Houssig was obliged to respond, directly and in writing, to said letters. Considering the fact that he quit the Patriarchate without answering the letters and without any notification, and further considering the fact that, without the knowledge of His Beatitude the Patriarch nor of the Synod, he signed and sealed without authorization a 99 (ninety nine)-year real estate lease, His Beatitude the Patriarch and the Synod do not grant permission that Bishop Houssig serve in the Eastern Diocese.

25 Յունիս 1998

Գեր.
Տ. Խաժակ Արք. Պարսամբան
Առաջնորդ Միացեալ Նահանգաց
Հայց. եկեղեցւոյ Արեւելեան Թեմի
Նիւ Եօրք.

Սիրելի Սրբազան

Ստացանք 17 Յունիս 1998 թուակիր հեռատիպ ձեր նամակը, որով կը յայտնէք թէ Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան գրաւոր կերպով ձեզի դիմած է մաս կազմելու համար Թեմիդ հոգեւորականաց դասուն, եւ պաշտօն ստանձնելու թեմիդ մէջ:

Տնօրէն Ժողովի 18 Յունիս 1998 նիստին մէջ նկատի առինք ձեր նամակը եւ հետեւեալ որոշումը կը յանձնենք ձեր ուշադրութեան:

«Տնօրէն Ժողով, նիստ ԺԳ. 18 Յունիս 1998, Հինգշաբթի յ.մ. երեկոյեան ժամը 7ին խորհրդարանին մէջ:»

«Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան, գրաւոր դիմում կատարած է, Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Խաժակ Արք. Պարսամբանի, որ Ամերիկայի հոգեւորականաց դասուն մաս կազմէ եւ հովուական պաշտօն ստանձնէ Ամերիկայի Արեւելեան Թեմին մէջ, առանց նախապէս արտօնութիւն խնդրելու Պատրիարք Սրբազանէն եւ Տնօրէն Ժողովէն: Գեր. Տ. Խաժակ Արք. Պարսամբան, այս նամակին վրայ հիմնուելով, հեռատիպ նամակ մը ղրկած է Պատրիարք Սրբազան Հօր, որ արտօնէ, որ Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան, ծառայէ Արեւելեան Թեմին մէջ:

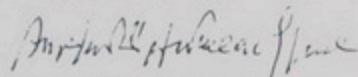
Նկատելով որ, Յուսիկ Սրբազան, կալուածներու հարցին վերաբերեալ, անբաւարար եւ խուսափողական պատասխաններ տուած է, Պատրիարք Սրբազան Հօր Մարտ 1 (մէկ) եւ Մարտ 25 (հսան հինգ) թուակիր նամակներուն, Տնօրէն Ժողովը որոշած էր որ, Յուսիկ Սրբազան պարտաւոր է կրկնուած նամակներուն ուղղակի եւ գրաւոր պատասխանել:

Եւ նկատի առնելով որ, առանց պատասխանելու եւ առանց իմացնելու հեռացած է վանքէն:

Նաեւ նկատի առնելով որ, առանց Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Տնօրէն Ժողովի գիտակցութեան եւ արտօնութեան, կալուածական 99 (իննիսուն ինը) տարուան համաձայնագիր ստորագրած եւ կնքած է առանց իրաւասութիւն ունենալու, Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Տնօրէն Ժողովը չեն արտօներ որ Յուսիկ Սրբազան ծառայէ Արեւելեան Թեմին մէջ:»

Առանձին թղթածրարով ձեզ պիտի ղրկենք այս որոշումին հետ կապուած տուեալները:

Սիրոյ Ողջունիւ

Թորգոմ Արք. Մանուկեան
Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի

25 June 1998

His Grace
Archbishop Khajag Barsamian
Primate of the Eastern Diocese of the
Armenian Church of North America
New York

Your Grace,

We received your faxed letter dated 17 June 1998, in which you indicated that Bishop Houssig Bagdasian applied to you in writing to become a member of the clergy in your Diocese, and to assume a post within the Diocese.

At its meeting of 18 June 1998, the Synod of the Armenian Patriarchate reviewed your letter and we submit the following decision to your attention:

“Meeting of the Synod, Session XIII, 18 June 1998, Thursday 7 p.m., in the Meeting Hall.”

“Bishop Houssig Bagdasian has made a written application to His Grace, Archbishop Khajag Barsamian, Primate of the Eastern Diocese of the Armenian Church of North America, to become a member of the clergy and assume a pastorate within the Eastern Diocese, without first asking permission from His Beatitude the Patriarch and the Synod. Based on this letter of request, His Grace Archbishop Khajag Barsamian, has sent a faxed letter to His Beatitude, to grant permission to Bishop Houssig Bagdasian to serve in the Eastern Diocese.

Considering that Bishop Houssig has given insufficient and evasive answers concerning certain issues of real estates holdings in response to the letters from His Beatitude the Patriarch, dated March 1st and March 25th, the Synod had decided that Bishop Houssik was obliged to respond, directly and in writing, to said letters.

Considering the fact that he quit the Patriarchate without answering the letters and without any notification, and further considering the fact that, without the knowledge of His Beatitude the Patriarch nor of the Synod, he signed and sealed without authorization a 99 (ninety nine)-year real estate lease, His Beatitude the Patriarch and the Synod do not grant permission that Bishop Houssig serve in the Eastern Diocese.”

We will send you under separate cover the documentation concerning this decision.

Prayerfully,

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

Եւ Յուսիկ Սրբազանէն կը ստանանք 3 Յուլիս 1998 թուակիր
հրաժարական երկտողը, Անգլերէն լեզուով:-

July 3, 1998

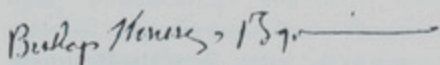
His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian
Patriarch of Jerusalem and President of The Holy Synod
Jerusalem, Israel

Your Beatitude:

It is with regret that I inform you and The Holy Synod that I am resigning from the Brotherhood of St. James. I will continue my service as a bishop in the Order of Holy Etchmiadzin. My doctor has informed me that I must reside in the United States in order to receive the necessary medical attention that is essential to my health.

I pray Almighty God will bless the members of The Brotherhood of St. James as they labor to protect the rights of our people in the Holy Land.

Prayerfully yours,

Bishop Houssig Bagdasian

Տնօրէն Ժողովին մէջ նկատի առնել եւ արձանագրել յետոյ սոյն
հրաժարականը, Միաբանակից Նորայրներուն ուղղեցիմք 11 Օգոստոս
1998 թուակիր մեր մամակը: Բայց որովհետեւ մամակին հետ կցել
խոստացուած "կարգ մը արձանագրուած մամրամասնութիւններ"
պատրաստ չէին, ներկայիս այդ պարտականութիւնն է որ կը
կատարենք:

11 Օգոստոս, 1998

Սրբոց Յակոբեանց Միաբանակից Եղբայրներուն

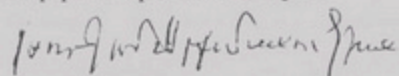
Յուսիկ Նպս. Պաղտասեան, Յ Յուլիս 1998 թուակիր երկտողով մը, Նիւ Եօրթէն դրկուած, կը յայտնէ Տնօրէն Ժողովին թէ ինք կը հրաժարի Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անդամակցութենէն:

Ոչ-պատճառաբանեալ այս հրաժարականը կը հետեւի, ա) Երուսաղէմի Կալուածոց տեսչութեան իր պաշտօնին կապակցութեամբ իրեն եղած ազդարարութեանց եւ հարցապնդումներուն, որոնց խուսափեցաւ ուղղակի պատասխանել: Բ) Առանց Պատրիարքին եւ Տնօրէն Ժողովին գիտութեան վանքէն հեռացած ըլլալուն, եւ Միացեալ Նահանգաց Արեւելեան Թեմին մէջ Առաջնորդ Գեր. Խաժակ Արք. Պառսամեանէն պաշտօն խնդրելու իր գրաւոր դիմումին: Գ) Եւ այս դիմումին կապակցութեամբ, Առաջնորդ Խաժակ Արքեպիսկոպոսէն ստացուած 17 Յունիս 1998 թուակիր հեռատիպ նամակին ի պատասխան, Տնօրէն Ժողովին տուած որոշումին, ըստ որում, վերոյիշեալ պատճառներով, Պատրիարք եւ Տնօրէն Ժողով չեն արտօններ որ Յուսիկ Նպս. Պաղտասեանին որեւէ պաշտօն տրուի:

Մեր այս գիրին կը կցենք Տնօրէն Ժողովի Ատենագրութեանց մէջ արձանագրուած կարգ մը մանրամասնութիւններ:

Եւ Յուսիկ Նպս. Պաղտասեան, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութենէն հրաժարած ըլլալով հանդերձ, կը մնայ դատապարտելի, Պատրիարքութեան հանդէպ իր պախարակելի ընթացքին եւ վնասարար արարքներուն պատճառաւ:

Թորգոմ Արք. Մանուկեան

Հայ Պատրիարք Երուսաղէմի

Ահա լոյս եւ ստուերով պատկերը մեր Տունին ներքին կեանքին:

Որքան պիտի ուզէինք որ անստուեր եւ կենսալիք ու նպատակամէտ գործունէութեանց շարան մը, մեր Միաբանութեան իւրաքանչիւր անդամին շնորհները մէկտեղէր, Առաքելական այս դարաւոր հաստատութեան պայծառութեան եւ Աստուծոյ փառքին համար:

Շնորհակալութեամբ եւ օրհնութեամբ կը յիշենք մեր ժողովուրդին նուիրատու զաւակները եւ հաստատութիւնները, որոնք իրենց սրտաբուխ նուէրներով Սուրբ Գլխադիրի կանթեղը անշէջ պահելու կ'օժանդակեն:

Ասոնց կարգին են.- Երուսաղէմի Պատրիարքութեան Բարեկամներու Յանձնախումբը, Նիւ Եօրք. Միացեալ Նահանգաց Արեւելեան եւ Արեւմտեան Թեմերու Հիմնադրամներու յանձնախումբերը. Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը, Լիզպոն. Սուրբ Սարգիս Եկեղեցւոյ Կիւլպէնկեան Թրքաթը, Լոնտոն. Սրբոց Թարգմանչաց Սանուց Միութիւնը, Լոս Անճելոս. Պատրիարքարանի Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի Բարեկամներ Յանձնախումբը, Լոս Անճելոս. Կիւլլապի Կիւլպէնկեան եւ Գարակէօզեան Յանձնախումբերը, Նիւ Եօրք. եւ քաղմաթիւ հաւատաւոր զաւակներ մեր Սուրբ Եկեղեցւոյ:

Աղօթենք որ Տիրոջ աջին եւ Սուրբ Հոգիին շնորհներուն հովանին պաշտպան մնայ միշտ Աստուծոյ փառքին սպասաւոր եւ զինուորեալ մեր Միաբանութեան վրայ:

Որովհետեւ.- “Եթէ ոչ Տէր շինէ գտուն,
Ի նանիր վաստակին շինողք նորա”:

Սաղմոս ՃԻԶ 1

Թ.Ա.Մ.

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ - APPENDIX
ՑԱՆԿ - LIST

- a) 1 March 1998, from the Patriarch to Bishop Houssig.
- b) 13 March 1998, from the Patriarch to Bishop Houssig.
- c) 7 March 1998, from Bishop Houssig to the Patriarch.
(Hand-delivered on 20 March 1998)
- d) 1. 25 March 1998, from the Patriarch to Bishop Houssig .
2. 25 March 1998, from the Patriarch to the Synod members.
- e) Undated, On Patriarchate's letterhead, DIS rent accounts.
- f) List of DIS Leases.
- g) The Patriarch's Remarks (In English, on Bishop Houssig's Report, at the Brotherhood's Assembly, on 6 November 1997)
- h) The Patriarch's Remarks (In Armenian, on Bishop Houssig's Report, on 6 November 1997)
- i) 17 May 1996, The Patriarch Revoking the Power of Attorney of Bishop Houssig.
- j) 5 August 1996, from the Patriarch to the Lawyers, requesting documents on Jerusalem, Ramleh, Jaffa contracted properties.
- k) 17 April 1998, from Bishop Houssig to the Patriarch.

ՊԱՏՐԻԱՐԷԱՐԸՆ ՏՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թուական
Date

1 March, 1998

His Grace
Bishop Houssig Baghdassian
C/O Diocese of the Armenian Church of America
St. Vartan Armenian Cathedral
630 Second Ave.
New York, N.Y. 10016-4885
USA.

Re: 99 Year Lease with DIS in Jerusalem

Dear Bishop Houssig,

A serious dispute has arisen between the Patriarchate and DIS over the lease negotiated by you and approved by the SYNOD upon your recommendation. We need your responses to statements made concerning you by the developer.

The contract for the project was executed on June 28, 1994. It provided that DIS would construct two or three floors onto the existing one floor property on Shlomzion-Hamalka Street. The contract also provided that the developer was required to obtain approval by the Municipality of the Township Planning Scheme by June 28, 1997, and receive a building permit by October 28, 1997.

In December, 1997, our attorney, Advocate Joseph Avneri, met with the principal of DIS, Mr. David Sadan, to discuss termination of the project due to the fact that DIS had not met the above dates. In this meeting, Mr. Sadan advised that the delay in obtaining the Township Planning approval was caused by a major change in the project. He advised that you approved the project changes and orally extended the above dates, though he has no documents showing this approval. Since neither the SYNOD nor we had ever approved any change in the project plan or the contract, we were astounded to hear this. We were disturbed to hear that you signed project plan revisions on behalf of the Patriarchate after May 17, 1996, the date your general power of attorney was officially revoked.

ՊԱՏՐԻԱՐԷԱՐԸՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թվական
Date

So that we might clarify the facts and protect the Patriarchate, we need to know the following?

1. Did you, while your general power of attorney was effective, authorise any change in the scope of the project from that described in the contract? If so, what changes did you approve, when did you approve them, and in what manner?

2. Prior to the execution of the project contract, you presented the project as described therein to the SYNOD for approval, which they did based on your recommendation. If you did, at any time while your general power of attorney was effective, authorise a change in the scope of the project from that described in the contract, why did you not first obtain the approval of the SYNOD?

3. Did you, at any time your general power of attorney was effective, agree to any changes in the contract terms and conditions? If so, what did you agree to, when and in what manner?

4. If, at any time your general power of attorney was effective, you agreed to a change in the contract terms and conditions, why did you not first receive the approval of the SYNOD?

5. At any time after your general power of attorney was revoked on May 17, 1996, did you act in any way on behalf of the Patriarchate, such as signing plans, authorising changes to the scope of this project, changes to the contract terms or conditions, or any other action? If so, what actions did you take, when and in what manner were they taken?

6. If, at any time after your general power of attorney was revoked on May 17, 1996, you acted in any way on behalf of the Patriarchate, such as signing plans, authorising changes to the scope of this project, changes to the contract terms or conditions, why did you not first obtain the approval of the SYNOD?

Our lawyer advises that we can anticipate a law suit being filed against the Patriarchate regarding this matter in the very near future. In order to protect the Church in this litigation, we need your response to the above no later than March 20, 1998.

Prayerfully,

Archbishop Torkom Manoogian

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

ՊԱՏՐԻԱՐԷԱՐԸՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

.18

 Թուական
Date

March 13, 1998

His Grace
Bishop Houssig Bagdasian
Jerusalem

Your Grace,

Your letter of 7 March 1998, received on the 12th of March, states that "due to health reasons and on the advise of my doctor I have to return to America". You have been using this excuse for the past four years. Therefore, the intent of your letter remains obscure.

However, you have received our letter of the 1st March 1998, delivered to you by Abp. Khajag Barsamian, Primate of the Eastern Diocese of the Armenian Church, in New York, in reference to "99 year lease with DIS in Jerusalem".

It is imperative to receive your written answers to the issues presented in the letter; a copy of which is herewith enclosed. And because you were in New York, we asked you "to response to the letter no later than March 20, 1998". Now that you are in Jerusalem, we request that your response be delivered to us immediately, to be presented to the Syttod of our Brotherhood.

May the Lord grant you good health in body and in soul.

Prayerfully

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

Letter enclosed.

March 7, 1998

*Rec'd on March 20, 1998
Hand-delivered in Jerusalem*

His Beatitude Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem &
President of the Holy Synod
Jerusalem, Israel

Your Beatitude,

I received your fax dated March 1, 1998 through the Diocese of the Armenian Church in New York on March 2, 1998. In response to your fax I present, to the best of my knowledge, the following concerning the combination deal between the Patriarchate and DIS, known as Arm. Pat. II.

In 1993, a proposal was submitted to me by DIS Investment Co. to build on parcels 80, 81, 82, 137 in block 35 in the new city of Jerusalem. This area was one of the proposals to develop new projects on the properties of the Patriarchate in the Holy Land. This is found in the report sent to the US Real Estate Advisory Committee on October 11, 1990. The area in which this new project was to be built, according to the Municipality, was classified as zero percent rights to build. The reason being that when the late Patriarch Yeghishe Derderian concluded Arm. III and V projects he parlayed the Patriarchate's building rights on these projects. Therefore, there was zero percent left to build. The contractor took it upon himself to get a minimum of 2000 sq. m on this site as well as 45 parking spaces. This proposal was sent to Mr. Mike Erkiletian, a member of the Real Estate Advisory Committee. He replied that this was a good deal and to quote "go for it." Upon receiving his reply, I presented the said proposal to the Holy Synod which they in turn approved and a contract was signed by Your Beatitude on June 28, 1994 with DIS Investment Co.

In 1995, DIS presented a plan to build 6000 sq. m instead of the original 2000 sq. m to the Municipality for approval. Additional building rights was requested for the adjacent parcels belonging to the Patriarchate, block 35, parcels 74, 75, 76, 77, 78, 79, 83 and 84. On February 6, 1995 at 10 AM Your Beatitude met with Mayor Olmert at the Municipality in the room where the Marquette of Jerusalem is located. The gist of the meeting was to persuade the mayor to use his good office to get approval for this plan. Also present was David Cassuto, a member of the Town Council, Town Engineer, Architect Arensen, David Sadan and myself. Photos were taken by the city photographer and are attached to this report.

Following the meeting, David Sadan invited Your Beatitude and myself to lunch at the King David Hotel where further discussion took place concerning this project. The Municipality officials mentioned that if the new plan is approved the existing stores would have to be demolished. Mr. Sadan stated that more time would be needed to approve the new plan and evict the tenants. Some of the tenants, he felt, could be compensated to leave and others would require a court case. The original plan to build 2000 sq. m was to be built over the existing stores whereas to build the 6000 sq. m requires the demolishing of the said stores and for this reason more time would be needed. The Municipality approved the plan to build 6000 sq. m plus 6000 sq. m of underground parking for 250 cars and an additional 5000 sq. m to be built on the adjacent parcels belonging to the Patriarchate. The rationale in presenting this proposal to the Holy Synod was as follows:

The rents from the existing 10 stores generated approximately 38,000 NIS-\$12,667 per year whereas the new project would bring approximately \$567,000 as annual rent, and in addition the 5000 sq. m which are solely the rights of the Patriarchate could bring \$1,200,000 per year. The

financial benefits from this large increase in revenues would greatly assist the Patriarchate to meet its future obligations. Your Beatitude was in favour of this new plan because it increased the revenues for the Patriarchate.

In this spirit, I presented this proposal to the Holy Synod for approval. All necessary changes concerning Arm. Pat. 11 were, in light of the above, made with your knowledge and consent.

Prayerfully,

Bishop Houssig Bagdasian

Bishop Houssig Bagdasian

ՊԱՏՐԻԱՐԽԱՏԻ ՏՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թվական
Date

25 March, 1998

His Grace
Bishop Houssig Bagdassian
Jerusalem.

Your Grace,

On March 1, 1998, on behalf of the Patriarchate and the Synod, we wrote you asking several questions regarding the 99 year lease with DIS in Jerusalem.

This letter was delivered to you in New York by the Primate of the Armenian Church of the United States, Archbishop Khajag Barsamian. On your return to Jerusalem, we received your letter dated 7 March 1998 to inform us that "due to health reasons and on the advise of my doctor I have to return to America."

In our response, dated 13 March 1998, we again reminded you of our letter of March 1, 1998, enclosing a copy.

Your response dated 7 March 1998, but hand-delivered to us on March 20th, fails to respond to the following questions asked in our March 1st letter.

1.- Did you, while your general power of attorney was effective, authorize any change in the scope of the project from that described in the contract? If so, what changes did you approve, when did you approve them, and in what manner?

A simple but direct answer is expected.

2.- Prior to the execution of the project contract, you presented the project as described therein to the SYNOD for approval, which they did, based on your recommendation. If you did, at any time your general power of attorney was effective, authorize a change in the scope of the project from that described in the contract, why did you not first obtain the approval of the SYNOD?

In your response, you discuss the project as it was presented to and approved by the SYNOD, and also that the project was to build two or three floors onto the existing building. Later you mentioned that the plan was changed, but you fail to answer the questions above.

3.- Did you, at any time your general power of attorney was effective, agree to any changes in the contract terms and conditions? If so, what did you agree to, when and in what manner?

4.- If, at any time your general power of attorney was effective, you agreed to a change in the contract terms and conditions, why did you not first receive the approval of the SYNOD?

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԿԱՆ ՏՅՆՈԾ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թվական
Date

17

In your response, you refer to a luncheon where a possible change in the scope of the project was discussed. You state that at this luncheon, Mr. Sadan of DIS mentioned that "more time would be needed to approve the new plan and evict the tenants". A discussion of future possibilities does not amend a contract. If the contract was amended as we ask in Question 3 and 4, we need to know how it was amended, by whom, in what manner, and why the amendment was not presented to the Synod for approval.

5.- At any time after your general power of attorney was revoked on May 17, 1996, did you act in any way on behalf of the Patriarchate, such as signing plans, authorizing changes to the scope of this project, changes to the contract terms or conditions, or any other action? If so, what actions did you take, when and in what manner were they taken?

Your response does not address these questions.

6.- If, at any time after your general power of attorney was revoked on May 17, 1996, you acted in any way on behalf of the Patriarchate, such as signing plans, authorizing changes to the scope of this project, changes to the contract terms or conditions, why did you not first obtain the approval of the SYNOD?

Your response does not address these questions.

You state at the end of your response that you presented "This proposal to the Holy Synod for the approval". The only proposal submitted to the SYNOD was the basic project as is presented in the contract. This was before the execution of the contract. The changes in scope you refer to in your response was never presented, and is one of the major issues we would like you to address.

You state that we were "in favor of this new plan because it increased the revenues for the Patriarchate". While we certainly favor projects and changes to the projects which increase the revenue to the Patriarchate, this does not mean, nor has it ever been intended to mean, that new projects and changes to existing projects did not have to be reviewed and approved by the SYNOD. Our general attitude of interest in possible changes at a luncheon is not substitute for formal contractual action. As Director of Real Estate for decades, you do know that it takes much more than a general discussion at a social event to officially change the scope and conditions of a contract.

Since our March 1, 1998 letter to you, other troubling issues concerning DIS have been revealed.

In its review of all Patriarchate leases and rentals, the new Asset Management Division, working with our accountant, found that DIS has not paid rent on any of the properties they lease in West Jerusalem. Following execution of these leases, without our knowledge or that of the SYNOD, you authorized DIS to sublease these properties.

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԿԱՆ ՏՆՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թվական
Date

12

Contrary to the normal practice when we allow subleases, we have received no share of the profits received by DIS in subleasing, which we understand is substantial.

Not only is the Patriarchate not sharing in the profits of the subleases, DIS has not paid any of the rents owed under the basic lease. When our advocate met with Mr. Sadan, he advised that there was an agreement between DIS and the Patriarchate that he should be paid \$140,000 (One Hundred Forty Thousand Dollars) for development activity taken pursuant to the 99 year lease. Further, that this amount should be deducted from DIS's obligations to pay rent under the other leases. Mr. Sadan provided the attached analysis, which shows that DIS, as of December 31, 1996, was given a credit of \$70,000 (Seven Thousand Dollars).

The 99 year lease contract provides that the Patriarchate shall compensate DIS for its planning and rezoning expenses only in the event, and to the extent, that it shall in fact realize additional building rights derived from such planning and rezoning. The fact that no additional building rights have yet been received leads us to ask the following questions.

A1. Did you, at any time, agree to pay DIS for development work taken pursuant to the 99 year lease?

a. If so, when and in what manner did you so agree?

b. If so, why was this not presented to the SYNOD for approval?

A2. Did you, at any time, agree to allow DIS to offset rents owed for other DIS leases against work performed or costs incurred by DIS pursuant to the 99 year lease.

a. If so, when and in what manner did you so agree? If so, why did you agree, since this is contrary to the terms of these leases and the 99 year lease contract?

b. If so, why was this not presented to the SYNOD for approval?

A3. Have you ever seen the attached page of computations?

a. If so, when did you first see it? Where? Who else was present?

b. Do you know who prepared it on Armenian Patriarchate of Jerusalem, Director of Estate stationery?

c. If so, who prepared it and when was it prepared?

Clear and unequivocal answers to the above questions are necessary to permit us to protect the interests of the Patriarchate. Once again we ask for prompt, written responses to each question.

Your written response is needed by April 2, 1998.

Prayerfully

Abp. Torkom Manoogian
Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

-Enclosure

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԿՈՒՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թուակցման
Date

25 Մարտ, 1998

12

Գեր. Տ. Սեւան Նպս. Ղարիպեան
Հոգ. Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Զղբանեան
Հոգ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան
Հոգ. Տ. Աւետիս Արդ. Իսիրանեան
Հոգ. Տ. Բագրատ Արդ. Պարմէեան

Տնօրէն Ժողովի Անդամներուն

Ներիակ Անգլերէն հինգ թղթակցութիւնները Տ. Յուսիկ Նպս.
Պաշտասեանի հետ, կալուածոց վերաբերեալ լուրջ եւ մտահոգիչ հարցեր
կը շօշափեն:

Յուսիկ Սրբազանէն գրաւոր կը պահանջենք պատասխանը
իրաւեանիւր հարցումին, Մարտ 1 եւ Մարտ 25, 1998 թուակիր
նամակներուն մէջ յիշուած: Միջեւ Ապրիլ 2 երբ լինի պատասխանները
ստանա՞նք, Տնօրէն Ժողովի ուշադրութեան պիտի յանձնենք յարուցուած
հարցին լրջութիւնը եւ հետեւանքները:

Կը մերփակենք օրինակը մեր դիտողութիւններուն, զորս
մերկայացուցինք Միաբանական Ժողովին, անդրադառնալով Յուսիկ
Սրբազանի գործելակերպի մասին, իրեն վստահուած պաշտօնին
կապակցութեամբ:

Այս պատճառով անհրաժեշտ է Յուսիկ Սրբազանէն գրաւոր
պատասխանները ստանալ իրեն ուղղուած հարցումներուն:

Արդ. Մանուկեան

Թորգոմ Արք. Մանուկեան
Հայ Կաթողիկոսի Նրոսաղէմի

ՊԱՏՐԻԱՐԽԱՏԻ ՆԱԶՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE OF JERUSALEM
DIRECTOR OF ESTATES

No:

 Թվական
Date

D.I.S. ACCOUNTS

SHLOMZION ST. 3

Ophir Tours	-	\$8400/yr.	\$700/mth
Air France & CPA	-	\$2400/yr	\$200/mth
Roof-2 rooms	-	NIS1200/yr (\$300)	NIS100/mth (\$33)
Parking	-	\$1200/yr	\$100/mth
		-----	-----
		\$12300/yr	\$1025/mth

1.12.93 - 30.11.94	\$12300
1.12.94 - 30.11.95	\$12300
1.12.95 - 30.11.96	\$12300

BALANCE \$36900

SHLOMZION ST. 6-8 - agreed to clean exterior of 35/85,86,87,88

1.1.94 - 31.12.94	-	\$24000
PAID ON ACCOUNT	-	\$ 6000

BALANCE \$18000

1.1.95 - 31.12.95	\$24000
1.1.96 - 31.12.96	\$24000

BALANCE \$66000

S/N370/2B

To vacate staircase - \$14000 Key Money - our share 50%

Shlomzion 8 \$52000

Shlomzion St. 3 +\$36900

\$88900

Architect's fee for plans 35/74,75,76,77, Addition 4000 sq.m.

78,79,83,84 - \$70000

-----TOTAL BALANCE DUE

~~8~~ Shlomzion Hamalca

Հասցե 934 Համազում, 258607 Երուսաղիմ, Իսրայել
P.O.BOX 934 PHONE: 258607 JERUSALEM ISRAEL

D.I.S. Leases

F/N	B/P	Property Address	Description	Rent/mth	Size	Term
188	35/74		Offices - 3 stores	\$999?		(NP) Not on 97 list. Was on 93 & 2/16/96 lists. 9 yr. lease starting in 1989. Subleased to Opher Tours.
189	35/74	3 Shlomzion/Ham	Staircase			(NP) Not on 97 list. Was on 93 & 2/16/96 lists. 9 yr. lease to 2/28/99.
189A	35/74		Office			Not on 97 list, on 93 list.
205	35/74	Shlomzion & Koresh	Offices - 5 rooms	\$999?		(NP) Not on 97 list. Was on 93 & 2/16/96 lists. 9 yr. lease to 2/2/99. Subleased to Air France and a CPA firm.
246		8 Shlomzion/Ham	Staircase			(NP) On 97 list as vacant. Was on 2/16/96 list. \$28,000 KM paid in 1994. did we get half?
251		6 Shlomzion/Ham	Export/Import	\$2,000		(NP) to 12/31/2002
253		8 Shlomzion/Ham	Offices	\$2,000		(NP) to 12/31/2002. Did this used to be the offices of the Patriarchate?
253		8 Shlomzion/Ham	Offices	\$2,000		(NP) to 12/31/2002
?	35/73	18 Shlomzion/Ham	Offices	\$2,500?	3,000m + 30 parking	Not on 97 list. On 93 list. Term: 1/1/96 - 10/31/01 w/opt to 10/31/05
336		3 Shlomzion/Ham	Office/Flat		140m	Not on 97 or 93 list. List of 2/16/96 shows D.I.S. as the tenant; list of 2/20/97 shows Sadan-Rachamim

The Patriarch's Remarks
Concerning Bishop Houssig's Report

On the occasion of the Brotherhood's General
Assembly held November 6, 1997

Yesterday, Bishop Houssig submitted the report of his performance. Unfortunately, we have to say that Bishop Houssig does not always give accurate reports. Sometimes he says and acts and presents such as perhaps he sees or prefers to see things.

1.- The simplest example. Yesterday, he said that according to Mr. Erkiletian's information, 1444 apartments were promised, when still there was no Mordechai Aviv. On the second meeting when there was Aviv, he demanded to build 1000 apartments and wanted to give a share of 15%. This is not right. Erkiletian, Sockholovski, Bishop Houssig, consulted with the builders Aviv and Maro Leznik, and decided the conditions.

And Erkiletian says, in his letter of November 4, 1991; "Mordechai Aviv thinks that we can make plans of apartments with the quality "Jerusalem stones". and build 12 apartments on each dunum, which therefore gives us 1440 apartments "(and not 1444 apartments as Bishop Houssig said.)

"Also, Abraham Sokholovski arranged and attended the meetings with Father Houssig and me, with the above mentioned construction companies".

Consequently, also about the 20% share. Aviv had known from the first day and had promised to give the 20% share before reducing it to 15%, and was willing to build 1440 apartments and more, together with all the other conditions.

The presentation must be correct, but it is not.

2.- Then, about the building in Jaffa on 11 Yefet street. I had mentioned that in the agreement to lease it for 99 years, the sum of \$750,000 would be paid in advance to us, but somebody came and told me that he had offered to pay \$1,200,000 to the Patriarchate and he had been refused. Why? Bishop Houssig says. "I don't know such a person. This indistinct person has supposedly come and said that he is willing to pay \$1,200,000 and I refused, this is wrong. It was a Jewish woman who came to me, not for the Jaffa building on 11 Yefet street, but it was about the Jaffa school, and not the military building. The lawyers told me that these are deceitful persons."

But I did not mention in my speech anything about the Jaffa school. So changing the problem of the 11 Yefet street to our school in Jaffa, is not a correct attitude, is not the right presentation. No Jewish woman has come to me, it was a male Jew. This man is available, and up today he is interested.

When I asked Bishop Houssig to bring the agreement to see what we were going to do about our neglected Jaffa building, on 11 Yefet street, he answered, "There is no agreement". Bishop Houssig says: "Yes, I told the lawyer to protest." Is this an answer? Therefore what has been done? Nothing, and until today.

3.- About our Bezek building in Jerusalem. The Israel Brothers company which has leased the first 3 floors of the building for 99 years, and God knows we still have to verify the agreements, is also the caretaker of the building. Therefore, the Bezek company that had occupied 4,5,6,7 floors, used to pay the maintenance expenses, and the Israeli Brothers used to cash \$2 per square meter. Lately, when the building remained vacant, and we were trying to sign agreements with the municipality, we found out that the maintenance charge was only 60 cents. Why?

And since 1995, that Bezek building is in a dilapidated state, and Bishop Housig has received through an employee an estimate for its repair for \$28,000. This is also incorrect. Now, you can't have the building repaired for NIS 200,000 and restore it to such a state as the customers would be willing to accept using it.

When I asked him repeatedly about this, the answer was always, "Yes, the letter has been written", and up till today only a letter has been written.

About the other floors which had remained vacant, unexpectedly, in May 1997, we were presented with a maintenance debt of \$100,000 to be paid since 1995.

4.- Then, there is something called Rent Cards. Bishop Houssig has a card for every lessee. Everytime a payment is made, it is registered on the card, for what month and which period. When the transfer was made Bishop Houssig did not hand over these cards. and these are very important cards.

There exist such cards for the old city and they were given to Garo Gostigian, and he registers on them all the payments. Bishop Houssig knows how important these cards are and does not return them. Everytime he is asked he says, "we don't have." "We don't have these cards today, he says. " The customers have seen those cards and have used them with him, and have signed them with him, and now the lessees come to the office and pay their rents, they ask, "Where are the cards?" and our employees answer, "He has not given them to us".

5.- Our accountants used to demand that each lessee's contract be given to them, also every year's contract, and the annual debt of each lessee. The office should know the credit of each lessee, based on the contract. Consequently, they should have with them a copy of each contract. They told this repeatedly to Bishop

Houssig, but he hasn't given them. It is now two years. In other words, it is he who decides, and says, "What for do they need the contract? I have cashed, and brought everything; they should register everything." Our accountants say, "This is not the right way". After two years they received them. He has brought and placed them in the office. Now we have made two copies of each document, because one copy should be kept in the estates' office and the other copy should be kept in the finance office, so the finance employees can check, and see who has made these payments and for what. Is it for this year, the previous year? And to check the credit of each.

6.- There is one diskette, and Bishop Houssig knows about it. The accountants asked him to give it to them and he refused.

In that one diskette are registered what the payments were in the past, for that building, or lessee, and how many lessees have been changed. They want to compare with it and find out the present situation, whether the rent is right or wrong. The accountants should make the necessary verifications so that, basing on facts, they can form the new budget, and be able to submit their account in the future, but they haven't done this. He wanted to decide how to prepare the budget. Our accountants have their system, for this reason, they were unable to form the new budget. It is the Accrual system which they wanted to introduce many years ago, but it is not possible, because the accountable directors do not provide the necessary information. That's why the accountants still practice the cash system, and this system does not give the exact picture of the accounting.

7.- Reflecting on Erkiletian's remarks, I don't know how and from where he has heard that we wanted to move our office to the Patriarchate, so he has written a long letter explaining that if this is what we want to do, we should take such and such steps. Send people to the office, the office employees know what they have to do. We shall help you from Washington so you can move everything to the Patriarchate. Therefore whatever there is in that office should be moved to the Patriarchate. According to the suggestion we sent the accountant and our computer programmer. Yes they were received by the office, but not with full cooperation.

We feel sorry to state that when they went the first day, they copied whatever they could, but they couldn't finish the work, so they had to go the second day. With the list of the first day in hand, they went again. On the list there was an item called "Files". Files which were to be transferred, but when they went the second time they found that the files were deleted. There were no files. What files? All the files. And all these have not been handed over.

8.- We have law suits, and Bishop Houssig, whose duty is to be present and testify, has refused to attend and act as a witness in his capacity as Director of Estates.

We have a case with a cigarette company. They have built something on the roof of the building, and they have left it in a dilapidated state for 10 years. We have to take it back, and therefore the company has been sued, but Bishop Houssig has

refused to attend the case. The judge, the lawyer, postpone the case, once, twice, because Bishop Houssig is in America at that time. And finally the judge pronounces the sentence against us with a fine of 5000 shekels. And now we have to pay \$15,000 to that company to clean that place and return our estate to us.

9.- Even in the old city of Jerusalem, there is an Armenian by the name of George Kaplanian, who has taken by force a house in which some of his relatives used to live and who are now dead, and because we don't have any title deeds of that house, we have lost our right to a Moslem, by partnership, and he has then sold this building to Assyrians. Now the Assyrians have occupied this house adjoining their convent. And we have sued them in the law court. Bishop Houssig refuses to be present to the case, and testify and submit proofs, so the mukhtar Garabed Hagopain is obliged to go and testify in the court.

10.- Eva Katz is a woman lessee in a building on Koresh street. It's an apartment. After many years Bishop Houssig has given permission for her husband to have an office in the same building.

Our lawyer makes issue of residence and office. Her husband died in October 1996, and since then this woman has paid no rent, and she has not been living in this house for the last 10 years. The lawyers that we appointed went, and had an appointment and a meeting in that house with the woman, her daughter, their attorney and questioned them and they came to the conclusion that this woman had not been living there. She admitted that she had not been living there since she has a house in the city, and those who have a house cannot rent a dwelling.

Our Office knows that we have sued them, and our accountant's books show that she has paid no rent ever since her husband's death, till August 1997. All of a sudden, the woman now brings evidence that she has paid rent, which has not been transferred to the accounts office. She shows a letter signed by Bishop Hossig's secretary stating that the said woman used to come to the building a few times per week. And this letter is signed in July 1997. With what right such a thing has been done?

11.- The patriarchate has a car to be used by the estates office, it is registered in Bishop Houssig's name. Bishop Houssig says that that car is his, but it appears in the accounts office that the Patriarchate has paid the sum of NIS 60,000 for that car.

No one has the right to own his personal car, all the cars belong to the Patriarchate. We are asked only to register the name of a representative in the official papers of the Patriarchate. We have cars registered in the name of the Patriarch, Archbishop David Sahagian, and Bishop Guregh. If Bishop Houssig has registered the car in his name, he does not have the right to do so.

**Պատրիարք Արքազանին Դիտողությունները
Յուսիկ Արքազանի Տեղեկատվության Մասին**

Միաբանական Ժողովին, 6 Նոյեմբեր 1997.

Յուսիկ Արքազան երեկ իր գործունեության տեղեկատվությունը կատարեց: Բայց պետք է ըսենք որ, ղեկավարաբար, Յուսիկ Արքազան միշտ ճիշտ տեղեկություններ չէ որ կուտայ: Երբեմն կ'ըսե՛ս եւ կ'ընէ, եւ կը ներկայացնէ այնպէս ինչպէս բերես իմ կը տեսնէ կամ կը նախընտրէ:

1 – Ամենէն պարզ մէկ օրինակը: Երեկ ըսաւ որ Պր. Էրֆիլերեանի տեղեկութեան համաձայն 1444 բնակարաններ խոստացուած էին, երբ Մօրտրեայ Ավիվը չկար մէջտեղ: Երկրորդ տեսակցութեան երբ Ավիվը մէջտեղ եկաւ, անկա 1000 բնակարան շինել պահանջեց եւ 15% բաժին տալ պահանջեց: Չիշտ չէ: Էրֆիլերեան այդպէս չըսեր: Առաջին անգամէն Էրֆիլերեանը, Սօխոյօլսկին, Յուսիկ Արքազանը շինարարներ Ավիվին եւ Մարիօ Լեզմիֆին հետ կը խորհրդակցին, կ'որոշեն, եւ պայմանները կը հշտեն:

Եւ Էրֆիլերեան, իր 4 Նոյեմբեր 1991 նամակին մէջ, կ'ըսէ, Անգլերէնով.–

“Մօրտրեայ Ավիվ կը խորհի քէ մենք կրնանք որակաւոր “Նրուսադէմի ֆարեբով” բնակարաններու ծրագիր կազմել, եւ իրաւանքիւր տօնումի վրայ 12 բնակարան կառուցանել, որ մեզի կուտայ 1440 բնակարաններ”: (Եւ ոչ քէ 1444 բնակարան, ինչպէս Յուսիկ Արքազան ըսաւ):

Նաեւ, Արքահամ Սօխոյօլսկին կարգադրեց եւ Հայր Յուսիկին եւ ինծի հետ ներկայ եղաւ ժողովներուն, վերեւ յիշուած շինարարական ընկերութիւններուն հետ:”

Հետեւաբար, նաեւ ֆասն յառ հարիւր բաժինի մասին: Ավիվը առաջին օրէն գիտէր եւ խոստացած էր 20% բաժինը տալ, 15% իրենցնէն առաջ, եւ 1440 եւ աւելի բնակարան պիտի շինէր, եւ բոլոր միւս պայմանները հետը միասին:

Ներկայացումը ճիշտ պետք է ըլլայ, եւ չէ:

2 – Եւ յետոյ, Նափայի 11 Նեֆէր փողոցի շէնքի մասին:

Յիշած էի որ 99 տարի վարձու տալու համաձայնագրին մէջ առաջարկուած է որ 750 հազար տոլար կանխիկ պիտի վճարուէր մեզի: Սակայն մէկը եկաւ ինծի եւ ըսաւ որ իմ մէկ միլիոն երկու հարիւր հազար տուած է Պատրիարքարանին, եւ չընդունեցին: Ինչո՞ւ:

Յուսիկ Արքազան կ'ըսէ, “Ես անանկ մարդ չեմ հանչնար: Այդ անյայտ մէկը իբրեւ քէ եկեր է եւ ըսեր է \$1,200,000 ուզեց տալ, եւ ես մերժեցի, այդ սխալ է: Հրեայ կին մըն էր որ եկաւ ֆոլս, եւ ոչ քէ 11 Նեֆէր շէնքին, այլ Նափայի դպրոցին մասին է, եւ ոչ քէ զինուորական շէնքին: Փաստաբանները ըսին ասոնք խաբեբայ են:”

Բայց ես իմ խօսքին մէջ Նափայի դպրոցին մասին խօսք չեմ ըրած: Այսպէս 11 Նեֆէր փողոցի շէնքին խնդիրը Նափայի մեր դպրոցին փոխադրելը ուղիղ կեցուածք չէ, ուղիղ ներկայացում չէ: Եւ որեւէ մէկ Նահուտի կնիկ ալ ինծի չէ եկած: Հրեայ մարդ մըն էր: Եւ այդ Հրեայ մարդը այսօր ալ կայ. այսօր ալ կը հետաքրքրուի:

Իսկ այդ 11 Նեֆէրի շէնքին լուծած վիճակին համար, երբ որ պահանջեցի որ համաձայնագիրը բերէ որպէս զի տեսնենք քէ ինչ պիտի ընենք, պատասխանն է՝ համաձայնագիր չկայ: Այո՛, Յուսիկ Արքազան կ'ըսէ, եւ փաստաբանին ըսի որ բողոքէ: Ասիկա պատասխա՞ն է: Հետեւաբար ի՞նչ, Ի՞նչ եղաւ: Ոչինչ: Միմչեւ այսօր:

3 – Մեր Պեգէֆի շէնքին համար ալ, եւ այս՝ Նրուսադէմի մէջ, Իսրայէլ Պրաքիլըրը ըսուած ընկերութիւնը, որ շէնքին առաջին երեք յարկերը ստացեր է 99 տարուան համար, եւ Աստուած գիտէ անոնց պայմանագիրներն ալ տակաւին պիտի տարկերը գրուած էր, իմ կը վճարէր հոգատարութեան ծախքերը: Եւ Իսրայէլ Պրաքիլըրը ամէն մէկ ֆառակուսի մեքրին վրայ 2 տոլար կը գանձէր: Վերջերս երբ պարապ մնաց շէնքը, եւ ֆառաֆապտարանին հետ համաձայնութիւններ կը փորձէին կնիքել, յայտնի եղաւ որ 60 սենթ է հոգատարութեան ծախքը: 60 սենթի փոխարէն Իսրայէլ Պրաքիլըրը 2 տոլար կը գանձէ: Ինչո՞ւ:

Եւ 1995-էն ի վեր Պեգէֆի այդ շէնքը ֆայհայուած վիճակի մէջ է, եւ անոր նորոգութեան համար հաշիւ մը Յուսիկ Արքազանը պաշտօնեային միջոցաւ ստացեր է: \$28,000 տոլարով կարելի է եղեր նորոգել ֆայհայուած վիճակը: Այդ ալ ճիշտ

չէ: Հիմա 200,000 Ծէֆէլով չես կրնար նորոգել եւ վերականգնել այնպիսի վիճակի մը մէջ որ յաճախորդները ընդունին ներս մտնել:

Եւ դարձեալ կը պահանջէի այդ մասին: Այ՛ն, նամակ գրուած է, կը պատասխանուի: Եւ մինչեւ այսօր, նամակ գրուած է միայն:

Իսկ այդ պարապ մնացած յարկերուն համար, 1997 Մայիսին, հոգատարութեան պարտք մը մեզի ներկայացուցին, \$100,000 (հարիւր հազար տոլարի) արժողութեամբ, 1995-էն վնարիկ:

4 - Եւ յետոյ, *Rent Cards* (Վարձի Բարտեր) ըսուած բան մը կայ: Ամէն վարձակալի անունով ֆարտ մը ունի Յուսիկ Սրբազան իր ֆոլը: Եւ ամէն վնարում որ կը կատարուի, այդ ֆարտին վրայ կը նշանակուի թէ ո՞ր ամսականին համար է, ո՞ր շրջանին համար է: Փոխանցում կատարած ատեն այդ ֆարտերը չէ տուած: Եւ անոնք շատ կարեւոր ֆարտեր են:

Հին ֆառափին համար այդ ֆարտերը կան, Կարօ Կոստիկեանին տրուած են: Կոստիկեանը անոնց վրայ կ'արձանագրէ զանազանները: Եւ կ'երեւի Յուսիկ Սրբազան գիտէ անոնց կարեւորութիւնը, եւ անոր համար չի տար: Եւ ամէն անգամ երբ ուզուած է, "Չունին" կ'ըսէ: "Այսօր չունին, կ'ըսէ, այդ ֆարտերը", եւ յաճախորդները տեսած են այդ ֆարտերը, գործածած են իրենց հետ, ստորագրած են իրենց հետ: Եւ հիմա որ այստեղ կուգան գրասենեակ, եւ կը վնարեն իրենց ամսականները, ո՞ր եւ ֆարտերը, կը հարցնեն, եւ մեր պաշտօնեաները կ'ըսեն, չէ տուած մեզի:

5 - Մեր հաշուապահները կը պահանջէին որ ամէն վարձակալի համաձայնագիր - ֆոթրաֆը իրենց տրուի, նաեւ ամէն տարուան, եւ այդ տարուան վարձակալի տարեկան պարտքը, վարձը ի՞նչ է, գրասենեակին պէտք է յայտնուի, եւ ատիկա համաձայնագրին հիման վրայ: Հետեւաբար իրենց ֆոլ պէտք է օրինակ մը ունենան ամէն մէկ համաձայնագրին: Եւ ըսին Յուսիկ Սրբազանին, կրկին ու կրկին, եւ ինք չէ տուած: Երկու տարի է Ուրիշ Խօսքով, ինք կ'որոշէ. եւ կ'ըսէ՝ ի՞նչ պէտք ունին համաձայնագրին: Եւ զանձոր եմ, բերի եմ, տուի եմ, իրենք պէտք է արձանագրեն: Եւ մեր հաշուապահները կ'ըսեն ձեւը այդ չէ: Երկու տարի յետոյ, առին, մեր պնդումներուն վրայ, եւ ինք բերի եւ գրասենեակը դրի: Եւ եւ հիմա ամէն մէկ գրութեանն երկուֆակս օրինակ հանած ենք, որովհետեւ մէկ օրինակը պէտք է կալուածոց գրասենեակին մէջ ըլլայ, եւ երկրորդ օրինակը հաշուապահներուն ֆոլ պէտք է ըլլայ, որպէս զի հաշուապահները կարենան ճիշտ ֆինիլ, ստուգել որ այս տրուած գումարը որո՞նք յիմաց է, ի՞նչ բանի համար է: Ա՛յս տարուան է, անցեալ տարուան է Պարտ՞ է, տալի՞ է:

6 - Մէկ հատ տիսֆէր ըսուած բան մը կայ, որմէ ինք Յուսիկ Սրբազան լուր ունի: Ուզուած է եւ մերժած է տալ:

Այդ մէկ տիսֆէրին մէջ արձանագրուած է որ անցեալին վնարումները ի՞նչ են, այդ շէնքին, այդ վարձակալին, կամ ֆանի վարձակալ որ փոխուած են: Անոր հետ պիտի բաղդատեն որ ներկայ կացութիւնը ի՞նչ է, վարձը ի՞նչ է, ճիշտ է, սխալ է: Եւ ճշտում պէտք է կատարին հաշուապահները, որպէսզի այս երկուսին հիման վրայ կարենան պիտոնէ կազմել, պաշտօնին հաշիւ ներկայացնելու համար: Եւ չեն ըրած: Ինք ուզած է որոշել թէ ինչպէս պէտք է պիտոնէ կազմեն: Մեր հաշուապահները իրենց Սիսթէմը ունին, եւ այդ պատճառով պիտոնէ կարելի չէ կազմել: *Accrual* սիսթէմ ըսուածն է, որ ֆանի տարի է կ'ուզեն սկսիլ, եւ կարելի չէ, որովհետեւ հաշուետու պաշտօնեաները պէտք եղածին պէս տեղեկութիւն չեն տար: Եւ ատոր համար, միայն *Cash system*-ով տակաւին կեցի են. եւ *cash* սիսթէմը ճիշտ պատկերը չի տար հաշուապահութեան:

7 - Պր. Էրֆիլէրեանին ակնարկութեան անդրադառնալով, չեմ գիտեր թէ ուրկէ լսած է որ մեր գրասենեակը Երուսաղէմ պիտի փոխադրենք: Եւ հետեւաբար երկար-բարակ նամակ մը գրած է, բացատրելով որ, երէ այդպէս պիտի ընենք, այսինքն ֆայլերը պէտք է առնենք: Մարդ որկեցէ գրասենեակը, գրասենեակի պաշտօնեաները գիտեն թէ ինչ պիտի ընեն, Ուաշինկթընէ կ'օգնեն որ դու ամէն ինչ կարողանալ փոխադրի Պատրիարքարան: Հետեւաբար ինչ բան որ կայ այդ գրասենեակին մէջ պէտք է փոխադրուի Պատրիարքարան եւ: Եւ որկեցինք:

Հաշուապահը որկեցինք եւ *computer*-ի մեր պաշտօնեան: Այ՛ն, ընդունեցին այնտեղ: Եւ սակայն դարձեալ ուղիղ վարձումն ցոյց չեն տուած:

Կը ցաւիմ մինչեւ անգամ յայտնելու թէ, առաջին օրը որ գացի եւ մեր երիտասարդները, այ՛ն, ընդօրինակի են ինչ որ կարելի էր, բայց գործը չէ վերջացած, եւ երկրորդ օրը պէտք էր երբային: Առաջին օրուան ցանկը իրենց

ծնոմն է, եւ այդ ցանկին մէջ որոշ տուեալներ կան արձանագրուած՝ թէ *computer*-ին մէջ ի՞նչ կայ: Եւ այդ *item*-ներէն մէկն ալ *Files* է: Յայլեր կան փոխադրուելի: Յաջորդ անգամուն գացեր են, եւ տեսեր են որ ֆայլերը ջնջուած են, ֆայլերը չկան: Ի՞նչ ֆայլեր: Բոլոր Յայլերը: Եւ անոնք ալ յանձնուած չեն:

8 - Մենք դատական հարցեր ունինք: Եւ Յուսիկ Սրբազան մերժեր է իրրեւ տեսուչ, եւ իր պարտականութիւնն է, վկայութեամբ երբալ: Մերժեր է դատին երբալ:

Cigarette Company-ի դատ մը ունինք: Շէնքի տանիքին վրայ բան մը շիներ են, եւ քայքայուած վիճակի մէջ լինի են տասը տարիէ ի վեր: Եւ հետեւաբար պետք է ատիկա ետ պահանջել: Եւ դատի տրուի է: Յուսիկ Սրբազան մերժեր է դատին երբալ:

Դատաւորը կը յետաձգէ, փաստաբանը կը յետաձգէ, մէկ անգամ, երկու անգամ: Եւ Յուսիկ Սրբազան ճիշտ այդ օրերուն Ամերիկա կը գտնուի: Եւ այդ պատճառով դատաւորը ի վերջոյ իր որոշումը կ'առնէ, եւ հինգ հազար Շէնքի տուգանք մեզի կը պարտադրէ: Եւ հիմա, \$15,000 (Տասնըհինգ Հազար Տոլար) պիտի վճարենք ընկերութեան, որպէս զի այդ ընկերութիւնը ինք մաքրէ այդ տեղը, եւ մեզի փոխանցէ մեր կայուածը:

9 - Մինչեւ անգամ այս Հիմ Բաղափին մէջ ճորճ Գարլանդեան անունով անպիտան Հայ մը կայ, որ տունի մը, ուր իր ընտանիքի ազգականներէն բնակողներ եղած են եւ մեռած են, ինք տէր դարձեր է: Եւ որովհետեւ հիմա փաստաբանները չունինք, դատարանին մէջ կորսնցուցած ենք մեր իրաւունքը:

Եւ այդ անպիտան մարդը ծախքեր է Խլամի մը, ընկերովի, եւ յետոյ այդ շէնքը Ասորիներուն ծախքեր է:

Հիմա, Ասորիները իրենց վանքին կից մեր կայուածը գրաւած են: Անոնց դէմ դատ ունինք: Յուսիկ Սրբազան կը մերժէ դատին երբալու, վկայելու, փաստեր ներկայացնելու: Մուխթար Կարապետ պիտի երբայ, վկայութիւն տալու:

10 - Իվա Բաց (Eva Katz) անունով կին մը կայ որ վարձակալ է, շէնքի մը մէջ, Բօրէշ փողոցին վրայ: Բնակարան է: Տարիներ վերջ Յուսիկ Սրբազան արտօնութիւն տուի է որ իր ամուսինը օգիս ալ ունենայ նոյն շէնքին մէջ:

Մեր փաստաբանը օգիսի եւ բնակարանի հարց կը յարուցանէ: Ամուսինը մահացած է 1996 Հոկտեմբերին: Եւ ատկէ ի վեր ամսական չէ վճարած: Եւ այդ կիներ տասը տարի է որ այդ տունին մէջ չի բնակիր: Մեր փաստաբանները որ նշանակած էինք, գացին, այդ նոյն բնակարանին մէջ ժամադրութիւն տալով, կնիքը, աղջիկը, անոնց փաստաբանը, անոնց ներկայութեամբ հարցապնդումներ կատարած են, եւ այնտեղ ստույգ կը դառնայ որ այդ կինը այնտեղ չէր բնակիր: Ինք կը խոստովանէր որ հոն չէր բնակիր, որովհետեւ տուն ունի Բաղափին մէջ. եւ տուն ունեցողը չի կրնար բնակարան մը վարձել:

Դիտեն որ դատ բացեր ենք, եւ մեր հաշուապահին տնտրակները ցոյց կուտան որ վարձք չէ վճարած ամուսինին մահէն վերջ, մինչեւ 1997 Օգոստոս: Յանկարծ, հիմա կինը ապացոյցներ կը բերէ, որ վճարումներ կատարած է, որոնք սակայն հաշուապահութեան փոխանցուած չեն:

- Յուսիկ Սրբազանի քարտուղարութիւնն ստորագրութեամբ նամակ մը կը ցուցնէ, որ կը վկայէ թէ շաբաթը քանի մը անգամ Eva Katz շէնքը գտնուած է: Եւ այս նամակը ստորագրուած է, 1997 Յուլիսին, Ի՞նչ իրաւունքով:

11 - Կարուածոց Գրասենեակի գործածութեան համար Պատրիարքարանը ինքնաշարժ մը ունի, Յուսիկ Սրբազանի անունով արձանագրուած:

Յուսիկ Սրբազան ըսած է որ այդ ինքնաշարժը իրն է: Հաշուապահութեան հաշիւներուն մէջ Պատրիարքարանը 60,000 Շէնք վճարած է ինքնաշարժին համար:

Ոչ ոքի անձնական ինքնաշարժի իրաւունք տրուած է: Ինքնաշարժերը Պատրիարքարանին կը պատկանին: Միայն թէ կը պահանջուի ներկայացուցիչի մը անունը արձանագրել: Պատրիարքարանի անունով տրուած պաշտօնական քարտերուն մէջ: Ունինք Պատրիարքին, Դաւիթ Սրբազանին, Կիրոն Սրբազանին անունով արձանագրութիւն:

Եթէ Յուսիկ Սրբազան ինքնաշարժը իր անձնական անունին արձանագրել տուած է, իրաւունք չունի:

ՀԱՅՐԱՔԱՐԱՐԱՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Բնակարան
Երևան

17 May 1996

From: Archbishop Torkom Manoogian
Patriarch of the Armenian Patriarchate of
Jerusalem;

To: A) Lawyers Suchovolsky, Z. Hartavi,
Y. Altbauer, H. Eizen, M. Burnstein, D. Bason,
I. Beinart, U. Heifetz and their appointees;
B) Bishop Houssig Bagdasian,
Director of the Real Estates Department of
the Armenian Patriarchate

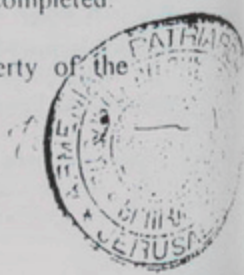
As we have orally stated to you:

1.- It is necessary and we are in the process of organizing our Department of Archives. For this purpose we must have the originals and/or the copies if the originals are not available, of all the legal documents; contracts, leases, and any transactions, agreements, commitments, (deeds, taboos, registration etc.) pertaining to the Armenian Patriarch, and/or the Armenian Patriarchate of Jerusalem, in order to be classified and kept in the premises of the Patriarchate.

Therefore, we have asked you to present to us, as soon as possible, all such documents since 1960. And now we ask you to expedite this transaction, and, by 15 July 1996, to please complete this project, under the following headings:

- A) Contracts since 1960 with long lease terms and their appendices and maps;
- B) Contracts and documents of lands, since 1960 purchased and/or sold, with registration documents and maps;
- C) Complete records of Tenants and their contracts, occupied and non-occupied premises in Israel, Old City of Jerusalem, East and West Jerusalem, West Bank and Gaza.
- D) List of non-developed lands.
- E) List of Pending court cases and copies of court judgments of cases already completed.
- F) Any document or information pertaining to the real estates and property of the Armenian Patriarchate of Jerusalem.

ՀԱՅՐԱՔԱՐԱՐ 14235 ՀԵՌՈՍՈՎՈՎՍԿԻ 894866 ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆ
P.O.BOX 14235 PHONE: 894866 JERUSALEM ISRAEL

ՀԱՅԴԱՊԵՏԱՐԻԱՆ ՆԱԶԱՐԱՐ

ARMENIAN PATRIARCHATE

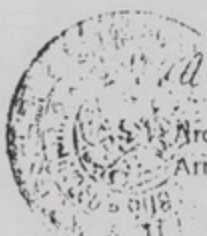
Ծանոթացի
Date

2 - We have also mentioned to you that we shall revoke all the Powers of Attorney that since 1960 are given by our predecessor Patriarch Yeghishe Derderian and by ourselves.

We hereby do declare and inform and revoke any and all Powers of Attorney, general and/or specific, as well as all codicils pertaining to such Power of Attorney or attached to them, given by us and/or by our predecessor Patriarch Yeghishe Derderian, and/or by the Armenian Patriarchate of Jerusalem, to any individual or individuals jointly and/or severally, including the Power of Attorney signed by ourselves, to Suchovolsky and the above mentioned lawyers, dated 11 November 1992, and the Power of Attorney given to Bishop Houssig Bagdasian, No: 19/92, signed by ourselves on 29 December 1992, are null and void;

3 - And also, that whenever necessary, Power of Attorney shall be given by the Patriarch specifically in the name of the specific case or issue presented;

4 - We further declare and inform that from this date on the documents and/or the contracts bearing only the signature of the Patriarch coupled with the seal of the Armenian Patriarchate of Jerusalem, shall have any binding affect.

 Torkom Manoogian
Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

ՀԱՅԴԻՄՆԻԿԱՆ ՆԱԶՈՅ

ARMENIAN PATRIARCHATE

Թուական
Date

5 August, 1996

Lawyers Suchovolsky, Z. Hartavi
Y. Altbour, H. Eizen, M. Burstein, D. Bason
I. Beinart, U. Heifetz and their appointees

Dear Sirs,

We wish to revert to our letters of 17th May, and 9th July, 1996 addressed to you.

1.- We are sorry to state that we have not yet received our files and full documentation concerning steps taken and commitments made by you in our name.

2.- In particular we do not know what has been done concerning our contracted properties in Jaffa, Ramleh and Jerusalem and what the status of possible Town Planning Schemes and building licensing applications are.

We must insist that you furnish us all documentation and all relevant information at once.

We hope it will not be necessary to take action to enforce our rights.

Your written reply by return of mail will be appreciated.

Prayerfully,

Abp. Torkom Manoogian

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

17 April 1998

His Beatitude
Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem and
President of the Holy Synod
Jerusalem

Your Beatitude,

I refer as follows to your letter of 25 March 1998:

In my letter of March 7, 1998, I described the chain of events which led to the combination deal with DIS.

It was, and is still my understanding that in light of the events which I described in connection with the Arm. Pat. II project were done, as I previously wrote, with your Beatitude's knowledge and consent. Your meeting with the Mayor of Jerusalem attests to the fact that you were in favor of the submitted plan.

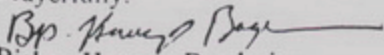
I hope this helps to clarify the questions raised in pages 1 and 2 of your letter.

Concerning the 'troubling issues' with DIS: your Beatitude in 1994 gave written permission to DIS to sublease. Pursuant to Article 13 of the Contract a financial statement was prepared.

All that took place was with your knowledge and consent. One plan was submitted for approval. The same plan that you asked the Mayor of Jerusalem on Feb. 6, 1995 to use his good office to get it approved. The people present at this meeting will testify that your meeting with the Mayor concerned the 9-storey building displayed in the Marquette of Jerusalem.

Once again I propose that an impartial committee be formed to examine and report back to the Synod their findings concerning Arm.Pat.II based on facts.

Prayerfully.

Bishop Houssig Bagdasian

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Երուսաղեմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանության
Ընդհանուր Ժողովը

Երուսաղեմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանությունը, որուն գլխաւոր առաքելութեան մաս կը կազմէ Սուրբ Երկրի մէջ սրբատեղեաց պահպանումն ու պայծառացումը, ինչպէս նաեւ նոր սերունդներու հոգեւոր եւ կրթական դաստիարակութիւնը, հայ ազգային եւ մշակութային ժառանգութեանց տարածումը, գումարեց իր Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը Նոյեմբեր 10-12 օրերուն, նախագահութեամբ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր՝ Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեանի:

Դիւանական գործողութիւններէ ետք, ներկայ գտնուող 33 միաբաններ կատարեցին Լուսարարապետի ընտրութիւնը: Քուէներու քացարձակ մեծամասնութեամբ, Լուսարարապետ ընտրուեցաւ Հիւսթընի (Թեֆսաս) Սուրբ Գէորգ Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Հոգշ. Տ. Նուրհան Մ. Վրդ. Մանուկեան: Հայր Նուրհան Սրբոց Յակոբեանց Միաբանական Ուխտին երկարամեայ անդամ եղած է, շրջանաւարտ՝ Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի, ձեռնադրուած արեղայ 1971ին, եւ վարած է այլեւայլ կարեւոր պաշտօններ Սուրբ Աթոռէն ներս: Ապա անցած արտասահման ուսանելու նպատակով: Ծառայած է այլեւայլ բեմերու մէջ, թէ՛ Եւրոպա եւ թէ՛ Ամերիկա որպէս հոգեւոր հովիւ: Հայր Նուրհան միաբանութեան միջին սերունդի ներկայացուցիչներէն է:

Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը ընտրեց նաեւ Տնօրէն Ժողովի դադարեալ մէկ անդամի փոխարէն Գերշ. Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանը: Արիս Սրբազան, որ երկար տարիներ վարած է հովուական եւ վարչական պաշտօններ հիւսիսային Ամերիկայի երեք Թեմերէն ներս, վեց ամիսներէ ի վեր Սուրբ Աթոռ վերադարձած է:

Ժողովի ընթացքին ներկայացուեցան պաշտօնական գրաւոր տեղեկագրեր Պատրիարքութեան միամեայ նիւթական եւ բարոյական գործունէութեան մասին: Միաբաններ առիթ ունեցան մօտէն ծանօթանալու Վանական զանազան հարցերու հետ եւ մանաւանդ տեղեկանալու կալուածներու ներկայ կացութեան մասին:

Ժողովականները գոհունակութեամբ իմացան, թէ խնդրոյ առարկայ դարձած կալուածները կարելի եղած է իրաւական գետնի վրայ հաստատուն պայմաններով ապահովել:

Տեղեկութիւններ տրուեցան Հայոց Քրիստոնէութեան պետականացման 1700 ամեակի առիթով դէպի Երուսաղեմ եւ Հայաստան ծրագրուած Ուխտագնացութեան մասին, եւ երկարօրէն խօսուեցաւ Քրիստոսի Ծննդեան 2000 ամեակի հետ կապուած տօնակատարութեանց եւ Հայոց մասնակցութեան մասին:

Միաբանական Ժողովը, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին, առաքեց քարի մաղթանքներ ցանկանալով «կատարեալ առողջութիւն եւ շուտափոյթ ապաքինում»:

Միաբանական Ժողովը իր շնորհակալութիւնը յայտնեց Պատրիարքարանի հաշուապահութեան եւ կալուածոց Մատակարարման Մարմնի կողմէ տրուած տեղեկութեանց համար, նաեւ Միաբանական Ժողովի Դիւանին կանոնական Ժողովավարութեան համար:

Աշխարհի զանազան կողմերէն Երուսաղեմ եկած միաբան հայրեր ունեցան անգամ մը եւս առիթը վերադառնալու իրենց տունը եւ վերանորոգելու իրենց եղբայրական կապը վանարճակ միաբաններուն հետ:

Դիւան Սուրբ Աթոռոյ

ՊԱՏՐԻԱՐԻԱՐԿԱՆ ՆԱՅՈՑ

ARMENIAN PATRIARCHATE

№

Թուական
Date

12 Նոյեմբեր 1998

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Ա.

Ծայրագոյն Պատրիարք եւ

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Վեհափառ Տէր,

Երոսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանական Ընդհանուր Ժողովը՝
մախազանութեամբ Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանի՝ գումարուեցաւ
10-12 Նոյեմբեր 1998 օրերուն: Ժողովական հայրերը անգամ մը եւս
վերամտորոգեցին իրենց Ուխտը՝ պաշտպան կանգնելու Սուրբ Տեղեաց մէջ հայ
ազգային իրաւունքներուն եւ լուազոյն կերպով մերկայացնելու Հայց. Սուրբ
Եկեղեցին Քրիստոնէութեան եւ այլ կրօններու մեծագոյն կեդրոն հանդիսացող
Սուրբ Երոսաղէմի մէջ:

Միաբանութիւնս տեղեակ ըլլալով, որ Ձերդ Վեհափառութիւնը վերջերս
հմտորոգուած է վիրարութեան գործողութեան մը, կը մաղթէ Ձեզի կատարեալ
առողջութիւն եւ շուտափոյթ ապաքինում:

Ի սրտէ կ'աղօթեմք որ Ձերդ Վեհափառութիւնը ի մօտոյ կը վերադառնայ
Սուրբ Էջմիածին եւ կը շարունակէ իր կորովի գործունէութիւնը ի փառս
Աստուծոյ եւ ի պարծանս Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյ:

Որդիական սիրով մատչիմք ի համբոյր Ձերդ Սրբութեան Սուրբ Աջոյն

Աւետիս Արք. Իփրանեան

Ա. Ատեմաղպիր

Գիսակ Արք. Մուրատեան

Ատեմաղպետ Միաբ. Ընդհ. Ժողովի

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ ԹԻՒ 885

Վիճակիս Հոգեւոր Հովիւներուն, Թեմական Պատգամատորներուն
եւ Ծխական Խորհուրդներու Ատենապետներուն

Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Ուխտի Միաբանական Ընդհանուր
Ժողովը գումարուեցաւ Նոյեմբեր 10-12 օրերուն՝ Պատրիարքարանի դահլիճին
մէջ՝ նախագահութեամբ Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռի Պատրիարք Ամեն.
Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանի:

Պատրիարք Սրբազան Հօր հրաւերով՝ մեր թեմին մէջ պաշտօնավարող
միաբաններս ներկայ գտնուեցանք յիշեալ Ընդհանուր Ժողովին:

Ժողովը, որ անցաւ համերաշխ եւ եղբայրական մթնոլորտի մը մէջ,
ներկաներու ստուգումէն, քացման աղօթքէն եւ նախորդ նիստի
ատենագրութեան ընթերցումէն ետք, քննեց զանազան հարցեր, որոնցմէ ոմանք
կը փափաքինք ձեր ուշադրութեան յանձնել:

Լուսարարապետի ընտրութիւն

Տրուած ըլլալով որ նախորդ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք.
Սահակեան հրաժարած էր իր պաշտօնէն եւ միաբանութենէն, Ժողովը
մեծամասնութեան քուէով նոր Լուսարարապետ ընտրեց մեր թեմի
հոգեւորականներէն եւ Հիւսթըն Թէքսասի Ս. Գեորգ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ
Հոգշ. Տ. Նուրհան Ծ. Վրդ. Մանուկեանը:

Ընտրութենէն ետք Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ միաբան հայրերը
հանդիսաւոր թափօրով իջան Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը եւ ուղղուեցան
Ս. Գլխադիրի մատուռը, ուր նորընտիր Լուսարարապետը իր ուխտը կատարելէ
ետք՝ առաւ իր պաշտօնին հետ կապուած տոմարներն ու քանալիները: Ապա
Մայր Տաճարի դասին մէջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը արտասանեց
«Պահպանիչ» աղօթքը, որմէ ետք միաբան եղբայրները շնորհաւորեցին
նորընտիր Լուսարարապետը: Միաբանական Ժողովը որոշեց նաեւ
եպիսկոպոսացման համար վկայագիր տալ Տ. Նուրհան Ծ. Վրդ. Մանուկեանին,
եւ խնդրեց Պատրիարք Սրբազան Հօրմէ որ հարկ եղած միջամտութիւնը ընէ
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի մօտ:

Ընտրութիւն Տնօրէն Ժողովի մէկ անդամի

Նկատի ունենալով որ Տնօրէն Ժողովի անդամ Գերշ. Տ. Յուսիկ Եպս.
Պաղտասեան ներկայացուցած էր իր հրաժարականը յիշեալ պաշտօնէն եւ
միաբանութենէն, Ժողովը անոր տեղ ընտրեց Պատրիարքարանի Կրօնական,
Միջ-Եկեղեցական եւ Արտաքին Ցարաբերութեան վարիչ Գերշ. Տ. Արիս Եպս.
Ծիրվանեանը:

Պատրիարք Սրբազան Հօր քացման զեկոյցը

Պատրիարք Սրբազան Հայրը տուաւ գրաւոր ընդարձակ զեկոյց մը
հետեւեալ նիւթերուն մասին.

- Միաբանութեան կրօնական եւ հոգեւոր առաքելութիւնը
- Միաբանութեան կրթական առաքելութիւնը
- Միաբանութեան մշակութային առաքելութիւնը

- Ձեռագրաց գանձատու
- Եղուարդ եւ Հելեն Մարտիկեան թանգարան
- Գալուստ Կիլիպեկեան Մատենադարան
- Տպարան եւ հրատարակչութիւն
- Մշակութային յայտագիրներ
- Կալուածական հարցերու հետ կապուած լուսաբանութիւններ եւ վաւերագիրներ

Ընթերցում ՏՃօրէն Ժողովի տեղեկատուութեան

ՏՃօրէն Ժողովի ատենադպիր Հոգ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զղջանեանի կողմէ գրաւոր կերպով ներկայացուեցաւ ՏՃօրէն Ժողովի տեղեկատուութիւնը հետեւեալ հիւթերու մասին.

- Ա. Կրօնական համայնքներու հետ յարաբերութիւն
- Բ. Պետական յարաբերութիւնք
- Գ. Նուիրապետական Աթոռներու հետ յարաբերութիւնք
- Դ. Ժողովներ
- Ե. Վիճակային տեսչութիւնք
 - Յորդանան
 - Կիլիպեկեան Մատենադարան
 - Թանգարան
 - Տպարան
 - Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարան
 - Կալուածական
- Հրիստոսի ԵՃնդեան 2000 եւ Հայաստան աշխարհի մէջ քրիստոնէութեան պետական կրօնք հռչակման 1700 ամեակներու տօնակատարութիւններ
 - Կանոնադրութեան բարեփոխում
 - Լուսարարապետարան
 - Ձեռագրատու, Ս. Թորոս Եկեղեցի
 - Ժառանգաւորաց Վարժարան
 - Ելեւստից Դիւան

Տեղին կը գտնենք յիշել որ, վերջին մէկ տարուան շրջանին, ՏՃօրէն Ժողովի նիստերը կանոնաւոր կերպով կը գումարուին շաբաթը աւագամ մը:

Տեղեկատուութիւն Միաքանակաւ Ուխտի Կանոններու Բարեփոխութեան

Կանոնադրութեան Յանձնախումբը ներկայացուց իր տեղեկագիրը: Ժողովը այս յանձնախումբի նախկին անդամներու թիւին վրայ աւելցուց Գերշ. Տ. Արիս Եպս. Ժիրվանեան եւ նորընտիր Լուսարարապետ Հոգ. Տ. Նորհան Ծ. Վրդ. Մանուկեան: Կանոնախումբը պիտի շարունակէ սկսուած աշխատանքը եւ յաջորդ Միաքանակաւ Ընդհանուր Ժողովին պիտի ներկայացնէ Կանոնադրութեան նախագիծ մը:

Տեղեկատուութիւն Կալուածոց Մատակարարման Մարմնի

Այս Մարմինը, քաղկացած երեք անդամներէ (Տիար Ժան Վարդան՝ Ատենապետ, Տիար Դաւիթ Նաճարեան եւ Տիար Սեպուհ Պոյաճեան), ներկայացուց իր տեղեկագիրը, որուն համաձայն՝ խնդրոյ առարկայ երեք կալուածներէն երկուքին համար նպաստաւոր կարգադրութիւններ եղած են, եւ շուտով երրորդին հարցն ալ պիտի լուծուի: Վանքապատկան կալուածներուն 90%—ի մասին անհրաժեշտ արձանագրութիւնները աւարտած են եւ համակարգիչի վրայ գետեղուած, իսկ 10%—ի արձանագրութիւնները կ'աւարտին շուտով:

Այս տեղեկագրի աւարտին՝ միաբանները հարցումներ ուղղեցին յանձնախումբի անդամներուն, որոնք տուին լրացուցիչ լուսաբանութիւններ:

Ներկայացում ելեմտից հաշուապահութեան եւ պիտճէի

Գրաւոր կերպով ներկայացուցաւ Պատրիարքարանի ելեմտից հաշուապահութիւնն ու պիտճէն:

Միաբան Հայրերուն կողմէ եղան քաղաքի հարցումներ, որոնց պատասխանեց եւ անհրաժեշտ լուսաբանութիւնները տուաւ Պատրիարքարանի գլխաւոր հաշուապահը:

1700—ամեակի առիթով ուխտագնացութիւն դէպի Երուսաղէմ եւ Հայաստան

Տեղեկութիւններ տրուեցան Հայաստանի մէջ քրիստոնէական կրօնքի հռչակման 1700—ամեակին առիթով տեղի ունենալիք ուխտագնացութեանց մասին:

Քրիստոսի Ծննդեան 2000—ամեակի տօնակատարութիւնք

Պատրիարքարանի կողմէ կազմուած է մասնաւոր Յանձնախումբ մը ատենապետութեամբ Հոգշ. Տ. Աւետիս Արղ. Իփրաճեանի եւ Հոգշ. Տ. Բագրատ Արղ. Պուրճէքեանի: Կրօնական, Միջ—Եկեղեցական եւ Արտաքին Յարաբերութեանց վարիչ Գերշ. Տ. Արիս Եպս. Ժիրվանեանի ի պաշտօնէ կը ղեկավարէ Յանձնախումբի աշխատանքները: Եանձնախումբին կ'անդամակցին նաեւ Երուսաղէմի հայ համայնքէն ներկայացուցիչներ: Գերշ. Տ. Արիս Եպս. Ժիրվանեան ժողովին տեղեկացուց որ Երուսաղէմի միւս քրիստոնէայ յարանուանութեանց հետ կը գործակցին 2000—ամեակի տօնակատարութեանց կապակցութեամբ: Պատրիարքարանը այս յիշատակելի թուականը պիտի նշէ 2000 թուականի հայկական Ս. Ծնունդին՝ Յունուար 18—19—ին՝ համաձայն հին տոմարի:

Միաբանական ժողովը իր որդիական սէրը արտայայտող ճամակ մը ուղղեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա.ի՝ մաղթելով Նորին Սրբութեան շուտափոյթ եւ կատարեալ ապաքինում: Իրացուց նաեւ յարգանքի եւ գնահատութեան քանաձեւեր՝ ուղղուած Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր, Տնօրէն ժողովի եւ Միաբանական Ընդհանուր ժողովի դիւանի անդամներուն:

Միաբանական Ընդհանուր ժողովի աւարտին՝ քոյր ներկայ միաբանները Երիզովի մէջ ճաշի հիւրը եղան Ամեն. Տ. Թորոս Արք. Մանուկեանի:

Զայս կը հաղորդենք առ ի տեղեկութիւն:

Սիրոյ ողջունի

Խաժակ Արք. Պարսամեան

Խաժակ Արք. Պարսամեան
Առաջնորդ

ԵՐԵԿՈՅԹՆԵՐ ԺԱՌԱՆԳԱԻՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՄԷՋ

1998 Հոկտեմբերի տասեն մինչեւ Դեկտեմբեր 19, Ժառանգաւորաց Վարժարանի փոքր սրահին մէջ տեղի ունեցան շաքաթօրեայ հանդիպումներ «Ասմունք եւ մեղեդի» խորագրի տակ: Երեկոյթները կ'ուղեկցուին երաժշտութեամբ եւ ունեն ուսուցողական բնոյթ, որոնց նպատակն է նոր սերունդը ծանօթացնել հայուն հաւատքին եւ մշակոյթին: Առաջին հանդիպումը տեղի ունեցաւ Հոկտեմբերի 10ին, նուիրուած արեւմտահայ գրագէտ Համաստեղին. ներկայացնողն էր դասախօս Գրիգոր Կարախանեանը: Հոկտ. 17ին խօսեցաւ դասախօս Գեորգ Գեորգեանը «Հայոց Տեալականը»: Սրբոց Թարգմանչաց տօնին առթիւ խօսեց սաղիմարմակ դասախօս Անուշ Նազգաշեանը մեծ եւ սփռեցողութեամբ վարդապետներու կատարած հրաշալի գործունէութեանց մասին, ամսու 24ին: Հոկտ. 31ին ներկայացուեց «Զորս Աւետարաններ»ու հակիրճ ներածականը,

ուսուցիչ Գեորգ Մովսիսեանի աշխատասիրութեամբ: Նոյեմբերի 7ին ԺՎ.Ի խմբավար Վալերի Փիրումեանի պատրաստութեամբ ներկայացուեցաւ «Բախի ստեղծագործական ուղին»: Դասախօսութեան ընթացքին լսուեցին հատուածներ անուանի երգահանի գործերէն: Նոյեմբեր 14ին ներկայացուեց «Կիրակի օրուայ խորհուրդը», շաքաթի օրէնքէն անցումը կիրակիի շնորհին նիւթը, որը ներկայացուց դասախօս Մովսէս Բաբաջանեանը: «Ողորմութեան Խորհուրդը» ներկայացուց տիր. Միսաք Յովհաննէսեան Նոյեմբերի 21ին, օգտուելով եռամեծ վարդապետ Գր. Տաթեւացու բարոգաբանութեամբ: Դեկտեմբերի 19ին «Բարեխօսութիւն սրբոց» խորագրին տակ ուսուցիչ Մովսէս Բաբաջանեանը բացատրեց երկնայիններու բարեխօսութեան կարեւորութիւնը հաւատացեալի կեանքին մէջ եւ պատմեց Ս. Նիկողայոս հրաշագործի վարքը:

Է. Բ.

ՏԻԹ. ԿԱՐՈ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ (ԱՆԵԼ) ԵԼՈՅԹՆԵՐԸ

Անել (Տֆ. Կարօ Կարապետեան) հրատարակեց քերթուածներու նոր հատոր մը՝ «Ի Մտանել Արեգական»: Այս առիթով, Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ, 28 Նոյեմբեր 1998 շաքաթերեկոյին, քերթողն ու քերթուածներուն բազմերես հոգեվիճակներուն ներկայացումը կատարեց Տֆ. Անուշ Նազգաշեան, մէջ ընդ մէջ արտասանելով յատկանշական ընտրանի մը «Ի Մտանել Արեգական» հատորէն:

Արիս Եպս. Շիրվանեանի բացման խօսքէն եւ կենսագրական հակիրճ բացատրականէն եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր գնահատանքի խօսքէն յետոյ, Անել իր շնորհակալութիւնները յայտնեց եւ իր զգացմունքներն ու մտածումները արտայայտեց մանաւանդ արտասահմանի հայ

գրողին ու տպուած գիրքին հանդէպ հասարակութեան ընդհանուր անտարբերութեան մասին:

Երկրորդ առիթով մը, 1998 Դեկտեմբեր 26ին, Տֆ. Կարօ Կարապետեան հրաւիրուեցաւ խօսելու քանաստեղծ Վահան Թէքեանի մասին: Հոգեվերլուծական մօտեցումով ներկայացուց Վահան Թէքեանի կեանքի գաղափարները, կուսակցական, ազգային, կրթական, որբախնամ ծառայութեանց մէջ ստանձնած դեկավարի դերը: Ապա, Վահան Թէքեանի քերթուածներու վերլուծումով ու խմբումներով դասաւորեց եւ ներկայացուց քանաստեղծ Թէքեանի անձը, մարդը, իր բզմերես սէրերը, եւ Հայ գրականութեան մէջ իբրեւ «քանաստեղծութեան իշխան» որ արժանաւոր տեղը եւ թանկագին ժառանգութիւնը:

Ն. Ա.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Շր. 3 Հոկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աննայի վերնամասերէն մէջ: Ժամարարն էր Ս. Էմմանուէլ Արդ. Արաքանեան:

Կիր. 4 Հոկտ.- Բարեկենդան Վարագայ Ս. Խաչի Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամասերէն մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Սեւան Եպս. Դարիպեան: Ժամարարն էր Ս. Թեոդորոս Արդ. Զաքարեան: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Ս. Էմմանուէլ Արդ. Արաքանեան:

Ուր. 9 Հոկտ.- Նախատեսակը պաշտուեցաւ Դպտոց Ս. Գեորգ Վանքի եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 10 Հոկտ.- Ս. Գեորգայ գորավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Դպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Ս. Անուշահան Ծ. Վրդ. Զոհանեան: Երբ ու դարձի թափօրները գլխաւորեց Ս. Արիս Եպս. Շիրվանեան, որ «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց: Արարողութեանց աւարտին, Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ Դպտոց Վանքի տեսչէն:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատեսակը մեր վերնամասերէն մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր տանաւրէն ներս: Թափօրապետն էր Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան:

Կիր. 11 Հոկտ.- Տօն Վարագայ Ս. Խաչին (660): Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամասերէն մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Արիս Եպս. Շիրվանեան որ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցեց եւ Բարոզեց Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ:

Շր. 17 Հոկտ.- 72 Աշակերտացն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գաւթին մէջ գտնուող Ս. Գեորգայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 18 Հոկտ.- Այսօր կատարուեցաւ Ռամէլի Ս. Գեորգայ վանքի տարեկան ուխտագնացութիւնը, ի ներկայութեան Երուսաղէմի, Եաֆայի եւ Հայֆայի հայութեան կարեւոր մէկ մասին: Հանդիսապետն եւ Բարոզիչն էր Ս. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Ուր. 23 Հոկտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Շր. 24 Հոկտ.- Ս. Թարգմանչաց Վարդապետացն մերոց: (Տօն Ազգային եւ եկեղեցական) Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ Բարոզեց Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Տեսուչ Ս. Թեոդորոս Արդ. Զաքարեան:

Յարարտ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ մասնաւոր հոգեհանգստեան պաշտօն մեծանուն քարերարներ Գալուստի, Նուարդի Սարգիսի եւ Տիրուհիի եւ համայն Կիւլպէնկեան զերդաստանի ննջեցեալներուն, եւ հայ մեծանուն կոմպոզիտորներու հոգիին ի հանգիստ. նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Կիր. 25 Հոկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

«Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Ս. Բագրատ Արդ. Պուրնէճեան:

Շր. 31 Հոկտ.- Ս. Զորից Աւետարանչացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթին վրայ բացուող Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Շնորհի Ծ. Վրդ. Գասպարեան: Ժամարարն էր Ս. Բագրատ Արդ. Պուրնէճեան:

Կիր. 1 Նոյ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամասերէն մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Ս. Շնորհի Ծ. Վրդ. Գասպարեան: «Հայր Մեր»էն առաջ Բարոզեց Ս. Բեմանուէլ Արդ. Բարսեանեան:

Իշ. 2 Նոյ.- Ս. Յովսէփայ Աստուածածին: Ըստ սովորութեան, Գերսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարի Տեսուչ՝ Ս. Հայրիկ Վրդ. Գալպեհան պատարագեց նոյն Տաճարին մէջ գտնուող Հայր Յովսէփի զերեզմանի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Շր. 7 Նոյ.- Ս. Երկրտաւան Վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիւր: Ժամարարն էր Ս. Համբարձում Վրդ. Քելշիշեան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի եւ Խաչգիւտի այրի ուխտերէն ետք, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատեսակ:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Ս. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան:

Կիր. 8 Նոյ.– Գիւտ Ս. Խաչի (326): Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Այնտեղ մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Պարտեւ Մ. Վրդ. Երեցեան: Ապա կազմուեցաւ մեծահանդէս քափօր, իջնելով նախ Գիւտ Խաչի այլը եւ քարճրանալով Ս. Գերեզմանին շրջափակը, երիցս դառնալով անոր շուրջ, եւ մէկ անգամ Պատանատեղոյն: Քափօրը կը գլխաւորէր Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ամպիռվանի տակ եւ Կենաց Փայտի մասունքն ի ձեռնին: «Խաչի Քո Քրիստոս» շարականի երգեցողութենէն եւ խնկարկութենէն ետք, արարողութիւնները վերջացան Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Շր. 14 Նոյ.– Տօն Ամենայն Սրբոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիւր: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ. Աբաջանեան:

Կիր. 15 Նոյ.– Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Վիգէն Եպս. Այգազեան: Ժամարարն էր Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան: «Հայր Մեր»էն առաջ քարոզեց Էջմիածնի Գեղարքեան ձեմարանի Տեսուչ Տ. Հայկազուն Մ. Վրդ. Նանարեան, որ ուխտաւորաբար Երուսաղէմ ժամանած էր Նոյ. 10ին, երեսնէն Գեր. Տ. Վիգէն Եպս. Այգազեանին հետ:

Ուր. 20 Նոյ.– Նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 21 Նոյ.– Ս. Հրեշտակապետաց Գաբրիէլի եւ Միքայէլի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան:

Ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտօն Ս. Արողոյ՝ Բարեբարուհի Աղաւնի ձեւակիրեանի եւ պարագայից հոգիներուն համար: հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Կիր. 22 Նոյ.– Դարձեալ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Տ. Շնորհիմ Մ. Վրդ. Գասպարեան: «Նա Առաւել»էն առաջ Գեր. Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի քարոզէն, եւ Կ. Պոլսոյ նորընտիր Պատրիարքին այսօր տեղի ունեցող գահակալութիւնը ծանուցանելէն յետոյ, առաջին անգամ յիշատակեց Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Գեր. Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեանի անունը: Հոգեհանգիստ կատարուեցաւ Երուսաղէմացի Հայոց Բարեսիրական Միութեան

անդամներուն հոգիներուն համար: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 28 Նոյ.– Առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիւր: Ժամարարն էր Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Կիր. 29 Նոյ.– Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաֆարեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Նշ. 8 Հոկտ.– Երուսաղէմի Պապական Առաքելութեան Գրասենեակին հրաւերին ընդառաջելով՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի, Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեանի, եւ Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեանի ներկայ գտնուեցաւ ընդունելութեան մը Նօթրը Տաճի մէջ, ի պատիւ դադարեալ Տնօրէն՝ Մօսսիմեօր Ռոպերթ Բիտիի հրաժեշտի, եւ միաժամանակ Նոր Տնօրէն՝ Հայր Կիտօ Կօֆէլի քարեզալտեան:

Ուր. 9 Հոկտ.– Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, որ Լիոնէն Երուսաղէմ եկած էր իր եղբոր բողոս մկրտութեան առիթով, տեսակցութիւն ունեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Բշ. 12 Հոկտ.– Սպանիոյ Երուսաղէմի Ընդհանուր Հիւպատոս Մանուէլ Սալազարի հրաւերին ընդառաջելով Պատրիարք Սրբազան Հայրը, իր հետը ունենալով, Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանը, Տ. Սեւակ Եպս. Դարիպեանը, եւ Տ. Սեւոսի Վրդ. Խլրաբեանը ներկայ գտնուեցաւ Սպանիոյ Ազգային Տօնին տարեդարձին առիթի կազմակերպուած ընդունելութեան Հիւպատոսարանին մէջ:

Ուր. 12 Հոկտ.– Պարպարա Անն Մարթին սօփրանօ երգիչ հայուհին, Շիֆակոյէն, անուանի ղեկավար Զուպին Մէքրայի եւ նուագախումբին հետ Իսրայէլ հրաւիրուած էր Հոկտեմբեր 7-13 օրերուն, երգելու համար արդի երաժիշտներէն ձօրն Քրիմի հեղինակած «Հին Զայներ Մանուկներուն» ստեղծագործութիւնը, ուր մարդկային հոգեվիճակներ խորհրդապաշտ եւ պոթքկացող ու միմեջող ձայնարկութիւններով կը պատկերուին:

Իր համերգներէն յետոյ, Պարպարա Մարթին, 11 եւ 12 Հոկտեմբերին հիւրը եղաւ Պատրիարքարանիս, այցելելով սրբավայրերը, Վարագայ Խաչի տօնի Կիրակին Քրիստոսի Գերեզմանին վրայ մատուցուած Պատարագին Ս.

Հաղորդությունն ստանալով, եւ Երկուշաբթի գիշեր, ժառանգաւորաց Վարժարանի արահին մէջ բացատրելով եւ ներկայացնելով մասեր նոյն ձայնարկութիւններէն եւ բառերէն, որոնց վերջին տողը մարդուն խնդրանքն է Տիրոջմէն՝ «Ես ինձի տալու իմ հոգին մանուկի»:

Ուր. 16 Հոկտ.– Անկլիկան եկեղեցւոյ հոգեւորականներ՝ Կիպրոսի եւ Կրլֆի եպիսկոպոս Գլայլ Հէնտֆորտ, Լոնտոնի եպիսկոպոս Ռիչըրտ Չարլըրըզ եւ իր օգնականը Հայր Տէյվիտ Մէլիքեան եւ Երուսաղէմի Անկլիկան եկեղեցւոյ Առաջնորդ Ռիսի Ապու-Էլ-Ասալ այցելեցին Պատրիարքարան եւ տեսակցութիւն ունեցան Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Կիր. 25 Հոկտ.– Լուտերական եկեղեցւոյ Երուսաղէմի մէջ ներկայութեան 100 ամեակին առիթով կազմակերպուած յայտագիրներէն երգեհոնի դասական երաժշտական նուագահանդէսին ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի եւ Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեանի: Շարքարան ընթացքին տեղի ունեցած արարողութեանց մասնակցեցան Արիս Եպս. Շիրվանեան, Գրուսան Վրդ. Ագնանեան:

Գշ. 27 Հոկտ.– Պատրիարք Սրբազան Հօր գահակալութեան Ուրբեորդ տարեդարձին առիթով Պատրիարքարանի մէջ իրենց շնորհաւորանքը յայտնեցին ժառանգաւորաց եւ Թարգմանչաց Վարժարաններու ուսուցչական կազմը եւ աշակերտութիւնը, եւ դիւանատան եւ գլանզան գրասենեակներու պաշտօնէութիւնը: Ընթրիքին Միաբանական Սեղանատան մէջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը սեղանակից եղաւ Միաբանութեան, ընդունեց Միաբան եղբայրներուն բարի մաղթանքները եւ Հայկական Յախճապակիէ պնակի նուէրը, եւ մաղիքն որ իւրաքանչիւր միաբան, աստուածատուր իր շնորհը զարգացնելով հաւատարմօրէն ծառայէ նուիրական մեր այս հաստատութեան:

Ընթրիքէն յետոյ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը մասնակցեցաւ Պապական Նուիրակին հրաւերով տրուած ընդունելութեան, Յովհաննէս Պօղոս Բ. Սրբազան Պապին գահակալութեան 20րդ տարեդարձին առիթ, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի, Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեանի, Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեանի:

Եշ.– Կիր. 29 Հոկտ.– 1 Նոյ.– Հայաստանի Արտաքին Գործոց Նախարար Տիար Վարդան Ոսկանեան Իսրայէլ կ'այցելէ: Համաձայն Պատրիարքարանի կողմէ կատարուած կարգադրութեանց, Տիար Վարդան Ոսկանեան, իր ընկերակիցներով, Եգիպտոսի մէջ Հայ Հիւպատոս

Տիար Եղուարդ Նալպանտեանի, Երուսաղէմի մէջ Պատուոյ Հիւպատոս Տիար Յովակ Մոմենեանի, Երեւանէն Արման Յակոբեանի, Աշոտ Գրիգորեանի, Եւրի Բարախանեանի, այցելեց Ս. Յարութեան, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարները, եւ վաճառեց ներս հաստատութիւնները: Շարքարք երեկոյ, 31 Հոկտեմբերին, Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան անդամներուն հետ ընթրիքէն յետոյ, Տիար Վարդան Ոսկանեան հրապարակային դասախօսութեամբ մը անդրադարձաւ ներկայ Հայաստանի բաղաժանան, տնտեսական եւ քաղաքական կացութեանց եւ հարցերուն:

Բշ.– Ուր.– 9-13 Նոյ.– Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Ռիսի Միաբանական Ընդհանուր Ժողովի նիստերը գումարուեցան Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ, Միաբանութեան 43 բուժարկող անդամներէն 33ի մասնակցութեամբ: (Մանրամասնութիւններ տեսնել «Հաղորդագրութիւն» գլուխին ներքեւ):

Եր. 21 Նոյ.– Կ. Պոլսոյ Ս. Աստուածածին Մայր եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցան Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք ընտրուած Ամեն. Տ. Մեսրոպ Արք. Մուրաֆեանի Գահակալութեան արարողութիւնը եւ հանդիսութիւնները: (Մանրամասնութիւնները ՍԻՈՆի յաջորդ թիւին մէջ պիտի տրուին):

Եր. 28 Նոյ.– Երովպիական եկեղեցւոյ կողմէ Երուսաղէմի համար նշանակուած նոր Արքեպիսկոպոս Ապունա Վապրիկ ժամանեց եւ Քրիստոսի Գերեզմանին իր այցելութիւնը կարգադրուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր Տեսչին, Տ. Վաղարշ Եպս. Խաչատրեանի կողմէ, եւ մեր Տեսչարանին մէջ պատշաճ հիւրասիրութեամբ: Տաճարի մուտքին դիմաւորողներն էին Էփումէմի Յարաբնութեանց Վարիշ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան, Աւագ Բարգմանի պաշտօնով Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան եւ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, նաեւ Յունաց եւ Ֆրանչիսկաններու տեսչները:

Բշ. 30 Նոյ.– Երուսաղէմի Երովպիական եկեղեցւոյ նոր ժամանած Առաջնորդ Գարրիէլ Արքեպիսկոպոս իր Միաբանութեան անդամներով Պատրիարքարան այցելեց, եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան անդամներուն կողմէ սիրալիւր ընդունելութեան արժանացաւ Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ:

Գշ. 3 Դեկտ.– Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընդառաջելով Միացեալ Նահանգաց Հայց. եկեղեցւոյ Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդ, Գեր. Տ. Վաչէ Արք. Յովսէփեանի նրաւերին մեկնեցաւ Գալիֆորնիա, եւ վերադարձաւ 22 Դեկտեմբերին: (Մանրամասնութիւնք յաջորդ թիւով):

Ս. ԱՌՈՒՌՈՅՍ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆՆ ԼՐԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԻՆ ՍՏԱՅԱԾ Է ՀԵՏԵԻՆԵԱԼ ԳԻՐՔԵՐԸ

- 1.- ՏԻՐԱՄԱՅԻՐ
Թամար Տասնապետան: Հայ Միջնադարի Գրականության: Հայկ. Մատենադար,
Գալուստ Կիլպենկյան Հիմնադրության, Լիզպոն 1993 էջ 354:
- 2.- ՄԱՐԻԱՄ ՀԱՅ ՈՒՂԱՓԱՌԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՆԺԱՐԻՆ ՄԷՋ
Թամար Տասնապետան: Տպրն. Կարողիկոսության Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ,
Անրիկիա 1996 էջ 165:
- 3.- ԿԻՐԱԿՄՈՒՏՔ
Ժիրայր Ծ. Վրդ. Թաշնեան: Երգեցողության Հայաստանայց եկեղեցւոյ երեկոյան
ժամերգության: Զօն յիշատակի՝ Երուսաղեմի Ս. Արողի բազմաբղիւն երախտաւոր
Սահակ Գալայնեանին: Փարիզ, 25 Յուլիս 1996 էջ 28:
- 4.- ՄՏԱԾՈՒՄԻ ՇԻԹԵՐ
Արտակ Արքեպ. Մանուկեան: «Ալիք» տպարան, Թեհրան 1998 էջ 332:
- 5.- ԳՐՈՒԱԳՆԵՐ ՀԱՅ ՄԻՋՆԱԳԱՐԵԱՆՆ ԱՐՈՒԵՍԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ
Յակոբ Քեօսէյան: Տպարան Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի, 1995 էջ 399:
- 6.- ԱՆՋՐԵԻՈՏ ՍԷՐ
Անուշ Հրանդ Նազգաշեան: Բանաստեղծություններ: Երուսաղեմ, 1998 էջ 64:
- 7.- ERETIEANS AVEC GIOVANNI GUAITA KAREKINE Ier Catholikos de tous les
Armeniens. Giovanni Guaita. Rencontres Nouvelle Cite, Montrouge, 1998 pp. 337.
- 8.- CHRISTIANITY IN THE ARAB WORLD. Royal Institute for Inter-Faith Studies.
El Hassan Bin Talal, Crown Prince of Jordan. London, 1995 pp. 120.
- 9.- VAGHARSHAPAT: EDJMAZIN. HRIPSIME. GAYANE SHOGHAGAT.
Documents of Armenian Architecture No. 23. Academy of Sciences of the Republic
of Armenia. Venice, Italy 1998 pp. 155.
- 10.- L'ARMENIE ET BYZANCE: Histoire Et Culture.
Ouvrage publie avec le concours de la Fondation Calouste Gulbenkian.
Publications de la Sorbonne, Paris 1996 pp. 242.
- 11.- EL ARBOL SOLITARIO
Paruyr Sevak. Antologia Y. Vartan Matiossian. Armenagraf Ediciones, Buenos
Aires, Argentina 1995 pp. 242.
- 12.- RICERCA SULL'ARCHITETTURA ARMENIA: Silloge Delle Epigrafi Armene Di S.
Stefano Di Giulfa. Gabriella Uluhogian. Milano, Gennaio 1981 pp. 183.
- 13.- GERUSALEMME, LUOGHI SANTI E' COMUNITA RELIGIOSE NELLA POLITICA
INTERNAZIONALE. Paolo Pieraccini. "EDB" Edizioni Dehoniane Bologna, 1997
pp. 832.
- 14.- THE DEAD SEA SCROLLS TRANSLATED. The Quran Texts in English. Fiorentino
Garcia Martinez. Published by E.J. Brill, Leiden, Netherland, 1994 pp. 513.
- 15.- A TRIBUTE TO PROFESSOR AVEDIS K. SANJIAN. ON THE OCCASION OF HIS
30TH ANNIVERSARY IN ARMENIAN STUDIES - ENGLISH & ARMENIAN.

(շարունակելի)

ՍԻՐԱՐՓԻ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ
Քարտուղարուի Կիլպենկյան Մատենադարանի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

- Տունը Պարապ	Թ.Ա.Մ.	359-361
- Իզնասիտա եպիսկոպոս Մեկնություն Ղուկասու Գլ. ԺԱ.	Զատեն Արք. Զինչինեան	362-367
- Եհովայի Վկաները Մեծ Վտանգ	Պարգեւ Եպս. Մարտիրոսեան	368-369
- Մարդը եւ Մարդկայնությունը	Վարդան Ա. Քենյ. Տիւկէրեան	370-371
- Յիսուսի Ոգեկան Ներհայեցողությունը Լերան Քարոզի Պահուն	Ալպէտ Նորատունկեան	372-375

ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ

- Մեռնող Քաղաքներ	Անել	376
- Էջմիածին	Բագրատունի	377
- Խարսեաշ Որան Օրերուս	Շէն-Մահ	378
- The Gold Sheaf of My Days	Shen-Mah	

Translated by: Diana Der Hovanessian
& Marzbed Margossian

379

- Գիտէ՞ք ես երբ եմ Կեանքը Հասկանում	Միշա Սվարեան	380
- Քէրէք	Զատեն Եկէնեան	381

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

- Պատկերը Նարեկացու Ստեղծագործության մէջ	Ա. Ղազինեան	382-384
---	-------------	---------

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

- Ալիւոբախայ Գրականության Ուրուագծեր	Սարգիս Եափունեան	385-387
---	------------------	---------

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

- Մեկնություն Ա. Կոյսի Ծննդեան Տօնի Շարականներուն	Զատեն Արք. Զինչինեան	388-396
- Կանոն Թաղէոսի Առաքելոյն	Գէորգ Մատոյեան	397-400
- Քրիստոնէական Աւանդություն եւ Ֆէմիլիատ Աստուածաբանություն	Թամար Տասնապետեան	401-413

ՅՈՒՇԱԳՐԱԿԱՆ

- Սիրած Մեծություններէս՝ Յակոբ Օշական	Կարպիս Եսայեան	414-427
- Մարդը Միասնություն Հոգիի եւ Մարմինի	Յովհաննէս Երզնկացի	427

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Երուսաղէմի Հայոց

Սրբոց Յակոբեանց Տաճարը (Ա. Մաս) Բարսեղ Վրդ. Գալէմտէրեան 428-431

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

- Պատրիարք Սրբազան Հօր Զեկոյցը
Միաբանական ժողովին Թ.Ա.Մ. 432-471
- Հաղորդագրութիւն Դիւանի 472
- Յանուն Միաբանական ժողովի նամակ Մաղբանաց առ Ամենայն
Հայոց Հայրապետ Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Դիւան ժողովոյ 473
- Թեմական Շրջաբերական թիւ 885 Խաժակ Արք. Պարսամեան 474-476
- Երեկոյթներ ժառանգաւորաց
Վարժարանի մէջ Է. Բ. 477
- Տէր. Կարօ Կարապետեանի
(Անեղ) ելոյթները Ն. Ա. 477

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

- Ցանկ Գիրքերու Սիրարփի Գալայեան 478-480
- Բովանդակութիւն 481

16 Հոկտ. 1998, Անկլիկան Եկեղեցւոյ Խոգեւորականներ կ'այցելեն Պատրիարքարան: Չախէն Աջ՝ Կիպրոսի եւ Կրլֆի եպս. Գլայվ Հէնտֆօրտ, Լոնտոնի Եպիսկոպոսի օգնական Հայր Դաւիթ Մֆկինէս, Երուսաղէմի եպս. Ռիան Ապու-էլ-Ասալ, Թորգոմ Պատրիարք, Լոնտոնի եպս. Ռիչըրտ Չարբըրգ, Արիս եպս. Շիրվանեան, Ընծանուէր Աբղ. Բաբախանեան:

31 Հոկտ. 1998, Հայաստանի Հանրապետութեան Արտաքին Գործոց Նախարար Վարդան Ոսկանեանի այցը Երուսաղէմ: Չախէն Աջ՝ Աւետիս Աբղ. Իփրանեան, Աշոտ Գրիգորեան, Կիւրեղ եպս. Դաբիկեան, Եւրի Բաբախանեան, Յովակ Մոմենեան Պատուոյ Հիւպատոս Երուսաղէմի մէջ, Արման Յակոբեան, Թորգոմ Պատրիարք, Վարդան Ոսկանեան, Եղուարդ Նալպանտեան Եգիպտոսի Հայ Դեսպան Գաեիրտի մէջ, Արիս եպս. Շիրվանեան:

23 Նոյ. 1998, Երուսաղեմի Եթովպական եկեղեցւոյ մօր մշանակուած Առաջնորդ Գաբրիէլ Արքեպիսկոպոսի այցելութիւնը Պատրիարք Սրբազան Հօր:

28 Նոյ. 1998, Ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ հրեկոյք ԱՆՆԻ «Ի Մօսանկ Արեգական» քերթողագրքին հրատարակութեան առիթով: Զախէն Աջ՝ Արիս Եպս. Շիրվանեան, Թորգոմ Պատրիարք, ներկայացնող՝ Տֆր. Ամուշ Նազգաշեան, ԱՆՆԻ (Տֆր. Կարօ Կարապետեան):

10 նոյ. 1998, Միաբանական Ընդհանուր Ժողովի նիստ Պատրիարքարանի Դահլիճին մեջ:

10 նոյ. 1998, Թորգոմ Պատրիարք եւ նորընտիր Լուսարարայեա Նուրիան Մ. Վրդ. Մանուկեան Տանարին բանալիները ստանձնելէն յետոյ Ս. Մինասի մատրան մուտքին:

10 Նոյ., Նորընտիր Լուսարարապետ Նուրհան Մ. Վրդ. Մանուկեան, Ս. Դիսադրի մատուռէն ստանձնելէ յետոյ քանալիները Տաճարին, Աւագ Խորանին առջեւ, Թորգոմ Պատրիարքի «Պաշտամիչ» արտասանած պահուն:

10 Նոյ. 1998, Թորգոմ Պատրիարք եւ նորընտիր Լուսարարապետ Նուրհան Մ. Վրդ. Մանուկեան, Աւագ Խորանին առջեւ ատենանի մէջ, Տաճարի քանալիներու ստանձնումէն յետոյ, «Հայր Մեր»-ի պահուն:

